

Sisdoallu

Inger Marie Gaup Eira – Ole Henrik Magga – Nils Isak Eira

Muohtatearpmaid sisdoallu ja geavahus	3
<i>North Sami snow concepts and snow terminology</i>	24

Mikkel Nils Sara

Mainna lágiin galget siiddat joatkahuvvat? Siidda sulladallama gažaldagat	25
<i>How is the siida going to continue?</i>	55

Katri Somby

Nuorttanaste – vuoinjalaš bláđđi vai sámi servvodatguoddi?	57
<i>Nuorttanaste: Christian magazine or a builder of Sami society?</i>	75

Muohtatearpmaid sisdoallu ja geavahus

INGER MARIE GAUP EIRA – OLE HENRIK MAGGA – NILS ISAK EIRA

Sámi allaskuvla

1. Álggahus

Sámegielas lea rikkis luonddudilleterminologijja, earenoamážit muohttaga ja bohcco birra (Magga 2006: 26). Sámi boazodoallu adno dávjá ovdamearkan fágasuorggis mas lea dárkilis fágaterminologijja (Helander 1997: 22) ja muohtaterminologijja lea spesialiserentendeanssa ovdamearkan sámegielas (Nielsen 1947: 45; Jernsletten 1994: 235). Go áigu čilget makkár muohta lea, de leat sámegielas ollu doahpagat fállon mat čilgejit iešguđetge lágán muohtašlájaid iešguđet fáktoriid ektui. Ealát¹-prošeavtta dutkamis leat dássázii registreren badjel 300 davvisámegiela doahpaga muohttaga birra.

Sápmelaččat leat eallán luonddus ja dainna maid luondu lea addán ja leat otnázii nagoonan doalahit stuora osiid duhájtahkásaš árbevieruin bivdoálbmogin ja árbevirolaš máhtu dálkki ja dálkkádaga birra, luonddu ja elliid birra. Bivdu, guolásteapmi ja boazodoallu leat leamaš vuodđoealáhusat maid haga ii livčče leamaš birgejupmi. Dain eallinvugiin lea sámegiella ovdánan ja dan dihte lea dieđusge rikkis sániide mat gusket luonddu dáhpáhusaide. Sámi vuodđoealáhusain lea sámegiella olu ain bissume bargo- ja fágagiellan (Helander 1997: 22). Sámegiela terminologijja historjjálaš duogáš lea guovttesuorat, namalassii ođđa ráhkaduvvon tearpmat ja tearpmat mat leat sámi árbevirolaš vuodđoealáhusaid gielas. Dát fágagiella speadjalastá boazodoalu fágamáhtu, mii addá vuodđoeavttuid árvoštallamii movt boazodoallu vuogádahkan hálddaša bohcco, eatnamiid ja olbmuid ovttasdoaimama.

Israel Ruong lei okta vuosttažiin gii čilgii muohttaga rolla boazodoalus, ja dan son dagai ekologalaš perspektiivvas (Ruong 1964). Muhto ovdal dan, 1900-logu álgogeahčen, čilgii Konrad Nielsen iežas grammatihkka- ja sátnegirjjiin oalle dárkilit davvisámegiela muohtaterminologijja mánga informántta bokte (Nielsen 1979 (1932–1962)). Jagiid 1976–1977 ráhkadedje E. Østby, I. Mysterud, N. Jernsletten ja N. I. Eira sámegiela várdosa muohtaterminologijjas mas ovdanbukte

---

1 Ealát-dutkan: *Reindeer Herders Vulnerability Network Study: Reindeer pastoralism in a changing climate*. Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu.

barggu funkšunealla sekveansaanalysa ja syklusaskoviid. Jernsletten ja Eira čokkiiga davvisámegiela sániid Konrad Nielsena sátnegirjijis mii almmuhuvvui 1926:s ja jearahalaiga sápmelaččaid dáid ektui. Jearahallamat ledje sámegillii maid maŋnil jorgaledje dárogillii. (Østby et al. 1976.) 1981 čálii Svonni Leavas-sámegiela dálke- ja muohtaterminologijja birra Upmi universitehtas (Svonni 1981). Juho-Niillas almmuhii jagis 1994 ekologalaš várdosa davvisámegiela muohta- ja jiekŋadilálašvuodain; dán artihkkala vuodđu lei dutkanbargu mas Juho-Niillas lei mielde 1976–1977:s (Jernsletten 1994). Maidái Nils Isak Eira almmuhii jagis 1994 girjji sámi boazodoalu birra, mas okta kapihtal lea muohttaga birra boazodoalu ektui (Eira 1994). Ole Henrik Magga čálii artihkkala engelasgillii sámegiela terminologijja birra, mas maidái muohtaterminologijja namuhuvvui (Magga 2006). Jagis 2007 almmuhuvvui girjji mii čilge julevsámegiela muohtadoahpagiid ruotagillii (Ryd 2007). Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš almmuhii jagis 2009 unna girjjáža masa leat čohkken muohtasániid oktan definišuvnnaiguin mánáid várás (Porsanger et al. 2009).

Dán artihkkalis guorahallat muhtun davvisámegiel muohtadoahpagiid ja -tearpmaid semantihka ja geavahusa, dáid definišuvdnavuoduid ja saji gielas. Dás deatuhit earenoamážit muohtadoahpagiid maiguin čilgejuvvojit ja gaskkustuvvojit bohcco guohtunvejolašvuodát muohtamáilmmis. Artihkkala ulbmil lea govvidit ja digaštallet árbevirolaš muohtaterminologijja ja dan geavahusa. Muohtadoahpagiid suokkardallamis ii leat dieđus sáhka ođđa ráhkaduvvon sániid birra, muhto sániid birra mat leat leamaš árgabeaivválaš anus, ja mat áiggi mielde leat ožžon spesialserejuvvon sisdoalu (Jernsletten 1994: 235). Dán artihkkala vuodđomateriála leat jearahallamat (báddemat ja transkripsuvnnat) maid Ceavvi-prošeakta² dássáži lea čađahan. Informánttat ledje badjel 60 jagi go jearahallojuvvojedje.

2. Boazodoalu vuodđoeavttut ja muohttaga rolla

Boazodoalu vuodđoeavttut leat bohccot, duovdagat ja olbmot. Boazu galgá oažžut doarvái biepmu, láktasa, suoji ja lihkanvejolašvuoda, earret eará bálgamii, luodus. Olbmo oassi lea áittardit sihke ovttaskasbohcco ja ealu nu ahte bohcco dárbbut devdojuvvojit. Dat máksá ahte ferte láchit bohccuid rievttis áigái rievttis báikái dan

---

2 Ceavvi-prošeakta lea oassin Sámi allaskuvlla/International center for reindeer husbandry (ICR) Ealát-prošeavttas, ja gullá 3. bargopáhkki (wp3). Ceavvi-prošeavtta ulbmilin lea čohkket ja dokumenteret boazosápmelaččaid árbevirolaš boazodoallomáhtu muohttaga birra. Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeanta lea ruhtadan prošeavtta.

mielde movt luondu lea ollislaččat sihke áiggi ja báikki dáfus. Fágatearbma *guođohit* vuolgá *guohtun*-sáni kausatiiva-suorggádusas *guođuhit* ('diktit/bidjat guohtut'). Vuolggasaji mearkašupmi čájeha man guovddáš sadji biebm- ja čáhcedárbbus lea boazosápmelačča áddejumis bohcco dili hárrái, vaikko *guođoheapmi* maiddá sisttisoallá suodjaleami ja oadjebasvuođa duddjoma bohccuide. Boazoguohtuneatnamat davvin leat muohttaga vuolde 8–9 mánu jagis. Muohtadilit ja dálkkit mearridit bohcco birgema masa juo ollásit. Dan čájeha *guohtun*-sáni geavatlaš atnu. Guohtun lea dieđus sihke dat maid boazu bargá go guohtu ja dat man boazu guohtu. Sátni adnojuvvo liikká eanemus jura guohtundili birra muohtan. *Guohtun*-doahpaga «lávejit geavahit go meroštallet man álkit boazu beassá goaivumiin muohttaga čađa bodnái eatnama rádjái gos borramuš gávdno. Dát čilgehus geavahuvvo duššo muohttaga birra makkár dat lea, iige čilge borramuša birra ja dan dihte dat adno dušše dálvet.» (Informánta 2). Dát duođašta man garrasit jura muohta mearrida guohtun- ja guođuhan-/guođohan-vejolašvuodaide. Nu lea ge muohtadilli okta dain dávjjimus ja dehálaččamus ságastallanfáttáin boazobargiin gaskaneaset beaivválaš boazodoalus.

Geavatlaš boazodoalus muohtamáilmmis ferte váldit vuhtii ovddemustá daid eavttuid mat duddjojit bohcco ceavzimii ja ahtanuššamii ja nuppádassii eavttuid mat duddjojit olbmo bargovejolašvuodaide. Dát juohkásit ná:

A	Bohcco dárbbuid ektui
I	<i>Guohtun</i>
II	<i>Suodji</i>
IIIa	<i>Siivu</i> , vai goastá lihkadit
B	Olbmo doaimmaid ja dárbbuid ektui
IIIb	<i>Siivu</i> , vai goastá lihkadit
IV	<i>Siivu</i> , vai sabet johtá
V	<i>Vuohtádat</i>
VI	<i>Oaidnin</i>

Govus 1: Muohttaga juohkin bohcco ja olbmo eavttuid mielde.

Vuosttažettiin sáhtta eavttuid juohkit bohcco dárbbuid ektui: (I) *guohtun*: namalassii beassat muohttaga čađa eatnama rádjái gos lea jeagil ja šattut biebmun ja oážžut láktasa muohttagis (ovddemustá vazaš), (II) *suodji* ja (IIIa) *siivu*: muohtadilli nu ahte

goastá lihkadit nu ahte seastá energiija ja nu ahte ii vaháguva. Dasto sáhhtá eavttuid juohkit olbmo doaimmaid ja dárbbuid ektui: (IIIb) *siivu*: muohtadilli nu ahte goastá lihkadit nu ahte seastá energiija ja nu ahte ii vaháguva, (IV) *siivu*: muohtadilli nu ahte sabet dahje mielggas johtá, (V) *vuohádat*: muohtadilli nu ahte muohttagis vuoháttá luottaidda ja sáhhtá árvoštallat luottaidda agi ja kronologiija ja (VI) *oaidnin*: dakkár áibmu dahje sealledilli ahte olmmoš sáhhtá oaidnit sihke ealliid, olbmuid, luottaidda ja luonddu. Dát guhitta vuodđoeavttu orrot mearrideame eanemus movt boazodoallu lihkostuvvá muohtan.

Duovdagat ja makkár veahkkeneavvut leat anus, váikkuhit maiddá garrasit lihko-stuvvamii. Jagi mielde rievddadit dálkkat ja duovdagat ja buot doaimmat fertejit heivuhuvot dan mielde. Nubbi áigegierdu lea jánddur, man iešguđet áiggit váikkuhit bohcco meanuide ja luonddu dillái.

Go bohccuiguin bargá, lea dehálaš ahte máhhtá birget bohccuiguin ja maiddá dovdat boazodoalu sániid ja tearpmiid, danne go okta sátni sáhhtá muitalit ja čilget hui ollu. Go nubbi dadjá ahte dál lea «cuoŋu», de nubbi diehtá ahte dál lea sáhka das ahte muohta lea nu garas ahte lea buorre siivu vánddardit, muhto seammás diehtá ahte boazu lea dákkáriin hui garas mannat, mii de dagaha ahte šaddá garrasit guođohit nu ahte ii eallu biedgan dahje mana. Doahpágiin leat čanastagat bohcco, olbmo ja duovdagiid ovttasdoaimmamii, omd. movt eallu beassá lihkadit ja mo dat bissu iešguđetlágán duovdagiin dálvet (garra muohta lea buorre). Siidaguimmežat fertejit álo gulahallat ja hutkat ráđđálagaidda vai siidadoallu buoremusat lihkostuvvá (Eira 1994: 23).

3. Muohtaterminologiija

3.1. Oanehaččat terminologiija birra

Terminologiija-doaba definerejuvvo earenoamáš fágasuorggi sátničoakkáldahkan (Sager 1990), muhto maiddá leksikála dási gielalaš áššin, mii váikkuha dasa ahte lea vejolaš gulahallat fágasuorggi doahpágiiguin (Laurén et al. 1997: 14).

Terminologiijas lea kognitiiva, lingvisttalaš ja sosiála bealli (Rey 1995: 116). Go definere terminologiija lingvisttalaš eavttuid mielde, de sáhhtá dadjat ahte terminologiija lea dat earenoamáš sátnehivvodat, mii gullá dihto fágasuorgái (Lauren et al. 1997: 47). Terminologiija dieđasuorggi sáhhtá guorrat maŋos semantihkka-vuodđudeddjiide,

ja nu sáhtttá dadjat ahte terminologiijas lea lingvisttalaš ja semantihkalaš vuodđu (Sager 1990: 1–2). Dat guoskkaha maiddái mearkaoahpa nu go lingvistihkka, semantihkka ja semiotihkka dahket. (Rey 1995: 25.) Go terminologiijabarggus lea bargame doahpágiiguin, de lea dárbbášlaš ráhkadit doabavuogádagaid, mat sáhttet veahkkin struktureret fágasuorggi ja dan máhtu. Doabavuogádagain oaiuvilduvvo relašuvnnat mat fágasuorggi doahpágiin leat gaskaneaset.

Árbevirolaš terminologiija teoriijas lea doahpaxis guovddáš doaimma ja Wüster (1985: 1) mielde lea doaba buot terminologalaš bargguid vuodđu. Doaba lea juoga mainna olmmoš govahallá jurdagiiddis ja man olmmoš geavaha vuodđun go dárbbáša jurdagiidda bidjat namahusaid. Doahpaga sáhtttá karakteriseret ipmárdus-sa, jurddan ja fenomenan, mii lea govva das movt olmmoš ipmirda oasi duohta máilmmis dahje mahkáš-máilmmis maid áigu čilget. Doaba sáhtttá govvidit sihke konkrehta ja abstrákta fenomenaid. (Laurén et al. 1997: 76.) Sager (1990: 22) dadjá ahte doahpagat leat olbmo jurddaproseassa buktagat. Danne sáhtttá gohčodit doabaovttadaga mentála ovddasteapmin dahje mentála govvan, mii váikkuha dasa ahte olbmot sáhttet dovdat ja ipmirdit máilmmi. Doaba dahje mentála govva gullá eará doahpágiid dahje doabačohkiid fárrui, nu dat ii sáhte leat akto (Antia 1999). Soames sajis ferte das leat oktavuoha eará doahpágiiguin ja gullelašvuoha daidda. Doabačilgehus čujuha dan máhttosuorgái masa doaba gullá (ibid.).

Go doahpaga galgá ovdanbuktit, de dárbbáša dasa gilkkora dahje giela olggoža, *tearpma*, mii dábálaččat adnojuvvo doahpágiid namahussan main lea dárkilis mearriduvvon dahje šiehttojuvvon dahje sajáiduvvan sisdoallu. *Tearbma*-doaba adno dávjá fágagielaide doahpágiid namahusaid birra. Iešalddis ii leat gielalaččat mihkkege vuoddoerohusaid *tearpmaid* ja dábálaš sániid gaskka. (Maggá 2004: 1.)

Doahpaga ja *tearpma* vuoddoopposišuvdna ihtá dávjá dikotomiihan dahje juohkáseapmin jurdaga ja giela gaskka (Rey 1995: 24). Doahpagat leat ráhkaduvvon servodaga máhtus ja dan ráhkadeami vuodđu vuolgá das ahte earenoamáš suorggi fágolbmuiin dahje ekspearrtain lea oktahat mentála govva seamma fenomenas dahje ovttamielalašvuoha doahpaga dovdomearkkain ja iešvuodain (Antia 1999). Terminologiija oppalaš vuolgasadji ja ulbmil lea gulahallan. Go galgá gulahallat dahje ságastallat muhtun earenoamáš fága sisdoalus, de gáibida dat ahte ságastallit dovdet fágii gullelaš doahpágiid.

Mađi eanet geahčada gielaide, dađi čielgaseappot oaidná man olu biras, dilli ja dárbu váikkuha doahpágiid ásahepmái (Maggá 2004). Rey (1995: 35) čállá ahte Sapir

ja Whorf, geat ráhkadeigga hypotesa mii lea čadnon lingvisttalaš realismii, oaivvildeigga ahte birrasat ja dilit váikkuhit doahpagiid hutkamii ja ráhkadeapmái. Sudno hypotesa lea ahte jurdaga eaktun ja vuodđun lea giella, ja ahte olbmot oidnet máilmmi iešguđet ládje dan mielde makkár giela sii hupmet. Olmmoš vuodđuda ja klasifisere máilmmi daid kategoriijaid mielde mat su iežas gielas leat ja nu sáhtta dadjat ahte giella hábme, muhto maiddá ráddje olbmo jurdagiid ja jurddašavugiid. (ibid.)

Definišuvdna-doahpaga vuodđu lea latiinnagiela definitio, mii mearkkaša ráddjet dahje čilget lagabuidda juoidá eastadan dihte seaguheami ja eahpečielggasvuoda (Store norske leksikon 2010). Doahpaga sisdoallu čilgejuvvo definišuvnnain dárkilit ja oktoládje (Laurén et al. 1997: 107). Temmerman (2000: 227) čállá ahte definišuvdna lea *x*-ovttadaga ipmárdusa vástádus dasa «mii lea *x*?» ja Suonuuti (2008: 15) fas dadjá ahte dat lea doahpaga njálmmálaš dahje čálalaš ovdanbuktin, mii ráddje nuppi doahpaga nuppi lagas doahpagis.

Definišuvnnas leat mánnga doaimma. Dat galgá čilget dahje spesifiseret doahpaga nu ahte dan sáhtta earuhit eará doahpagiin. Dat galgá maiddá defineret doahpaga relašuvnnaid eará doahpagiidda ja ásahtit norpmaid doahpaga geavaheapmái, earenoamážit dasa mii guoská ođđa tearpmaid ráhkadeapmái. Terminologijadiehtagis geavahit eanemusat dán guokte definišuvnamálla: Vuosttaš lea *sisdoalodefinišuvdna*, mii čilge doahpagiid dovdomearkkaid ja sisdoalu ja ráddje doahpaga eará doahpagiin. Ođđa tearpmaid ráhkadeamis ráddjen dahkko dábálaččat generalaš bajit doahpaga vuodul, nappo ráhkadit bajit doahpagiid ja isket makkár erohusat leat daid ja eará bálddaldasdoahpagiid gaskka. Nubbi lea *viidodatdefinišuvdna*, mii bidjá daid refereanttaid maŋŋálaga maid doaba gokčá, ja ovdanbuktá vuolledoahpaga/doahpaga viidodaga. (Suonuuti 2008: 14f; Laurén et al. 1997: 145.) Jus doahpagis váilu definišuvdna dahje jus definišuvdna lea eahpečielggas, de sáhtta dagahit boasttu ipmárdusaid gulahaladettiin, earenoamážit go tearpmat geavahuvvojit muhtun vissis konteavsttain. Terminologijija diehtaga definišuvnnain galget leat dušše dat dieđut mielde maid dárbbasa nu ahte sáhtta bidjat doahpaga rievttis doabavuogádahkii. Sániiguin hábmejuvvon definišuvnna lassin, sáhtta maiddá atnit govvosiid/govaid. (Suonuuti 2008: 32.)

Doahpagat bohciidit sihke vásáhusain ja giela iežas vuodul, ja doahpagiid hutkama ja geavahusa mearrida olbmo gulahallandárbu. Dan dihte lea prinsihpalaš erohus dieđalaš definišuvnna ja geavatlaš áddejumi gaskka dan hárrái mii lea eanemus «riekta» dahje «duohta». Goappašagaid vuodđun leat vásáhusat ja gulahallandárbut.

Lea gal geavvan nu oddá áiggis ahte servodat atná dieđalaš definišuvnnaid eanet ahte eanet ja ollugat dáidet jáhkkit ahte dat leat juoga ládje «buorebut». Dasto orru vel nu ahte ii dáidde leat čiekŋalis erohus doahpagiid gaskka mat leat bohciidan vásáhusa bokte ja mat leat bohciidan giela iežas bokte – namalassii nu ahte eará doahpagat leat adnojuvvon doabačilgehusa vuodđun.

3.2. Davvisámegiela muohtaterminologija

3.2.1. Mii muohta lea

Árbevirolaš sámegejala geavaheamis ii leat *muohta* dakkár maid olbmot leat čilgen sániiguin, dat lea baicca vuodđodoaba, mii lea intuitiivvalaččat ipmirduvvon. Nu leat eanas sánit lunddolaš gielas. Easka go sáhka šaddá iešguđetlágán muohtašlájaid birra, sáhtta nammejähkii definišuvdna hábmejuvvot sániiguin geavahusa ipmárdussii lassin. Go galgá čilget árbevirolaš doahpagiid, de dáidá fertet vuordit erohusaid olbmossii doabaviidodagaid hárrái sisdoalu dáfus, namalassii nu ahte rájit eai leat ávjočielgasat.

Fysihkkadutkiid čilgehusa mielde lea muohta ráhkaduvvon golmma vuoddo-elemeanttas; čázis, jienas ja áimmus (Jaedicke 2009). Dat lea guđačiegeat jieŋakristálla mii balvvas šaddá muohtakristálla (Meteorologisk institutt 2010). Áibmu ja temperaturavra váikkuhit eanemus dasa makkárin kristállahápmi šaddá. Kristállahápmi rievdá dađi mielde go dat gahččá eatnama guvlui (LaChapelle 1992 (1969): 3) ja šaddá omd. nástin go temperaturavra lea gaskal -12 ja -16 gráda ja go áibmu lea lávttas. Muohttagis lea kompleaksa struktuvra, mii ovtta ládje rievdá (Armstrong – Brun 2008: 13; Brattlien 2008: 59). Go muohtta iešguđetlágán dálkin, de dát čuočá muohtagierragii ja nu šaddet muohtagiid gearddit (Brattlien 2008: 27). Muohttaga sáhtta defineret golmmalágánin: muohta mii gahččá, muohta eatnama alde ja muohta muohtagierragis, mii lea jiekŋon (Halfpenny – Ozanne 1989: 38). Muohttaga rievdan gohčoduvvo metamorfosa (Brattlien 2008: 59; Lied – Kristensen 2003: 50).

Muohtafysihkkadutkiid mielde leat unnimusat njeallje iešguđetlágán proseassa mat rievdadit muohttaga: destruktiiiva dahje kristállauñnideapmi, sinteren³, konstruktiiiva dahje kristállastuorideapmi ja suddan-/jiekŋun-metamorfosa. Dát proseassat sáhttet dáhpáhuvvat oktanaga, muhto iešguđet áiggis. (Jaedicke 2009.) Golbma vuosttaža dáhpáhuvvet goike ja galbma muohttagis ja njealját fas njuoska muohttagis (Brattlien 2008: 60). Dát proseassat leat vuodđun doahpagiidda maid

3 Sinteren lea muohtariivdanproseassa mas molekyloid sirdin dagaha ahte kristállat galbmojit oktii vaikko muohta ii leat suddan.

muohtafysihkkadutkit atnet.

Sámegiela muohtadoahpágiid iešvuodaid terminologijja vuodđu orru leamen earalágán ja viidát go muohtafysihkkadutkiid terminologijja. Sámegiela muohtadoahpágiin sáhttet leat hui mánja karakteristihka dahje iešvuoda. Dat sáhttet leat earret eará ahte muohta lea garas, dimis, unnán dahje gassa muohta, njuoska dahje goike muohta. Doahpágiid mihtilmasvuodát leat maiddá omd. áigi, luottat, muohtarievdan, muohtakvalitehta, muohta/arvi, temperatuvra, stratigráfijja (muohtagearddit muohttagis) mat veahkehit čuoldit doahpágiid iešguđet joavkun ja dimenšuvnnaid ektui. Boazodoalu doabavuogádagas orru doahpágiid lunddolaš kategoriseret dimenšuvnna nu ahte *vuohttin*, *oaidnin*, *siivu* ja *guohtun* leat dimenšuvnna dásis áššit. Doahpágiid sáhttá, sihke dimenšuvnna siskkobealde ja eará dimenšuvnna nuppi dimenšuvnnaid ektui, klassifiseret mihtu, gráda, proseassa, fenomena, dási jna. mielde. Dat ovddastit iešguđetlágán karakteriserendásiid mat čájejit movt oaidnit ja defineret guđege doahpaga. Muohtafysihka doabavuogádagas leat mánja iešvuoda maid mielde muohttaga sáhttá čilget, ovdamearkka dihte muohtarievdan, garasvuolta, stratigráfijja jna.

3.2.2. Muhtun guovddáš muohtamáilbmedoahpagat

Vuoddoeavttut *guohtun*, *siivu*, *vuohttin* ja *oaidnin* orrot mearrideame boazodoalu lihkostuvvama muohtamáilmmis. Doahpagat, mat dáidda gullet, leat sisdoalu dáfus hui dehálaččat iešguđet eavttu hárrái. Guohtumii ja lávttasvuhtii (AI) (gč. govvosa 1) gullet omd. dát doahpagat: *oppas* (gokko ii leat čiegar ii ge šalka), *čiegar* (guđohagat mat leat galbmon ja garran, ii oppas), *seanáš* (gordnemuolta gertniid vuolde), *čearga* (biegga čohkken ja garradahtán muohttaga nu ahte ii šat beasa čađa, ahte guoddá), *vahca* (varas muolta, easkkabáliid muohttán). Doahpagat mat heivejit sihke siivui ja goastamii (IIIa) ja guohtumii (AI) leat ee. *cuoŋu* (go lea leamaš liggeren ja dasto idja-buolaš garradahtá muohttaga nu ahte ii guođo, ja guoddá bohcco) ja *ceavvi* (muolta nu garas ahte guoddá).

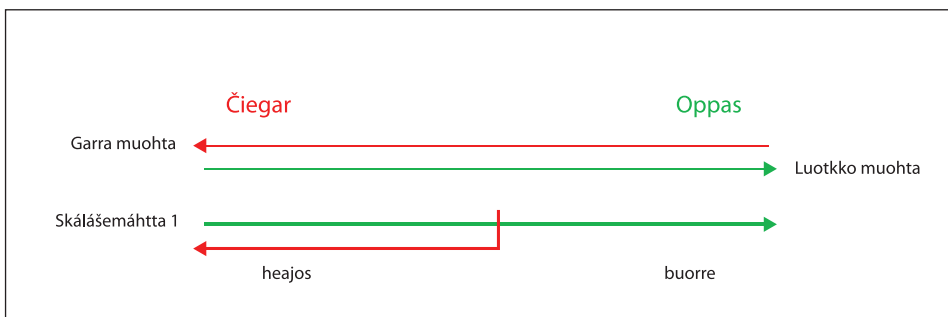
Olbmo doaimmaid ja dárbbuid ektui lea siivvus goit govttelágán sisdoalu, nama-lassii siivu (IIIb), mii guoská goastamii nu ahte seastá energijja ja nu ahte ii vaháguva ja dasa gullet ee. dát doahpagat: *skávvi* (go lea liehmu ja sievlla, ja veaigái muohtagiera garragoahtá, muhto ovdalگو šaddá moarri), *sievlla* (go muolta lea čađa njuoskan, ja ii šat guotte) ja *cuoŋu*. Sabet ja reahkasiivui (IV) gullet dát sánit: *dobádat* (dakkár siivu ahte njuoska vahca darvána sabetvuoduide), *girrat* (go dálvet lea bor-

gan ja de buolaštan, ja go ii sabet jođe).

Boazodoalus lea hui dehálaš eret luottaidd, namalassii vuohttit. Doahpagat mat gul-let vuohttimii (V) lea ee. *áinnádat* (dan mađi ođđa vahca ahte fas vuohtta ja ere ođđa luottaidd boares luottain), *fieski* (luottat ja guđohagat), *ruvggastat* (luodda gokko eallu dahje čora lea ruvgalan). Go olmmoš oaidnima (VI) čilge, de lea dávjá áimmu birra sáhka, movt sáhtta oaidnit. Oaidnima oktavuodas sáhtta dáid sániid atnit; *geamádat* (válttis oaidnit erohusaid muohtamáilmmis), *murku* (dálvemierká), *guoldu* (biegga bossu muohttaga nu ahte ii oainne). (Eira 1994.)

Boazodoalus sáhtta muhtun doahpágiid gohčodit «vuodđodoaban» dan ádde-jumis ahte lea sáhka doahpágiin mat sisdoalu ja karakteristihka dáfus árvoštallet bohcco ceavzima dahje eallima, nu go *oppas* ja *čiegar*. Boazobargi karakteriserema vuolggasadi lea *oppas*, mii čilge dálveáiggi guovllu mii ii leat duohtaduvvon (Nielsen 1979 (1932–62) III: 178). Jus ii leat *oppas*, de lea unnit dahje eanet *čiegar*, dálveáiggi guovlu mii lea duohtaduvvon, gokko bohccot leat guhton (Nielsen 1979 (1932–62) I: 382). Doahpagat *oppas* – *čiegar* leat antonymat, adjektiivvalaš vuostevuođat, main leat vuostálas mearkkašumit. Dáin lea siskkáldas oktiiveivetkeahtes árvu guovtti suorgásaš (dárogiillii *dikotomi*) relašuvnnain, omd. juoga mii lea garas ii sáhte leat dimis, ja juoga mii lea báhkas, mitala ahte dat ii sáhte leat galmmas (Croft – Cruse 2005: 172). *Obbasis* lea sisdoalu árvvu dáfus dipmá muohta ja *čiehkari* fas garra muohta. Ollu muohtadoahpágiin, muhto eai buohkain, leat antonyma iešvuođat, nu go omd. *oppas* – *čiegar*, *cuoŋu* – *sievlla*, *čearga* – *luotkko* muohta.

Antonymat maid sáhtta graderet, leat sátnebárat main leat vuostálas sisdoalut ja mat leat goabbat geahčen seamma skálá. Skáláin sáhtta čájehit iešvuođaid nu go omd. man garas, dimis, guhkki, čienjal juoga lea. Skálá álgá iešvuođas mas lea nulla árvu ja de joatkašuvvá mearritkeahtes áiggi nuppe guvlui. Oassi áiggis sáhtta nuppi iešvuođas leat alit árvu ja nuppis fas vuolit árvu. Doahpagat sáhttet sisdoalu árvvu mielde sirdašuvvat skálás goabbatguvlui. (Croft – Cruse 2005: 170.) Croft ja Cruse gohčodeaba latnjalas skálán skálá mas lea okta olles skálá ja nubbi bealle skálá, mat leat latnjalassii. Dakko gokko doahpágiid árvu lea guovttelágán lea latnjalasvuohta. (Croft – Cruse 2005: 171.)

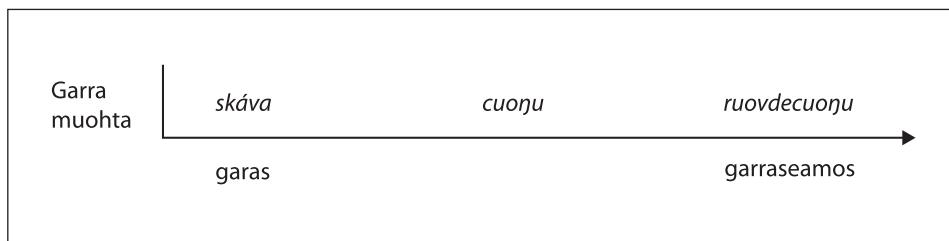

Govus 2: Čiegar – oppas skálášemáhhtta/mentála govva.

Boazobargit árvvoštallet *guohtun*-doahpaga sisdoalu dan mielde leago muohta garas vai dimis. Go muohta lea dimis, de dan dadjet luotkko muohtan (Eira 1994: 140). Garas – dimis antonymaid opposišuvnna sáhhtá čájehit paralleallaskáláin, mas leat guokte skálá mat geažosgaska leat parallealla (gč. govvosa 2). Dása sáhhtá de lasihit eanet variábeliid, omd. goabbat geahčái skálái sáhhtá guohtuma karakteristihkaid bidjat, nuppe geahčái *buorre* (buorre guohtun) ja nuppe geahčái fas *heajos* (heajos guohtun). Dán skálá (gč. govvosa 2) sáhhtá atnit vuodđun čájehit *guohtun*-doahpaga árvvuid, namalassii ahte dat sáhhtá leat juogo buorre (ruoná ivdni skálás) dahje heajos (rukse ivdni skálás) guohtun. Árvvut mat ovdanbuktet dieđuid guohtundilis, namalassii «buorre» ja «heajos» biddjojit paralleallaskálái, mas leat guokte skálá, mas nubbi čájeha gokko lea buorre guohtun ja nubbi fas gokko lea heajos. Bajimussii skálái leat bidjan *oppas*- ja *čiegar*-doahpaga variábeliid, namalassii ahte seamma báikkis sáhhtá leat čiegar dahje oppas. Dát oktiičaskon skálát šaddet de mentála govvan movt boazobargi jurddaša guohtuma birra ja dasa gullevaš doahpaga muohtašládjaárvvuid birra. Ovdal go duohtaduvvo muohta báikkis, de sáhhtá dadjat ahte dakko lea oppas. Govva čájeha ahte mađi eanet *čiegar* dihto guovllus lea, dađi unnit *oppas* lea seamma sajis ja nuppe guvlu. Govvosis sáhhtá maiddái oaidnit ahte mađi eanet *čiegar* lea ovttá báikkis, dađi heajut guohtun lea ja nuppe guvlu. Rájit gaskal *heajos* ja *buorre* leat oalle geaddasat, iige daid sáhte objektiivalaččat mihtidit. Lea goitge nu ahte son gii atná dáid sániid ja son geasa dán muitala, sudno gaska lea intuitiivvalaš ipmárdus ja luohhtámuš maid dát mákset.

Namuhuvvon tearpmain lea buohkain dahkamuš bohcco dárbbuin, namalassii guohtuma hárrái (AI) (gč. govvosa 1). Mánnga doahpaga leat maiddái eará dimenšuvnnat. Sihke *oppas* ja *cuoŋu* leat maid siivodoahpagat ja *cuoŋu* mearrida

maid vuohttima. *Ruovdecuoŋun* eai dovdo eará go gazzasajit ja daid ferte maid časkkahallat dihto sajiin ja dihtolágán čuovggas. Dát čájeha ahte muhtun muohta-doahpagiin leat rievddadeaddji iešvuodát ja maid de sáhhtá graderet, sáhhtá omd. garra muohttaga máŋga dási graderet. Sihke *skáva* ja *cuoŋu* gullet garra muohttaga kategorijai, muhto *skáva* muohta ii leat dan dihte nu garas go *cuoŋu* muohta (gč. govvosa 3).

Govus 3: Muohtadoahpagat graderejuvvon garasvuoda mielde.

3.2.3. Muohtadoahpagiid definišuvdnavuogit

Orro leamen nu ahte sámeigiela muohtadoahpagiid definišuvnnat leat dábálaččat sisdoalodefinišuvnnat, goit nu go olbmot čilgejit. Doahpagiid definišuvnnat čilgejit doahpagiid dovdomearkkaid dahje sisdoalu maiguin lea vejolaš ráddjet doahpaga eará doahpagiin. Hárve leat doahpagiin viidodatdefinišuvnnat, mas refereanttat leat maŋŋálaga. Go muohtadoahpagiid definišuvnna suokkardallamis geavahit vuodđun eavttuid mat duddjojit bohcco ceavzima ja ahtanuššama ja boazobargi árvvoštallama dan hárrái, de vuohttit definišuvnnain dákkár minstara:

- (1) Mii ja movt dagaha dakkár muohttaga (proseassa)
- (2) Boadus (makkár muohta šaddá)
- (3) Váikkuhus (movt ja masa dat váikkuha)
- (4) Stratigráfijja (makkár gearddit leat muohttagis ja gokko dat leat)
- (5) Áigi (goas doaba geavahuvvo)
- (6) Guoddá/ii guotte (mihtideapmi, man garas muohta lea)
- (7) Bohcco meanut, leago manni – orru

Govus 4: Muohtadoahpagiid definišuvdnaminstar.

Eanas definišuvnnain dutkanmateriálas dávjjimusat namuhuvvojit golbma vuosttaš iešvuoda; proseassa, boadus ja váikkuhus. Dás čájehit ovdamearkan *čearga*-doahpaga definišuvdna movt boazobargi lea čilgen. Logut ruođuid siste čujuhit muohtadoahpagaidda definišuvdnaminstara loguide:

Na garra dat muohta, bieggá ... bieggá fieraha (1) dan muohtaga čađat ... ovttohii ja dat maŋemus ... šaddá nu čavga (2) nu ahte dat šaddá dakkár maid ii beasa čađa boazu ja ii ge olmmoš ge. (3) Dat máksá čearga. Bieggá dat lea mii ráhkada čeargga ... biegganuo ... garra biekkat ja bivval. Jus bivvalat leat ja garra biekkat, de láve čeargat hui jođánit. (Informánta 1)

Na čeargá dat gal diedusge go bieggá bossu dan muohtaga ja garra biekkat leat. Dat dat dahket mat čerget. Čearggahit dan muohtaga, fieraha dan muohtaga nu ahte dat lihkesta muohta (1) ja de garrá. (2) Seamma ládje go boazu guohtu, ráhpu muohtaga ja go dat galbmo, dat maid šaddá garas dat ... (Informánta 2)

Muhtun doahpagaidda leat vel eanet fáktorat mielde, nu go omd *seanáš*-doahpagaidda. Informánta 2 čilge ná:

Dat lea vuollin (4) doppe lea dat muohta šaddan dego bulvarat (2) ... dat lea hui geahpas lihkahallat (3) go dal boazu goaivu (3) dan eret ja dat ii leat gitta ii veaháge eatnamis ... dege dego sálttit (2) ... lávejit lohkat dat lea nu buorre guohtun dego sáltti ... Seanáš ii leat skábman, álggos go borgá dat ii leat dalle (5), muhto de go buollašat (1) leat veahá leamašan muhtin áiggi, de dat álgá doppe vuollelis (4) dat muohta šaddat dakkárin, maid de gohčodit seanázin.

Muhtun doahpagaidda sáhttet sisdoalu dáfus leat mánja karakteristihka oktanaga, earáin fas leat unnit. Ovdamearkan lea *čearga*-doaba, mas leat mánja karakteristihka mat gullet sihke muohtafysihkkii ja boazobargi bohcco ceavzima ja ahtanuššama árvvoštallamii: movt guoddá, man garas lea, makkár kvalitehta lea, movt dan sáhtta iskat ja biekká váikkuhus. Doahpagaidda iešvuodat sáhttet leat movt ja maid muohta guoddá, omd *ceavvi* (nu garas muohta ahte dat measta guoddá olbmuid ja omiid, *cuoŋu* (muohta mii guoddá olbmo dahje bohcco), *čearga* (nu garas ahte guo-

ddá) ja *činus* (garra muohta, muhto ii nu daškat ahte guoddá). Muhtun doahpagat čilgejit eanet guohtuma váikkuhusa go earát, *čearga-*, *cuoŋu-*, *činus-*, *bodneskártá-* doahpagiin leat iešvuodát mat karakteriserejit heajos guohtuma. Doahpagiid oktasaš iešvuohta lea ahte dákkár muohtašlájaid konsisteansa lea nu garas ahte boazu ii nagot beassat čađa. Garasvuohta árvvoštallojuvvo guoddimiin, guoddá go vai ii go guotte. Dáid doahpagiid erohusat lea ahte dat geavahuvvojit ieš guđet áiggis; *čearga* (dálvet), *cuoŋu* (gidđat), *činus* (gidđat), *bodneskártá* (čakčat).

3.2.4 Muohtadoahpagiid kognitiiva sisdoallu

Fágasuorggi tearpmaid iskamis livččii dávjá miellagiddevaš diehtit movt olmmoš govahallá fágasuorggi doahpagiid jurdagiiguin ja movt bidjá jurdagiidda nama-husaid. Go áigu iskat dakkár tearpmaid maid ii dušše dábálaš árbevirolaš terminologijja doabaanalysain sáhte čilget, de orrot kognitiiva lingvistihka govvašemáhtta ja mentála modeallat fállame anolaš vugiid. Kognitiiva gielladieđa ja kultuvrralaš gielladieđa leat mentála govvagielaide (eng. *mental imagery*) ja mentála modeallaid vuodđoteorijjat mat geahččalit čilget movt sii, geat hupmet, geavahit hupmangiela ja movt sii, geat guldalit, ipmirdit govvagielaide. Govvagielat sáhttet leat kognitiiva modeallat, symbolat, govvašemáhtat ja prototyhpat (Palmer 1996: 47). Mentála modeallat ovdanbuktet muittu govaid das movt áššit doibmet ja leat lakton oktii ja čájehit movt kognitiiva proseassat ráhkadit minstariid das maid olmmoš jurddaša ja ipmirda. Palmer lohká ahte mentála modeallain lea guovddáš doaimma doahpagiid ovdda-steamis ja áššiid čilgemis movt olmmoš ipmirda máilmmi. (Palmer 1996: 55–56.) Jus galgá ipmirdit sáni maid nubbi viggá nubbái mitalit, de lea dárbu dovdat šemáhta masa sátni gullá dan earenoamáš geavaheami konteavsttas (Palmer 1996: 66). Dáin diehtagiin sáhtta sáni bidjat šemáhtaide vai ovdanbuktá konteavstta. Šemáhtta ii leat dušše listu mas leat iešvuodát, muhto das lea maiddái integrerejuvvon struktuvra (Palmer 1996: 97). Palmer (1996: 65) oaivvilda ahte sániin, mat gullet eatnamiidda, gorudii, fuolkevuhtii ja muhtun eará fáttáide, leat vel siskildas šemáhtat, mas sánit ja idiomáhtalaš frástat leat oktii lakton systemáhtalaččat.

Muohtasániid suokkardallama oktavuodas lea miellagiddevaš suokkardallat sáni šemáhta, sáni iešvuođa, geavaheami, doaimma ja váikkuhusaid mielde. Go systematisere doahpagiid sisdoalu iešvuođaid ja ráhkada daiguin doabavuogádagaid árbevirolaš terminologalaš metodaiguin, de sáhtta oažžut ovttá gova. Jus lassin dása ráhkada doahpagiidda govvašemáhtaid ja mentála modeallaid, de sáhtta oažžut

eanet dieđuid mielde sániid birra. Muohtaterminologiiija čilgemis sáhtta árbevirolaš terminologiiija bargu ovttas kognitiiva- ja kultuvrralaš lingvistihkain váikkuhit dasa ahte čiekŋalit áddejupmi olahuvvo. Ná sáhtta olahit dieđuid ii dušše muohttaga konsisteanssa birra, muhto maiddá muohttaga rievdanproseassaid birra, mii dáhpáhuvvá muohttagiin ja mii bohtá dáhpáhuvvat dainna dihto boahhte áiggis ja movt dat bohtá váikkuhit olles muohtadillái ja earenoamážit bohccui. Dát áššit leat dávjá válljemiid vuodđun maid boazobargi dahká guođohettiin. (Magga 2009.)

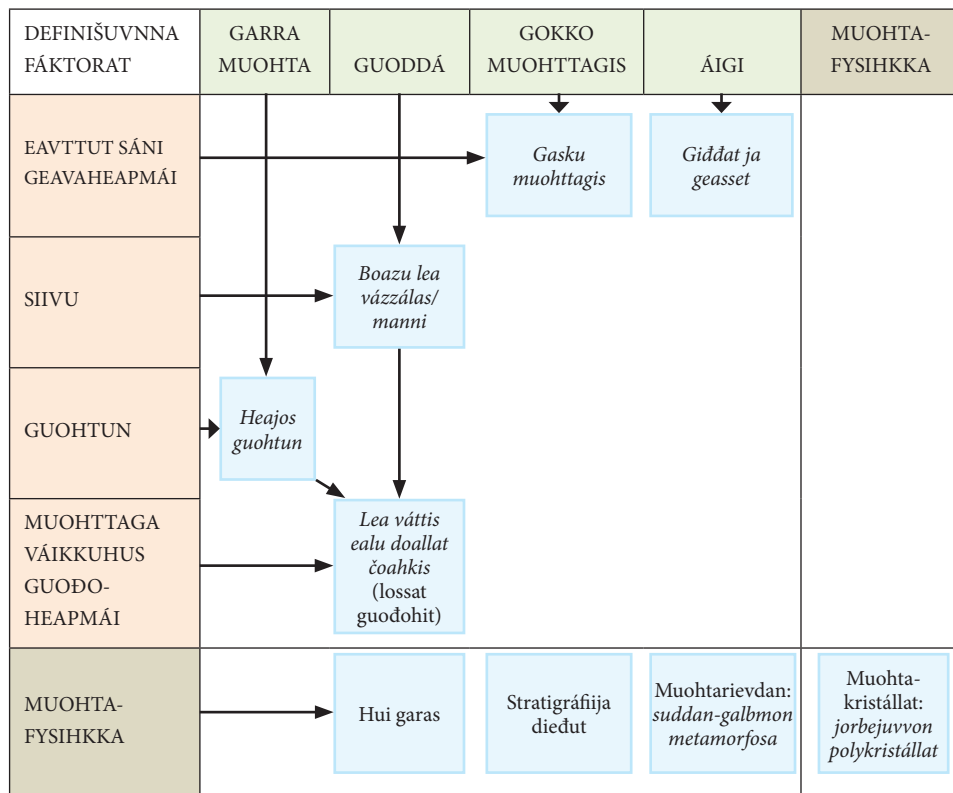
Mii geahččalit čájehit movt mentála modeallain sáhtta čájehit *ceavvi*-doahpaga sisdoalu. Ovdal go modellii bidjat dieđuid, de fertet diehtit movt boazosápmelaš jurddaša doahpaga sisdoalu birra. Boazobargis lea dárbu čilget ja mitalit nu dárkilit go vejolaš muohtadiliid birra nu ahte dáhkida ahte dasa geasa mitala fáhte makkár dilli lea, oainnekeahhta guovllu man birra lea sáhka. Boazobargi jurdagis leat ceavve-muohttaga birra dákkár jurdagat ja čilgehusat:

Ceavvi dat dakkár muohta, mii lea hui siskat, dakkár dan ii mana čađa. Dat dego guoddá olbmo dege bohcco go vázzá. Dat lea dakkár go finna vahca lea ja dat lea veahá dakkár dego njuoska muohta, muhto de dat biekká čađa dat šaddá dakkár, dat čavge dan nie. Dasa ii báljo bastte mihkke, muhto dan eai daja cuoŋun danne go dat ii leat roavis. Oainnát dat maid mii gohčodit cuoŋun, dat lea hui rušas bajil dat muohta ja, measta dego dakkár ahte dat šealgá, muhto dot lea earalágán. Dát lea oaidnit dego dálvemuohta, dakkár vahca, muhto dat lea nu čavga dego.. ahte dasa ii báljo bastte mihkke. Geasset dadjet dan go, go jassa lea báhcan. Geasset dohko dakkár báikkiide gos guhká lea jassa, ja jus de arvá ollu de dat muohta šaddá. Dat, dat lea dat ceavvi. Dat šaddá dakkár dan mielde oažžu vázzit, dasa ii čalgga vaikko dakkár muohta orro dego dábálaš vahca oaidnit, dat ii leat njalkas muhto ii dasa vuojo gal. Das ii leat báljo luodda, na jur, na jur veahá dovdo. Ja ceavi eai dálvet báljo namut, eai hoaga, muhto gidđat. Garra muohtan boazu lea hui manni. (Informánta 2)

Ceavvi-doahpaga definišuvnna vuodđun atnit boazobargi čilgehusa das makkár fáktorat duddjojot su ipmárdusa ja dása lasihit vel muohtafysihkka ja nu sáhttit oaidnit makkár iešvuođat ceavis leat, geavatraš boazodoalu dáfus dimenšuvnna ja geavaheami ektui. Mentála modeallas (gč. govvosa 5) leat dieđut sihke ravddain doarrás ja ceaggut ja maiddá gova siste. Dieđut bajit ravddas doares guvlui čujuhit muohttaga definišuvnna fáktoriidda (garra muohta, guoddá go dat, gokko muohtašládja

lea muohttagis, goas hupmat dán muohttaga birra), mat fas vulos guvlui čujuhit muohtašlájá váikkuhusaide geavatlaš boazodollui. Fáktorat mat leat gurut ravidas ceaggut, čujuhit geavatlaš boazodoalu dimenšuvnnaide, nu go guohtun ja siivu. Dasa lassin leat dás dieđut movt muohtašlájat váikkuhit guođoheapmái ja das leat vel muohtafysihka bealit. Njuolat juogo doarrás dahje ceaggut čujuhit makkár bohtosat váikkuhusain leat. Dát bohtosat leat biddjon alit ruvttuid sisa. Dás ii čájehuvvo makkár mearrádusaid boazobargi dahká guođohettiin muohtadili dihte.

Govus 5: Ceavvi-doahpaga mentála modealla.

Ceavvi muohta lea sullii gasku muohttagis, dat lea garra muohta ja dat guoddá sihke olbmo ja bohcco. Dát muohtašlájá váikkuha 1) siivui, dán muohttagis šaddá boazu hui manni, dasa lassin váikkuha dát garra muohta ahte 2) šaddá heajos guohtun. Dát fas váikkuhit dasa ahte dákkár muohtadilis lea 3) lossat guođohit go lea hui váttis doallat ealu čoahkis ja nu lea bahá mastat dahje láhppit bohccuid. Dán muoht-

taga birra hupmet dávjimusat gidđat. Olgeš bajárvddas vulos guvlui ja vuolárvddas doarrás leat muohtafysihka dieđut. Nu go oaidnit, de boazobargi jurdagis orrot leamen ollu muohtafysihka fáktorat čilgehusas. Sáhtta buohtastahttit boazobargi čilgehusaid muohtafysihkain, ja nu sáhtta oaidnit ahte sihke muohttaga garasvuolta, muohtarievdan ja stratigráfija gávdnojit boazobargi definišuvnnas. Informántaid čilgehusaid mielde háreve hubmojuvvo muohtakristállaid birra boazobarggu oktavuodas.

Go boazobargi hupmá ceavi birra, de atná dieđusge eaktun ahte sus geasa muitala, lea sullásaš modealla oaiivvis. Go fuomáša ahte dál eaba gulahala, ahte nuppis ii leat seamma doabavuogádat ja doabamodealla go alddis, de šaddá dárbu doabaanalysa geavahit.

4. Muohtaterminologijja geavtlaš anus

Doahpágiid geavaheapmi lea dávjá ráddjejuvvon áiggi ja velá báikki ektui nu ahte ii sáhte doahpágiid sahtedohko geavahit, omd. leat doahpagat jagi áiggi ja eatnamiid ja geavaheami mielde. Gulahallama eaktun lea ahte doahpagat adnojuvvojit áiggi, eatnamiid ja dili mielde ja dasa lassin sáhttet leat konvenšuvnnat anu hárrái maid ii sáhte (goit vuos) relateret earái go vieruide.

Olbmuin lea giella gaskaoapmi mainna govvidit iežaset birrasa ja mainna čilgejit ja muitalit nubái maid oaiivvildit. Gulahallama váldoasit leat máhttit hupmat ja ipmirdit, mii karakteriserejuvvo geavtlaš čehppodahkan, giellamáhttun (Chomsky 1986: 9). Go ságastallat, de juogadit iežamet máilmmi govvidemiid earáiguin (Antia 1999). Govvidemiid vuoddu lea doaba. Doahpagat leat mentála dahje logalaš duohtavuoda ovddasteamit. Dan oktavuodas doahpagat leat abstrákta ja leat dušše mentála dásis, muhto ráhkadit vuogi olbmo jurdagii movt klassifiseret ja ipmirdit jierpmi persepsuvnna (ibid.). Terminologijja lea gulahallama eaktu, danne go fágaoalbmui leat gielalaš kodemat dehálaččat das maid oaidná ja vásiha, ja nu dárbbáša namahusaid jus galgá sáhttit gulahallat nuppiin (Nuopponen 1994: 15). Temmerman (2000: 220) oaiivvilda ahte árbevirolaš terminologijja diehtagis ii leat dát gulahallanbealli váldon vuhtii. Son oaiivvilda ahte terminologijja dutkan ferte ohcat vugiid mat suokkardallet buot aspeavttaid main lea mávssolaš rolla fágagiela ipmirdanproseasas (Temmerman 2000: 221).

Guođohanbarggus leat boazosáгат hui guovddážat. Boazosáгат leat boazobargiid gulahallan ja ságastallan gaskaneaset omd. dalle go boazobargit vuoruid lonuhit

dahje go bohtet siiddas. Mikkel Nils Sara (1990: 92) čállá ahte boazoságain lea mávssolaš doaibma danne go dat oahpahit siidadoalu birra ja dáhkidit siidadoalu bargguid bissuma buoremussan siidii.

Boazobargi bargu lea čilget guohtuma ja guodoheami birra ja gulahallat nuppii-guin dan birra. Jus eai gulahala, de dat sáhttá duddjot negatiivvalaš váikkuhusaid, ja nu sáhttet boasttu mearrádusat dahkkot dan geažil go nubbi ii ipmir nuppi čilgehusa. Gulahallanboatkka maid sáhttá dáhpáhuvvat go boazobargi viggá čilget iežas fágasuorggi fágasáni nubbái geas ii leat seamma fágagiella, go ovdamearkka dihte ságestallet *guohtun*-doahpaga birra, mii boazobargi doabavuogádaga mielde addá dieđu man álkit boazu beassá muohttaga čađa, nappo muohtadili birra. Earát geat eai hálddaš dan seamma fágagiella definerejit *guohtun*-doahpaga biebmun, maid boazu borrá. Dalle ii doaimma kommunikašuvdna. Jus galgá leat vejolaš gulahallat muhtun fágasuorggis, de dárbbášuvvo rievttis ja dárkilis fágagiella mii duddjo njuovžilis gulahallama (Laurén et al. 1997: 123). Iešgudetge bargguin ja fágasurggiin olbmot geavahit earenoamáš sániid ja dajaldagaid mat eai leat árgabeaivválaš gielas oassin.

Muohtasániid stuora hivvodat addá buriid vejolašvuodaid earuhit muohtaprofiil-laid nubbi nuppis, nu ahte sáhttá omd. karakteriseret guohtuma, siivvu ja vuohttit luottaidd muohttagis. CICERO dálkkádatdutkanáhu guovddáža⁴ raporttas (gč. Aaheim 2009) geahččalit čilget muohtadoahpaga *ceavvi* iešvuodaid, seammás go dán bidjet boazodoallofága kontekstii. Sii čállet:

Vinden vil ha en tendens til å pakke snøen mer rundt trær og busker og danne mer kompakte snøtyper, f.eks. *ceavvi* (nordsamisk; hardpakka eller kompakt snø, fokksnø, se Jernsletten, 1994), og gjøre reinbeitet stadig mindre tilgjengelig i løpet av vinteren ... (Aaheim 2009: 143).⁵

Ceavvi-doaba ii heive geavahuvvot dien konteavsttas mas dán raporttas lea adnon, danne go 1) dát doaba ii adno dálvet nu go navdet, muhto giđđat, ja danne go 2) ii leat bieggá mii ráhkada *ceavi*, muhto dat lea suddama – galbmima buvttá, ja danne

4 *Senter for klimaforskning*, iešheanaláš dutkanásahus mii lea čadnon Oslo universitehtii (www.cicero.uio.no).

5 «Bieggá dat sáhttá muohttaga deakčut muoraid ja sogiid birra ja ráhkadit garra muohtaslájaid, omd. *ceavvi* (davvisámegiella; garra muohta, joavggahatmuohta, geahča Jernsletten, 1994), ja váikkuha dasa ahte guohtun gáržu dálvvi mielde ...» (Aaheim 2009: 143). Sámegillii jorgalan Inger Marie Gaup Eira.

go 3) beaivváš ligge muoraid ja sogiid ja dáid liekkas suddada muohttaga mii lea daid birra. Dát máksá ahte háreve lea muohta muoraid birra garas, muhto baicca suddan. Dasto vel ahte 4) *ceavvi*-doahpaga vuodđogeavaheapmi ii gula guohtundilálašvuoda oktavuhtii, muhto baicca goastamii ja vánddardeapmái. Go ii dovdda doahpaga iešvuodaid, makkár dimenšuvdnii gullá ja movt dan geavaheapmi lea, de dát váikkuha boasttu ipmárdussii. Boasttu ipmárdus botke gulahallama, ja nu ii doaimma šat kommunikašuvdna.

5. Loahpahus

Dán artihkkalis leat geahččalan čilget dihto muohtatearpmaid ja muohtadoahpágiid sisdoalu ja earenoamážit daid geavahusa boazodoalu vuodđoeavttuid ja gulahal-landárbbuid ektui. Leat geahččalan čájehit man hástaleaddji árbevirolaš doahpágiid čilgen lea jura dainna go daid iešvuolta lea ahte doaba dábálaččat fátmasta sihke vuodđodefinišuvnna, mii sáhtá hui dávjá leat intuitiivvalaš iige eksplisihhta, ja dasto lassin geavatlaš beliid ja gulahallanbeliid. Dan dihtii lea dárbu geahčastit viidábut go duššefal dábalaš terminologalaš defineren- ja čilgenvugiid. Orru leamen oalle čielggas ahte lunddolaš árbevirolaš giela doahpágiid lea sakka vád- dásit čilget go dihtomielalaččat ráhkaduvvon fágadoahpágiid ja tearpmaid. Dákko dáidit lihkaeamen jura olbmo áddennávccaid rádjeguorain. Go vuos lea čilgen árbevirolaš áddenvuođu ja definerenvuođu, de sáhtá lahkonišgoahtit luonddufágalaš čilgehusaide ja geahččalit buohtastahttit árbevirolaš terminologii ja luonddufágalaš dutkamiid geahččanvugiiguin ja čilgenvugiiguin. Mii dakkár buohtastahttimis livččii boadusin, lea vuos menddo árrat navdit. Muhto min nana jáhkku lea ahte dán vuogat čilgehus sáhtá čiekŋudahttit min ádejumi sihke árbevirolaš jurddašeami birra ja dasto movt giella doaimmá sihke olbmo bargguid gaskoapmin ja speajalin.

Gáldut

Materiála ja informánttat

Empiralaš materiála háhkan lea dáhpáhuvan semi-struktuvrralaš jearahallamiiguin. Jearahallamat leat čađahuvvon 2007:s 2009 rádjái. Daidda ráhkaduvvui jearahal- lanneavva mii huksejvvui muohtaáššiid fáttáid mielde ovttas eará jearaldagaiguin mat ledje dehálaččat vástidit čuolmmaid mat gullet áššái. Jearahallamat leat bádde-

juvvon ja sánis sátnái transkriberejuvvon čállingiela mielde. Maŋnil lea materiála giedahallon kvalitatiiva dulkomiid vuodul. Dát jearahallamat leat oassin *Ceavvi*-prošeavttas, mii gullá Ealát-prošeavtta 3. bargopáhkki.

Prošeavttas leat jearahallan boazosápmelaš olbmuid geat leat boarráseappot go 60 jagi. Informánttat leat vuorrasit olbmot geat leat eallinagi bargan bohccuiguin ja geain mii jáhkkit lea áimmuin árbevirolaš máhttu muohttaga ja bohcco birra.

Informánta 1: Boazosápmelaš dievdu 65 jagi, Guovdageainnu boazosuohkana guovdajohtolat.

Informánta 2: Boazosápmelaš dievdu 77 jagi, Guovdageainnu boazosuohkana oarjjabeale johtolat.

Girjjálašvuohta

ARMSTRONG, RICHARD – BRUN, ERIC 2008: *Snow and climate: physical processes, surface energy exchange and modeling*. Cambridge: Cambridge University Press.

ANTIA, BASSEY EDEM 1999: *Language Planning and Terminology, Towards an alternative Framework of Terminology Discourse and practice in Africa*. Amsterdam: John Benjamins B.V.

BRATTLIEN, KJELL 2008: *Den lille snøskredboka*. Oslo: Fri Flyt.

CHOMSKY, NOAM 1986: *Knowledge and Language*. New York: Praeger.

CROFT, WILLIAM – CRUSE, D. ALAN 2005: *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University press.

EIRA, NILS ISAK 1994: *Bohccuid luhtte*. Guovdageaidnu: DAT.

HELANDER, NILS ØIVIND 1997: Hovedtrekk i samisk terminologiarbeid. – Håvard Hjulstad (doaim.), *Nordterm '97: rapport fra Nordterm '97, Guovdageaidnu 24.–27. juni 1997* s. 20–26. Oslo: Nordterm.

HALFPENNY, JAMES C. – OZANNE, ROY DOUGLAS 1989: *Winter: An Ecological Handbook*. Boulder, Colo.: Johnson Books.

JERNSETTEN, NILS 1994: Tradisjonell samisk fagterminologi. – *Festskrift til Ørnulf Vorren* s. 234–253. Tromsø Museums skrifter XXV. Tromsø: Tromsø Museum – Universitetet i Tromsø.

LACHAPPELLE, EDWARD 1992 (1969): *Field Guide to Snow Crystals*. Cambridge: International Glaciological Society.

LAURÉN, CHRISTER – MYKING, JOHAN – PICT, HERIBERT 1997: *Terminologi som vetenskapsgren*. Lund: Studentlitteratur.

- LIED, KARSTEIN – KRISTENSEN, KRISTER 2003: *Snøskred: Håndbok om snøskred*. Oslo: Vett & viten – NGI, Norges geotekniske institutt.
- MAGGA, OLE HENRIK 2006: Diversity in Saami terminology for reindeer and snow. – *International Social Science Journal* Volume 58, Issue 187 s. 25–34. Oxford: Blackwell.
- NIELSEN, KONRAD 1947: Utslag av lappisk spesialiseringstendens. De mange pronominale stedsadverbier og bruken av dem. – Nils Lid (doaim.), *Laponica* s. 45–68. *Studia Septemtrionalia* III. Oslo: H. Aschehoug & co.(W.Nygaard).
- 1979 (1932–1962): *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino* Vol. I–V. Oslo: Universitetsforlaget.
- NUOPPONEN, ANITA 1994: *Begreppssystem för terminologisk analys*. Vasa: Universitas wasaensis.
- PALMER, GARY B. 1996: *Toward a Theory of Cultural Linguistics*. Austin, Tex.: University of Texas Press.
- PORSANGER, SVERRE (doaim.) – AIKIO, SAMULI – ASLAKSEN, JILL ANNE 2009: *Spildis Bivlii. Muohta- ja dálvesániid čoakkáldat. Snø og vinterord i utvalg*. Deatnu: Deanu giellagáddi.
- REY, ALAIN 1995: *Essays on Terminology*. [Translated and edited by Juan C. Sager; introduction by Bruno de Bessé]. *Benjamins Translation Library* 9. Amsterdam: J. Benjamins.
- RUONG, ISRAEL 1964: *Jáhkákaska sameby*. Særtrykk ur Svenska Landsmål och Svensk Folkeliv. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- RYD, YNGVE 2007: *Snö: renskötaren Johan Rassa berättar*. Stockholm: Natur og Kultur.
- SAGER, JUAN C. 1990: *A practical course in terminology processing*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- SARA, MIKKEL NILS 1990: *Badjeealáhusláhkki ja boazodoallopolitihkka*. Diedđut 2/1990. Guovdageaidu: Sámi Instituhtta.
- SUONUUTI, HEIDI 2008: *Termlosen. Kort innføring i begrepsanalyse og terminologiarbeid*. Oslo: Språkrådet.
- SVONNI, MIKAL 1981: *Väder- og snöterminologi i Leavassamiskan*. Spesialarbete i samisk c1. Umeå universitet. [Stensiila].
- TEMMERMAN, RITA 2000: *Towards new ways of terminology description: The the socio-cognitive-approach*. Amsterdam [Great Britain]: John Benjamins Pub.
- WÜSTER, EUGENE 1985: *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*. Kopenhagen: Fachsprachlichen Zentrum.

AAHEIM, ASBJØRN (doaim.) 2009: *Konsekvenser av klimaendringer, tilpasning og sårbarhet i Norge. Rapport til Klimatilpasningsutvalget*. CICERO Report 2009:04. Oslo: CICERO Senter for klimaforskning.

Eará gáldut

JAEDICKE, CRISTIAN [2009]: *Snøen på bakken, nedbrytende og oppbyggende metamorfose, snøoppbygging og snøsmelting*. Logaldallan. Cuonjománnu 2009. NGI Oslo. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

MAGGA, OLE HENRIK [2004]: *Suorggideapmi ja eará vejolašvuodát hutkat riektesániid sámegillii*. Logaldallan «Sámi riektegiella»-semináras, 3.11.2004. Deatnu: SEG (Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš OS).

————— [2009]: *Samisk tradisjonell forståelse av snø og snøbegreper*. Logaldallan. Cuonjománnu 2009. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

ØSTBY, E. – MYSTERUD, I. – JERNSLETTEN, N. – EIRA, N. I. 1976: *Samisk is-og snøterminologi*. Prosjektet «Samisk snøterminologi». Nordisk kollegium for terrestrisk økologi. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. [Almmutkeahtes bargu].

Caplex. 2010. – www.caplex.no (01.04.2010).

Meteorologisk institutt. 2010. – www.met.no (09.03.2010).

Store norske leksikon. 2010. – www.snl.no (15.3.2010).

North Sami snow concepts and snow terminology

This article is an introductory analysis of North Sami snow concepts and snow terminology, their use and definitions. The focus is on concepts used to communicate grazing conditions for reindeer on snow-covered ground. On the basis of terminological theory, and in particular on the basis of six basic elements of practical reindeer herding, the content and use of the most central snow concepts is discussed. The concepts seem to be linked to each other depending on which elements of reindeer herding they are used to describe and communicate. While scientific concepts and their definitions seek to be both clear and independent from their use in different contexts, the terminology of languages embedded in nature tend to carry much content derived from practical use. The article is a demonstration of the challenges everybody will face when attempting to define the conceptual content, because their content comprises both a central meaning, which is often intuitive, and connected to practical use, but also to communicative functions. In this respect, they differ in an important way from terms which have been developed to express scientifically defined concepts. A natural next step will be to compare these concepts with snow concepts developed for scientific use.

INGER MARIE GAUP EIRA

ingermge@samiskhs.no

Sámi University College

OLE HENRIK MAGGA

ole-henrik.magga@samiskhs.no

Sámi University College

NILS ISAK EIRA

nieira@gmail.com

Sámi University College

Mainna lágiin galget siiddat joatkahuvvat?

Siidda sulladallama gažaldagat

MIKKEL NILS SARA

Sámi allaskuvla

Siidasáгат

Siiddastaladettiin lea juo boares vierus leamaš ságastallan erenoamážit bohccuid birra, ságastallan mii lea rabas buot siidda olbmuide ja masa sii áinnas servet berošteaddjin, guhtege vuogis mielde. Sáhka sáhtta leat nugo mat guodohanvuoruid gaskkas, go leat guorahallame mañemus dieđuid ja lagamus bargamušaid gaskavuodaid. Sáhka dat-tege viidu lassi dieđuid ja vásihusaid ovdanbuktimin, mat sáhttet guoskat juogaládje bargguide mat leat vuordime. Paine (1970: 54), gean čalbmái dát ságastallamat leat čuohcán geahčemeahttumin, lea gávnnanan daid vuos čájehit ahte vuhtiiváldojuvvo juohke doaibmi bargi geatnegasvuolta ja vuoigatvuolta dahkat mearrádusaid iežas árvoštallama vuodul. Dasto ságastallamat leat vuohkin dáhkidit ahte guhtege mearrádus váldo nu buriid ja ollu dieđuid vuodul go vejolaš. Fikret Berkes ja Mina K. Berkes (2009: 8), geat leaba mearkkašan sullasaš ságastallamiid leame inuihtalaš bivdiin, juohkiba daid sisdoalu ja doaimma golmma oassái: osolaččaid mihttema dieđuid gártadeapmi, dieđuid juogadeapmi eará osolaččaiguin ja oktasaš jurddamálle hábmen (mii lea dahkkon iežaset giela sániid ja doahpágiid vehkiin). Go dal dieid čujuhusaid geahččá oktan, sáhtta dadjat ahte dat speadjalastet dili mas osolaččat hálldašit dieđuideaset, dovdamušaideaset ja máhtuideaset. Nuppeládje sáhtta dadjat ahte sii hálldusteaset atnet vugiid hálldašit dieđuid ja soahpat ipmárdusvugiid, ja iešheanalis dahkat mearrádusaideaset ja olláshuhtit doaimmaideaset.

Badjeolbmot, ja dávjá veahá vuorraset geardi sis, lávejit šuohkihit ahte vare livčče beassan baicca boazoságaid hupmat, eaige daid ollu muosehuhtti ságaid mat gaskkalduhttet bohcco ja bohcco dili dovdama. Dás áiggošin govvidit Norgga beali guovddáš boazosámi guovlluid siiddastalliid rahčamušaid fas «beassat siiddaid ala»¹. Ballu lea ahte in nákke dahkat dan, go artihkalahámi gáibádusat teavstta čorgatvuhtii

---

1 Dadjanvuogi lean luoikkahan dadjanvuogis «beassat bohccuid ala», man ipmirdan birgejumi nare bohccuid gártadeapmin.

ja bohtosiid buvttadeapmái leat sakka eambo bealdoláganat go dálá siidaášiid biedggisteami dili.

Dutkamuša lahkonanvuogit siidii

Dutkamis lea gažaldat, movt lahkoniit guđege áššái dehe osolažžii das mii gullá badjeolbmuid eallinláhkáii? Dás ovddemus gažaldat lea, geasa ja man várás dutkama fuomášumit galget leat? Siidaášiid dáfus lea omd. ain nu ahte vissis mearrádusaid, mat leat dehálaččat siiddaide, šaddet dahkat olggobeali ášahusat, ležžet dal vuoigatvuođaid čilgejeaddji, almmolaš hálddahaslaš dehe eará ášahusat. Dán dili lea dárbu dulkojeaddji bargguide mat leat heivehuvvon dáid ášahusaid vugiide logahallat ja oazžut alceseseaset ovdanbuktojuvvot dieđuid. Diet lea goitge muhtin muddui maiddáii dutkama doaimma. Diekkár dili lea čájehuvvon ahte bohtosiidda sakka váikkuha dat geavaha go dutki ovdagihtii ášahan kategorijaid dehe vuođđodoahpágiid vai bissu go oskkáldassan dutkojuvvon dili dieđuide dainna lágiin ahte hukse kategorijaid ja guorahallanvugiid daid vuođul. Brantenberg (1999) addá ovdamearkkaid dása sámi vuoigatvuođa áššiid ja konkrehtalaš diggeášši čilgejumiin. Kvalitatiivva dutkan mii hukse teorehtalaš kategorijaid ja čilgenvugiid njuolgut daid dieđuide mat bohtet ovdan nugo omd. siiddastallamis (gč. maid Charmaz 2006), lea sakka dehálaš sámi siida- ja boazodoallodutkamis. Dainna diehtelasat ii leat nugo mat kvantitatiivva dutkan oalát hilgojuvvon siiddaid dáfus, muhto diet dutkanvuohki dárbbaha kategorijaid, doahpágiid ja áddejumi čorgema (teorijaid) maid kvalitatiivva dutkan álgoviđe lea skihkidan.

Badjeolbmuid eallin- ja ealáhuslágiid birra lea áiggiid čađa doaimmahuvvon ollu dutkan, maida leat sápmelaččat liigudan ja rábidan dieđuid ja saji dilistaset. Servvodatfága lea mu fágasuorgi. Dán dutkansuorggi dáfus leat juo mealgat áiggi dás ovdal ovddiduvvon moaitevaš gažaldagat, nugo gean várás ja gean ávkki olámuddui sápmelaččaid dutkan lea doaimmahuvvon? Dađistaga lea biologalaš dutkan váldán lassáneaddji saji das makkár dieđut adnojit vuođđun hálddahaslaš ja boazodoallopolitihkalaš mearrádusaide. Das leat maiddáii badjeolbmuid váldán alceseseaset válddi loahpalaččat mearridit mii lea ekologalaš guoddevašvuohta boazoealuid dáfus (gč. omd. Jentoft 1998: 112–115). Muittuhan moaitagiid maid Keskitalo (1994 (1976)) lea sápmelaččaid dili dáfus ovddidan oalle áigá juo, ja maid váldoáššálaččat ipmirdan dánin: Politihkalaš ja institušuvnnalaš fámu stuora erohusa

dilis lea oarjemáilmmi dieđalaš bargovuohki ja diehtohuksen doaimman valljodatvárrin stuorit álbmogii ja biehttalan unnit álbmoga beassamis ieš ovdanbuktit loahpalaš čilgejumi váttisvuodáideaset ja gaskavuodáideaset birra. Diet cuiggodeapmi ii dáidde vuos albma ládje čalgan buohkaide. Dása heive vel lasihit moaitagiid maid Agrawal (2002) lea ovddidan das movt dieđalaš oktavuodáin meannuduvvojit álgoálbmogiid dieđut (ja máhtut), maid váldoáššálaččat ipmirdan ná: Álgoálbmogiid dieđut adnojit anolaš diehtun dušše ja easka dalle go diehtagiid iežaset čilgejumiiguin ja proseassaiguin leat áshuvvon doallevaš diehtun, ja dan seammás maid leat sirrejuvvon dakka dan álbmogis ja dilis gos dieđut vulge. Fápmu hábme dieđuid láhkásis, ja diekkár vuohki logahallat álgoálbmogiid árbevirolaš dieđuid ii iešalddis veahket buoridit álgoálbmogiid dili.

Dán artihkkalis čálán siidasága siidda sáhkán, muhto liikká ferten miedihit ahte artihkkalhápmi ii sáhte leat jur siidasága hámis. Liikká navddán siidasáhkán, muhto ferten dalle dán cealkit: Dát ii dáhpáhuva nammija siiddain, go dain leat nammija siidaguimmežat geat galget beassat ráfis guorahallat áššideaset. Mun ieš gulan maid vissis siiddi, muhto dás ii leat das sáhka. Dát lea jurddahuvvon siidan masa gullet iešguđet nammija siiddaid siiddastallit ja earát geain lea beroštupmi searvat siskkáldas ságastallamii siidda hábmema ja sealluheami birra. Dán ságas leat álgun vissis dieđut ja mihttemat, ja dieđus maid árvoštallamat daid olis. Datte eai leat mahkkege loahpalaš mearrádušat das movt boahpte vuoru olbmot galget guođohit siidda. Mearrádušat maid guhtege dađistaga dahká dan ságastallama vuodul mii čađa áiggi doalahuvvo siidda birra, hábmejit obalohkáii siidda, nugo nammija siiddaidge. Nuppeládje daddjon, siida hápmahuvvá proseassaiguin ovdalii go olggobeali ja loahpalaš mearrádušaguin das mii dat siida oktiibuot galgá leat dehe makkár eará vuodđodoahpágiiguin dan galgá sáhttit ovddastit. Ságastaladettiin siidda lea lohpi árvalit ođđa kategoriijaid ja doahpágiid, go suige buot dat mat mis leat, dat leat oktii árvaluvvon ja geahččaluvvon. Gáibáduš lea dattege ahte dát fertejit veaddját dakka siidaságas. Jus dat doibmet bures, de leat fas fárus hábmeme iežamet jurddamálliid siidda birra.

Jus mat dal livččen leamaš boares vieru siidaságastallama olis, de goitge livččen galgat suige dás juo loahpahit, jus in ovdal. Čálidettiin osolaččat datte leat earáládje ja njozebut ollálagaid, ja dan dihte maid ferten joatkit guhkit sáhkavuorui. Dás fievrredan siidasáhkii maiddái čálalaš bargguid mat dan rádjái mealgat muddui leat bisson olggobealde dan sága. Áigumuš lea vuolgahit siidaságastallama dáid dieđuid

olis nai. Váikkususat ja deangasat maid olggobeali koloniserejeaddji máilbmi lea buktán áiggiid čađa leat maiddá sakka dagahan siidda muddahuvvama ja muhtomin rievadan siidda. Dán nai áiggi deaivvadeamet olggobeali máilmmiin váikkuhit siiddaide, eai dušše njuolgut oinnolaš beliide, muhto maid das movt eará giella ja dan vuohki hukset ipmárdusaid sáhtta váikkuhit iežamet jurddamálle siidabirraseamet birra (Kuokkanen 2009).

Odđa ja earalágán siidasáгат

Nuppelágán siidasáhka lea sáhka siidda birra siidan. Siiddaid siskkáldas ja gaskasaš sáhka siidda birra, erenoamážit manemus moaddelogi jagi, lea ollu jorran das makkár hehttehusaid ja válljenváriid olggobeali mearrádusat ja váikkususat leat dahkan siiddaide ja siiddastallamii. Eanas lea dás sáhka leamaš das movt eiseválddiid ásahan ovttagat, ja muhtun muddui eanangáržžidemiid čáhkkenárbbut, leat dahkan badjeolbmuid iešstivrejeaddji ja iešmuddejeaddji vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid ovdii, dehe čorga siidadoalu ovdii. Buohtalagaid dieinna vuolggahuvvui loahppa 1980-jagiid dutkamiid bokte maiddá dieđalaš ja boazodoalu čujuheaddji sáhka ja nákkáhallas daid gohčoduvvon searvevalljodatváriid birra, masa serve iešguđetlágán dieđasurggiid ovddasteaddjit (Brox 1989; Stenseth – Trandem – Kristiansen 1991). Guohtundili ja bohcco biologalaš goziheami ovdanbuktimiid ja searvevalljodatváriid spealloteorehtalaš lahkonaŋvugiid bokte (gč. Riseth (2009) čilgehusa daid birra) leavvá maiddá almmolašvuhtii govva das movt oktiibuot lea «boazodoalu» dilli ja manne dat lea nu (Kosmo 1991). Oba dien ságas lea Kárásjohka ja Guovdageaidnu doaimman ovdamearkan ja dutkkahassan. Servvodatfágaid dáfus dás dattege ovddastuvvojit moadde goabbatlágán lahkonaŋvuogi, mas nuppit atnet ahte sápmelaččaid pastoralismma eai fáhte čilgehusráhkkanusat mat vigget dan nai fátmastit stuorit ságastallamii oktasaš valljodagaid hálldašeami birra. Das fertejit sápmelaččaid iežaset vuogit bargat bohccuideasetguin ja hálldašit eatnamiiddiset leat vuodđun (Paine 1992; Bjørklund 1999). Oanehaččat daddjon: Ságastallamat bohcco ja boazodoalu birra mealgat muddui leat gártama teorehtalaš kategoriijaid vuodul mat guđdet siidda ja siidaságaid olggobeallái, ja dien olggobeallásaš ságas ferte muittuhuvvot ahte siiddat duodai ain leat.

Dien sáhkadilis ovddidit boazodoalloeiseválddit odđa distriktajuohkinevttohusa Finnmárkku dáfus, mii adno dárbbaslažžan jus galget máhttit áhpaseappot ovddidit

eiseválddiid mihtu dahkat boazodoalu ekologalaččat ja ekonomalaččat guoddevažžan (Hætta – Sara – Rushfeldt 1994). Eaktun evttohussii lea ain eiseválddiid boares riekteipmárdus ahte guođohanriekti lea sápmelaččaid kollektiivvalaš vuoigatvuohta ja dan sáhttet eiseválddit mealgat muddui reguleret. Jurdda distriktrarájiiguin lea ása-hit sihke hálddahus- ja guođuhanriekterájiid (Ravna 2008: 372–375). Erenoamážit Guovdageainnu ja Kárašjoga badjeolbmuid ságain vástiduvvo namuhuvvon evttohus čujuhemiin siidda ja siidavuogádaga čovdosa. Duogážin vástádussii leat olbmuid iežaset oami siidaságit ja siidavásihusat, muhto dieđalaš ságastallan lea gal maid ollán sidjiide erenoamážit fellesbeite-sáni² ja dasa gullevaš ipmárdusvuogi bokte. Alddeset beaivválaš ságain adno doaba dárogiela hámiinis, dego duodaštussan dasa ahte dat lea sisa fievrereduvvon sátni man mearkkašupmái eai oro heivehallame cealkit makkárge árbevirolaččat adnon sámegeilsáni. Movt dal de leažžá, badjeolbmuid oaivilat mannet viidábut servviideaset bokte eiseválddiide, ja leat álgun bargguide oažžut láhkamearrádusaid mat dohkkehit ja vuhtiiváldet siidda Norgga bealde.

Norgga bealde lea siida dohkkehuvvon láhkadoaban 2007 boazodoallolagas, ja dakko bokte lea láhčchon sadi čorget siidaššiid ja fastain duoknadit rahtasan sávn-njiid siidavuogádagas. Dás lea ain ollu bargu ja rahčamušat vuordagis, muhto siidda sága dilli lea dál mealgat muddui rievdan. Gitta dien rádjái lea boazodoallopolitihkalaš áššiin, ja nu maiddái dutkamis, dajakeahtta jorran čuovvovaš miellduheaddji gažaldat: Iigo sápmelaččaide leat vejolaš ja buoremus bargat dehe eai go dat juo bargga bohccuiguin almmá siidda haga? Dušše dat go gažaldat baicca livččii njuolgut jerron, livččii dahkan ságastallama earálágánin. Gažaldat dastán livččii cuigen sápmelačča, bohcco ja siidda oktiigullevašvuhtii ja manin guhtege diein lea veaddján dakka dien oktiigullevašvuodas. Sápmelaččaid beaivválaš boazobarggut leat áiggiid čađa doaimmahuvvon siiddaid olis. Seammas lea boazu álo eallán ja johtáladdan siidda olis. Ilbmudusat nugo mat masttadeamit, mastadeamit, geahčadeamit, geažotbealjít, rátkkašeamit, spáillihat, fleskkit, sirdimat, johtimat, čohkkemat, čoaikkaneamit ja nu ain eambo gullet siiddaid doaimmaide ja dáhpáhusaide (Bull – Oskal – Sara 2001). Siida lea badjeolbmuide álohii leamaš áigequovdil dainna go lea álohii leamaš dárbbaslaš ásahus oažžut bargguid ja doaimmaid ollašuvvat. Ja dien doaimmadilis doibmet siidaságaid doahpagat bargamušaid dádjadeapmin ja njuolggadussan.

---

2 Jorgaluvvon sámegeilli gártá das sátni *oktasá guohtun* dehe *searveguohtun*.

Siidda otná riektesuodjalus

Siidda bistevasvuolta otnázi ja čuožžovašvuolta otná dilis gullá sihke dasa go lea doalahuvvon muddahuvvamiin ja rievdamiin eallevažžan buolvvas bulvii don doloža rájis, go lea ain doaimmas beaivválaš birgejumi bargguid ollašuttimis ja dasa nai go lea guhká leamaš dovdamiehtumin riikkaeiseválddiid láhkasuoji ja hálddašvugiid huksetettiin. Norgga bealde lea dál dilli rievdan. Siida lea dohkkehuvvon ja definerejuvvon lága olis. Láhkalávdegoddi muitala leamaš hástalusson dahkat njuolggadusaid mat heivejit daid iešguđet siidaortnegiidda, mat eai galgga menddo čavgadit mearridit, muhto eai nuge luvvosat ahte eai duohtadilis sisttisdoala vuoigatvuođalaš mearrádusaid (NOU 2001:35: 10–11, 96–97). Dás lea, nugo oaidnit, sáhka njuolggadusaid birra. Dat galget čilget siiddaid vuoigatvuođaid eatnamiidda, dásset ealuid sturrodagaid, čujuhit siidda osolašvuođa vugiid ja nu maid osolaččaid geatnegasvuođaid ja vuoigatvuođaid. Dás lea sáhka siidda institušuvnnaš beliin, doaimmain mat čorgejit njuolggadusaid (gč. Jentoft 1998: 64–80). Nu sáhtá dadjat ahte siida oazžu saji valljodatváriid hálddašeddji institušuvdnan lága ja almmolaš stivrejumi vuogádagas, mas ain bisuhuvvojit distrivttat ja regiovnat.³ Duogáš jurdda ja vejolašvuođat leat das go siiddat ja siidavuogádat galget ieža leat fárus viidát barggus hábmets ja ollašuttit njuolggadusaid siidda iešstivrejumi láhkái. Dattege sáhtá dás bárti šaddat jus mat almmolaš hálddahus ja stivren heiveha siidda iežas stivrenteknologiijai ja dahká siidda institušuvnnaš subjeaktan (doahpagat maid Staunes (2007: 252) geavaha) mii galgá dahkkot gulolažžan alldeset ásahan jurddamállii ekologalaš ja ekonomalaš dássádallamiid (dehe guoddevašvuođa) birra. Dás siiddas leat vuordimis deaivvadeamit almmolaš hálddahusain ja stivrenásahusai-guin, mas čuožžilit vuordámušaid soahpameahttunvuođat.

Duogáš čujuhussan dasa manne Norggabeali boazodoalloláhkalávdegoddi oaidná dárbbu ja áiggi dál suddjet siidda ja dan eananvuoigatvuođaid ja iešstivrema, sáhtá oktiibuot lohkat dan go boazodoallu ovddasta sierralágán sámi eallinvuogi ja go dađistaga lea sihke álbmotriekti ja sisriikkalaš riektedoahttaleapmi ovdánan nana doarjjan dán eallinvuohkái ja siidda vuoigatvuođaide. Manemus moattilogi jagis lea riikkaidgaskasaš álbmotrievtti ovdáneapmi dađistaga gártan oidnosii doarjjan un- nitálbmogiid ja álgoálbmogiid vuoigatvuođaid ja iešmearrideami rahčamušaide.

3 Dieid almmolaš hálddahuslaš ásahusaid dáfus doalahan loatnasátnehámiid dan dihte go dat lea álgovide ásahuvvon gohčodusaiguin, *distrikt* ja *område*, maid ii sáhte jorgalit sámegielsániiguin, nugo mat sániin *orohat*, mas ovdal lea leamaš eará, iežaslagán mearkkašupmi.

Álbmotrievtti ollu iešguđet beliid ja gažaldagaid fárrui maiddá gullá gažaldat, guđe ládje suddjejit dát siidda? Dákkár gažaldaga dáfus lea goit siidasága dáfus dehálaš vuos oaidnit ahte siida lea olbmuid ealáhuslági ja birgejumi gaskaoapmi, muhto seammás dat lea vassis vuohki movt olbmot bargadettiin ealáhuslágiset ásahtit gaskavuodaid eará olbmuide, elliide, eatnamiidda ja ilmmiide. Dás lea dakkár dievasvuolta man geažil siidda sáhtta oaidnit guoskkahuvvon oba muddui daiguin sátnejahkkovuvvon eallinlahkkeosiiguin mat bohtet ovdan šiehtadusaid, julggaštusaid ja cealkámušaid teavsttain. Diekkár juoguiguin, maid eará gielat ja jurddaevttuid leat addán, sáhtta fertet mannat alldeset mohkkás dulkongeainnuid oažžut duodástuvvot siidda suodjalusa. Diesa bohtá nugo mat sátni ja doaba kultuvra, mii lea sámegillii ja sápmelaččaid ipmárdussii leamaš amas. Diet eaktuda álgoviđe guovttejuogu mii lea dábálaš renoamážit oarjemáilbmin gohčoduvvon birrasiin, ja bohtá ovdan nugo mat engelasgielat sániiguin culture ja nature. Dat mielddisbuktá maid dan ahte ii sáni nature ge sáhte álkjit jorgalit sámegillii, nugo dat adno doaban fáhtet juoidá eará go culture. Diekkár earalágánvuolta vuodđodoahpagiid dáfus ii gula dušše sámegillii ja sápmelaččaide, muhto maiddá ollu iešguđetlágán álgoálbmogiidda. Nu leat ge juo eará dutkit ovdal čujuhan diekkár doabaváttisvuodaide: «Oččodettiin stáhtaid suodjalusa lea álgoálbmogiidda leamaš unnimus vuostehágu geaidnu dohkkehit eatnamiid, kultuvrra ja diehtaga sirrema iešguđetlágán láhkagullelaš kategoriijaide (vuodđodoahpagiidda) mat nu galget suodjaluvvot sirrejuvvon riikkaidgaskasaš reaidduiguin ja sirrejuvvon stáhtaráđđehusgaskasaš ráhkkanusaiguin»⁴ (Barsh 1999: 15). Diekkár váttisvuolta lea maid gullan nugo mat Ovtastuvvan našuvnnaid (ON) Siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid konvenšuvnna 27. artihkkalii, mii davviriikkain lea nannosit siskiduvvon riikkaid iežaset lágaide. Dát artihkal oainnat gieldá stáhtaid dagaheamis unnitlohkui gullelaš olbmuid massit vuoigatvuodaset searválagaid iežaset olbmuiguin návddašit kultuvrraset, dovddastit ja dagolaččat dohttalit religiovnaset (oskkoldagaset), dehe atnit gielaset. Dás šaddá dieđusge eahpádus vuos das mii dat kultuvra lea, ja movt dat doalahuvvo buorrin olbmuide? ON Olmmošvuoigatvuodakommišuvnna dulkonvugiid vuodul lea dađistaga čielgan ahte konvenšuvdna suodjala sihke ovttaskas olbmuid ja olmmošjoavkkuid immateriálalaš

4 Artihkalčáli jorgalan sámegillii dán: «The path of least resistance for indigenous peoples seeking state protection is to accept a separation of land, culture, and science into separate legal categories, to be protected under separate international instruments and through separate intergovernmental mechanisms» (Barsh 1999: 15).

ja materiálaš kultuvrra. Dát kommišuvdna lea 1994:s čielgasit cealkán ahte kultuvra bohtá ovdan mángga hámis, das maiddá sierralágán eallinvuohkin mii lea gitalagaid eatnamiid valljodagaid anuin, erenoamážit álgoálbmogiid diliid dáfus (Lile 2008; NOU 2007:13, bind A). Dien vuodul sáhtá dadjat ahte siida lea suodjaluvvon sápmelaččaid eallinvuohkin, ja das ii dárbbat sirret mii lea kultuvra ja mii lea ealáhusláhki. Dulkonvuohki mearridage de maid movt riikkaid vuodđoláhkamearrádusaid, mat dáhkidit sámi kultuvrra seailuheami ja ovddideami, ferte ipmirdit.

Earret olmmošvuoigatvuodaid konvenšuvnnaid, lea láhkabarggadettiin maid čujuhuvvon ILO-konvenšuvdna nr. 169, mii lea erenoamážit álgoálbmogiid birra ja man Norga lei vuolláičállán juo 1990:s (NOU 2001:35). Vaikko dán konvenšuvnna mearrádusat eai leat earágo muhtun muddui inkorporerejuvvon dehe siskiduvvon Norgga riektái (Boazodoallolága ja Finnmárkkulága bokte), de dat daddjon presumšuvdnaprinsihppa dahká ahte riikka riektehoiddu muđuige galgá nu guhkás go vejolaš dulkot soahpavažžan álbmotrivttiin (NOU 2007:13, bind A). ILO-konvenšuvdna nr. 169 mearrádusaid dáfus dieđus lea, gehčcon siidasága olis, seamma dáistalus iešgudet vuodđodoahpágiiguin ja movt daid dulkot dan obbalaš dillái maid siida dahká. Dás šaddet gažaldagat das mat ja movt konvenšuvnna mearrádusat dávistit siidaberoštumiid. Guovddáš gažaldat lea nugo mat mii lea institušuvdna, dehe mii lea ásahus (nugo sámegeilat veršuvnna lea jorgaluvvon)? Okta vuohki lahkoniit gažaldagaide mat veaddjájit konvenšuvnna olis, lea nugo mat: Konvenšuvnna bokte galget ankke siidda institušuvnnalaš bealit suddjejuvot ja vuhtiiváldojuvot. Dat sáhttet leat nugo mat bohccuid gullevašvuoda merkenvuogádat, siiddaid orohagaid doahhtaleapmi ja eará siidagaskasaš gulahallanvuogit mat bisuhit siidavuogádaga. Siidda sáhtá čilget aivve diekkár beliid vuodul, ja nu maiddá iežas siidda čilget ja vuhtiiváldit čoagganan institušuvdnan. Dákkár čilgejuvot sáhtá seammás doaibmat siidda váillidussan. Nubbi vuohki lahkoniit gažaldagaide lea nugo mat: Siida lea viidát go dan institušuvnnalaš bealit. Dás sáhtá ovdamearkan čujuhit ahte siida lea maid dutkojuvvon sosialiserema oktavuoda latnjan (Nergård 2006). Ja livččii sáhtán čilgejuvot maiddá johtti «báikkálaš servvodahkan» mii bohtá ovdan lágis mielde ja masa čatnahuvvá olbmuid gullevašvuolta (identitehta), giella, jurddamállet ja obanassii eallinvuohki. Nu sáhtá ipmirdit ahte siidii gullá visolohkáii dat go konvenšuvdna buorrindohkkeha álbmogiid rahčamušaid oazžut čilgejuvot eananrivttiideaset ja hálddusteaset atnit ásahusaideaset, eallinvugiideaset, birgejumiset, gullevašvuodaset, gielaset ja oskkuset stáhtaid siste gos ellet (ILO-konvenšuvdna 2003: 10).

Álbmotrievttis leat álgoálbmotvuoigatvuođat, nugo dat mat gullet iešmearri-deapmái, ain ovdáneame čielgaseabbon ja dárkileabbon ođđa bargguiguin. Okta dáin lea Julggaštus eamiálbmogiid vuoigatvuođaid birra, maid ON válđočoahkkin mearridii 2007:s. Nubbi eará fas lea evttohuvvon Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna. Vaikko dás lea vuos sáhka julggaštusas ja evttohuvvon konvenšuvnnas, de dat čilgejit álbmotrievtti dulkoma ja vieruid ovdánan dásiid. Dárkiletvuođa dáfus sáhtta ovdamearkan namuhit ahte goappeš diet dokumeanttat geassiba ovdan ahte álgoálbmogat ja sápmelaččat galget beassat bisuhit, ovddidit, alcceaset ávkin atnit ja oažžut dohkkehuvvot árbevirolaš dieđuideaset ja máhtuideaset, jurddahanvugiideaset ja dieđavugiideaset. Go diekkár beliid laktá sápmelaččaid vuoigatvuođaide hálddusteaset atnit ja ovdánahttit eatnamiiddiset ja daidda gullelaš valljodagaideaset, ja das maiddá buot álbmogiidda gullelaš iešmearrideami vuoigatvuođaide (Henriksen 2008), de lea das čuvgehus dan birra nai movt iešheanalís doaibmi siiddaid galgat geahččalit suodjalit álbmotrievtti bokte. Dás datte in áiggo suorgásit álbmotrievtti viidáset ságastallamii.

Mas mii diehtit siidda ...

Dás bajilčálacealkka geažida guovttelágán lahkonanvuogi. Dás sáhttit dadjat vuos ná: Mas mii diehtit dan, lea danne go ... (mas de čuvvot čilgehusat). Dás čujuhuvvo dat mii maid láve gohčoduvvot epistemologiijan, mii erenoamážit čujuha dieđalaš diehtima vuođu ja lávkkiid. De sáhttit maid dadjat ná Mas mii diehtit dan, danne go ... (mas de čuvvot eahpádusat). Dás čujuhuvvo dat go álo lea gažaldat leago dieđu doarvi, muhto liikká ollu dat go čalbmi vällje, mii dieđaságastallamis maid lea daddjon dan mađe garrasit go: «Bagadallan ii goassege sáhte leat dego dat mii lea bagadallojuvvon – buot eanemus, bagadallan ii sáhte leat dat mii lea bagadallojuvvon»⁵ (Bateson – Bateson 1988: 151).

Mas-mii-diehtimiin sáhttit guorrat mánggaid geainnuid siidii. Diet geainnut dolvot min siiddaid iešgudeťlágán osiide ja oaidninmuttuide. Mun lean välljen dieid geainnuid sirret dáinna lágiin:

---

5 Artihkalčálli jorgalan sámegeillii dán: «A description can never resemble the thing described – above all, the description can never *be* the thing described» (Bateson – Bateson 1988: 151).

- Dutkanvuđđosaš čállagat mat erenoamážit váldet ovdan daid beliid siiddas mat leat dutkiide leamaš olámuttus iešguđetládje ja maid sii leat giedahallan.
- Čálalaš gáldut mat eai váldde ovdan dehe dievvaseappot oainne siidda, muhto maid bokte sáhhtá časkkahallat siidda.
- Boares sámi máidnasat ja mitalusat mat leat áimmuin juogo čálalaš, njálmmálaš dehe goappeš hámis.
- Olbmuid dálá njálmmálaš čilgehusat, mitalusat ja muittut iežaset dehe ovd- dit buolvvaid fearániid, vásuid ja vávuid birra.
- Oahpásnuvvan doaibmevaš siidadiliide, mas leat muitaleaddjin sihke olb- muid ságastallamat, elliid luondu ja eatnamiid, dálkkiid ja ilmmiid vásihusat ja dovddiidusat.

Dán artihkkalis lean váldán sáhkavuodu ja atnán ávkki buot diein diehtogain- nuin. Dasto vel lean atnán ávkki dieđalaš bargguid teorehtalaš ságastallamiin, maid dieđakritihkalaš doaimma vuodđun maiddái leat leamaš álgoálbmogiid earálágán jurddahanvuogit. Dása de boahá lasáhussan ahte ii vel dáid bargovugiiguin ge nákke čoaggit jierpmi mii vuoksu dievvasit čilget siidda. Mii lea olámuttus lea geahči mainna álggahit sága siidda vuodđojurdaga ja oktasaš jurddamálliid birra. Ieš dát sáhka fertte fas leat dakkár mii lea ráddjejuvvon ja jurddahuvvon doaibmat iešguđege sáhkadilis. Dás lean, nugo ovdalis lean čilgen, välljen dan leat siidasullasaš viidát fátmasteaddji sáhkan, goitge osolaččaid dáfus.

Mas mii diehtit dutkama ja čálalaš gálduid bokte ...

Riektedutki Erik Solem lea gávnnahan ahte badjeolbmuid siidavuogádat lea vuolgan álgovide siidavuogádagas, muhto heivehuvvon boazoealuid doallamii (Solem 1970 (1933): 106). Boazoealuid stuorrun lea dávjá čujuhuvvon válđoáššin dien molsa- huvvamis ja seammás duogáš eaktun nuppi boatkkagii dehe molsahuvvamii, man áššin leat eambo eatnamat go iešalddis eallinvuogit. Boares siidarájiid rihkkuma váidalusain vuohttit dan mii nuppeládje lea leamaš mihtilmas molsahuvvan siidda joatkevašvuodas (Jebens 1993: 383; Pedersen 1994: 52–63). Go dal diet lea namuhuv- von, de veadjá sáhhtit dadjat dálá siidasáhkii leame liikka dehálaš dehe dehálet jear- rat, mat leat baicca joatkevašvuoda mihtilmas bealit? Dás čuvvot moadde árvalusa čálalaš gálduid ja otná siidasága čujuhusain.

Dološ siiddat, mat girjjiin leat gohčoduvvon bivdosiidan, leat ain diehttevasas anjke dutkamiid bokte mat leat vuodđun atnán vurkkoduvvon čálalaš gálduid (Solem 1970 (1933); Tegengren 1952 ja 1977; Nickul 1977; Vorren 1978a ja 1989) dehe mañemus doaibmi siiddaid mat ain eanasmuddui sulastahte daid ovdalet siiddaid (Tanner 1929; Nickul 1948). Dáid vuodul lea vejolaš ovdanbuktit diehtun ahte siiddain ledje iežaset eatnamat, sirrejuvnon boares vieru eananrájiiguin mat ledje ránnjasiiddaid gaskka. Muđui dát eatnamat, čázit ja valljodatvárit mat ledje rájiid siste, eai visot adnon searveoapmin, muhto muhtun ráji dain berre bearrašat buolvvas bulvii. Fas eará valljodatvárit, mat gáibide eanet olbmuid searaid jus galge olihit ávkki, ledje fas searvevalljodahkan ja seammás maid ledje oassin das mii dagai siidaservvoštallama dárbbu. Mañjelet siiddaide, maid muhtomin lávejit gohčoduvvot boazosiidan, lea maiddá leamaš dehálaš alcceseaset doalahit sierra eatnamiid. 1700-jagiid siste lea juo čielga ipmárdus das gos siiddain leat alldeset johtingeainnut ja orohagat, ja badjeolbmot maid ovddidit gáibádusaid oazžut riikkaeiseválddiid nai formálalaččat dohkkehit boares anu ja vieru siidaeananjuohkimiid (Schnitler 1929; Smith 1938). Dás sáhtta jurddahit sáhkkan leamaš dušše boazoorohagaid, muhto seammás leat dieđut mat čujuhit dan ahte dalá johttisápmelaččat gehčče sihke ealáda bohccuide ja bivdovejolašvuodaid válljedettiin siiddastallanbáikkiid ja goađastallansajiid (Lilienskiöld 1942 (1698)).

Boarráseamos siiddaid dieđut leat adnon duogáš diehtun sámi eananvuoigatvuoda áššiid čielggadanbargguin mañemus áiggiid, ja leat nu šaddan iešguđetládje áigejuovdilin obalohkáii sápmelaččaid guovdu. Dás datte in áiggo guorastit dien luotta otnáži. Baicca lean mihtten makkár čálalaš dieđuid leat dalá siiddastalli badjeolbmot ohcalan, anjke sii geat gullet guovddáš ja eanasmuttu boazosámi guovluide Norgga bealde. Sin mielas galggaše erenoamážit dieđut mat čájehit boazosiiddaid eatnamiid čanastagaiguin. Dás dieđusge sáhtta jurddahit ahte lea dan dihte go eananvuoigatvuodaid čilgema barggut leat leamaš boađeboadi Finnmárkkus. Nuppi dáfus sáhtta fas dadjat ahte dieidda beliide ii livčče leamaš beroštupmi jus dat eai livčče dávistan sáhkavuodu ja dehálašvuoda árvvoštallama mii lea siiddain. Servvodatfágalaš ságastallamiin lea «báikkálaš servvodat», ja das báikkálašvuoha, leamaš guovddáš vuodđodoaba. Johttisámi siiddaide leat báikkít dušše oasit olles sin eananviidodagas. Báikkálašvuoda ságas sii álkit sáhttet báhcit eret, dehe sii garcastuvvojit juogalágán mahkášbáikkálaš gullelašvuhtii. Jus galggaš báikkálaš servvodaga doahpagii buohtalas doaba mii buorebut ovddasta siidda, de livččii dat

duovdatlaš servvodat. Duovdatlaš ovttaga huksen, dehe movt iešguđetlágán ja guhkálaga eatnamat dahket sierra ovttaga, lea vuđolaš siidda erenomášvuoda ipmárdussii. Boares bivdosiiddaid rájes lea gitta 1950 sulaide áigegaska man dáfus eai leat dahkkon mahkkege dutkamiid dehe diehtočohkkenbargguid mat dievvaseappot buvttáše ovdan boazosiiddaid duovdatlašvuoda, dehe daid orohagaid ja johtolagaid. Dás váilot ollu dieđut boazosiiddaid birra. Čálalaš gálduid bokte boahá ovdan ahte 1800-jagiid rádjegiddemiid ja čuovvovaš rojahusaid maŋŋil leat siiddat fas sajáiduvame, ja olbmuide ja bohccuide lea čielga ášši goal guđege siidda geasse- ja dálveorohagat leat (Solem 1970 (1933): 190–191). Datte easka maŋŋel nuppi máilmmisoađi almmuhuvvot etnográfalaš barggut mat sakka dievvasit čájehit siiddaid orohagaid ja johtingeainnuid, ja velá rájiid orohagaid gaskka (Manker 1953; Vorren 1962). Finnmárkkus leat erenoamážit Vorrena girjiit leamaš divdna anus sihke siidagaskasaš ságastallamiin ja čielggadanbargguin siiddaid eananvuoigatvuodaid birra (Fløtten – Ravna – Päiviö 2002; Hætta et al. 2003 ja 2004). Stuora beroštupmi diehtit ovdalaš nammija siiddaid lea maid duogážin dasa go maŋemus áiggiid leat almmuhuvvon arkiivadieđut dáid birra (Bull 2005; Sara 2006a ja 2006b). Namuhuvvon girjjálaš gálduid ja dálá siidasága vuodul árvalan dása vuosttaš vuodđodoahpaga siidii gullevažžan: *duovdatlašvuohhta*.

Muđui leat maŋemus 50–60 jagis almmuhuvvon sosialantropologalaš dutkanbarggut mat erenoamážit váldet ovdan siiddaid dahkamiid olmmošgaskavuodalaš minstariid ja muddenváriid (Whitaker 1955; Pehrson 1964; Paine 1964). Dása sáhtán lasihit iežan muitalusa: Go lean geahččalan dahkat siidda eambo oinnolaš ásaheasan almmolašvuodas ja almmolaš riektedohkkeheadđi vuogádagas, de lean geavahan maiddá dieid girjiid diehtun ja duođastussan čájehan várás siidda maiddá olmmošgaskavuodalaš organisašuvdnan (Sara 2001). Dieid ja maiddá duoid ovdabealde namuhuvvon čálalaš gálduid čoahkkáigeasu vuodul lasihan dás nuppi ja dán vuoru oahppáset vuodđodoahpaga siidda dáfus: *siidaguimmešvuohhta*. Diet lea dakkár doaba man gollosis leat dán áiggi ollu gažaldagat maid birra lea siiddain ollu sáhka. Norgga bealde láchkamearrádusa doalloovttadat ja dasa gullevaš hálldahuslaš vuogádat moadjudii boares vieru siidaguimmešvuoda. Ođđa láchkaevttohus rabai siidaosolašvuoda ásaheamiin siidii juogalágán vejolašvuoda soahpamiin ieš eambo hálldašit láchkaásahan ovttaga. Loahpalaš láchkamearrádus goitge fas nuppástuhtii soahpama eavttuid liigemearrádusain dan birra movt galgá juohkit boazologu unnideami siidda siste jus ieža eai soabat. Dákkár mearrádus váikkuha siidda

soahpanvejolašvuodaide, ja ieš ovddida iežas anu, dat šaddá iešollašuhhti einnostus-
san (Jentoft 1998: 88). Dáinna lágiin lea siidaoassi, eallooasi mearkašumiin, váldime
siidaguimmešvuoda saji. Láhkamearrádus gievruda siiddasiskkáldas gilvobeali, mii
buot geažimusas sáhtttá váikkuhit sierrasiiddastallama. Siiddain lea álo leamaš juoga
dásšen sierastallama ja searvedoaimmaid gaskka. Viidon sierastallan sáhtttá goanjidit
siidda siskkáldas searvedoaimmaid ovdánavejolašvuodaide.

Manjel ovddabealde namuhuvvon bargguid leat almmuhuvvon barggut mat
čájehit siiddaid vuhtiváldámušaid ja bargovugiid bohccuid dáfus leame earálágánin
go olggobeali čielggadeddjiid, eiseválddiid ja maiddá muhtun dutkiid ráhkadan
govahusaid das makkár boazodoallu lea dehe galggašii leat (Bjørklund – Brantenberg
1981; Paine 1994; Kalstad 1997; Brantenberg 1999; Forbes et al. 2006; Tyler et
al. 2006; Joks et al. 2006; Ravna 2008). Badjeolbmuid oami-iežaset máhtut ja
beroštumit, ja siidaboazodoalu čujuhusat, gessojuvvojit ovdan vuhtiváldámuššan
ja mealgat muddui vástádussan dasa go nugo mat eanangáržžideamit, dálkkádagat
ja maiddá eiseválddiid hálldašeapmi ja stivren leat gártame rásehussan ovdalaččas
doaimbi boazodoallo- ja siidavugiide. Ná geahčastagat dáidda vugiide dehe sámi
boazodoallomáhtolaš geahčastagat adnojit veahkkin vávjevaččat guorahallat
dieđalaččat, hálldahuslaččat ja politihkalaččat meannuduvvon boazodoalloáššiid.
Dáid bargguid bohtosat ja rávvagat čujuhit sámi árbevirolaš máhtuid ja ipmárdu-
said obalohká, ja maiddá siidavuogádaga erenoamážit, doallevuodđun boahhtevas
sámi boazodoalu ovdánahttimii. Dáid čálalaš bargguid ja dálá siidasága vuodul
lasihan goalmát vuodđodoahpaga siidii gullevažžan: *máhtolašvuohhta*. Dása gullet
siidáháldosaš mihttemat, dovddiidusat, hárváneamit ja jurddamállet dehe vuđolaš ip-
márdusvuogit. Dieid eambo gieđahalan dás manjelis.

Čálalaš gálduid searvá namuhan girjjiid maid ovdalaš boazosápmelaččat dehe
badjeolbmot leat čállán (Skum 1955; Turi 1987 (1910); Pirak 1993 (1937); Hætta
– Bær 1958). Dáin čállosiin adnojit sánit nugo *siida*, *orohat* ja *johtolat* dego buot
lohkkit ipmirdivčče mat dát leat. Čilgejumit leat baicca siiddaid bargguid, vieruid ja
fearániid birra, muhtomin eatnamiid ja olbmuid namaid čujuhusaid mielde. Čalliide
orru siida leame diehttelasat addon eaktu, ja visot dáhpáhusat ja gullevaš osolaččat
leat dan siste. Dáidda girjjiide lasihan Nils Oskalis goit erenoamážit dan oasi su girjjis
mii lea sámegeallii boazolihku ja olmmošlašvuoda birra (1995: 83–111). Mánnga dá-
fus dát čállosat *leat* siidasáгат. Buot dehálaččamus oahppa siidaságain lea ahte siidda
eai mearrit dušše njuolggadusat ja organisašuvnnalaš sárggastagat. Siida mealgat

muddui mearriduvvo ja seailu siiddastallamiin, dehe proseassaiguin mat dađi mielde dollet ja hábmejit siidda. Seamma dán fuomášupmái sáhttá dát sámi girjjálašvuohta doaibmat muittuhussan, dat čujuha beaivválaš iešbisuheami, sierra jurddamáilmmi ja iešhutkevaš ovdánahttima doaimma sakka dehálaš vuohkin bisuhit siidda. Dán vuodul lasihan vel ovtta vuodđodoahpaga mainna siidda fáhtet: *siiddastallan*.

Diedalaš čállosiin láve dáphi čujuhit jearahallamiidda, geardduhit muhtun ceal-kaga dehe čilgehusa, ja de guorahallat daid vissis analyhtalaš lahkonaivugiin. Dás lean dien muhtun ládje jorgalan ruovttogežiid. Dás lean atnán duogáš siidaságaid vuodđun rehkenastit ja juohkit dieđuid, ja čorget daid vuodđodoahpagiidda mat sáhttet soabahit čielgaset jurddamálle das mii siida lea. Čuovvovaččat válddán ovdan siiddaid ja dálá almmolaš boazodoallogovahallama gaskasaš sátnádallama. Dan badjeolbmot mángga dáfus gehččet sátnádallamin mii guoská siiddastallama máhtuide ja iešmearrideami eavttuide. Nuppi bealde diet sáhka fas lea ovddiduvvon erenoamážit ekologalaš guoddevašvuođa gažaldahkan. Das áiggun moaitevaččat lahkoniid dieđavuđđosaš jurddaráhkkanausaide mat bohtet ovdan dien sátnádallamis. Dás eai leat dušše siiddastallit geat ovddidit vávjevaš ságaid, muhto diedalaš ságastallamis lea maid ovddiduvvon kritihkka dan vuogi vuostá movt nugo mat biologat leat váldán alcesseaset válddi ovddastit gohčoduvvon luonddu. Dán čállošis doalahan iežan das movt dieđasuorggit bohtet ovdan siiddastalliid deaivvademiin boazodoalu stivrenvuogádaga olis, iige das leat dobbelet, siskkáldas dieđakritihkalaš áigumuš.

Dálá siidda deaivvadeamit – teorehtalaš lahkonaivuoigt

Man ollu bohccuid dárbbaha bearaš dasa vai galgá sáhttit dábálaš bures birget? Diet lea juo doložis leamaš dávjá jerrojuvvon gažaldat (gč. omd. Solem 1970 (1933): 184; Skjenneberg – Slagsvold 1968: 258; Holand 2003: 203; NOU 2001:35: 179). Iešalddis orru dat govttolaš ja vigihis gažaldat. Datte dat fas lea vuolggahan dehe goitge leamaš bárrahis fárus vuolggahaeme rehkenastimiid ja čuovvovaš mearrádu-said mat dađistaga gártet njuolggadussan ja dainna lágiin maid gáržžádussan báikki ja siidda iešgieđaineaset ja iešáigáseaset vuolggahuvvon čovdašuvvamiidda. Boazodoalu almmolaš hálddahusa bokte leat iešguđet fágasurvggiid diehtovuogit gársan lagabuiidda dohko gos váikkuheaddji mearráduusat dahkkojit, nugo mat biologat ja ekonomat. Vissis diehtovuogádaga välljema fárus leat beasatkeahttá maid politihkalaš välljemat das makkár boazodoalu mii dáhttut (Kalstad 1998). Čielggadeamit ja

dutkamat huksejit ekonomalaš ja čuovvovaš ekologalaš modeallaid mat atnui váldojit almmolaš stivrenásahusaid reaidun. Dás eai leat šat sáhkan dušše rehketbihtát, muhto modeallat maiguin mearriduvvojit mat leat olbmuid ovttagadat, eallit, eelliid gálvvolaš ávki olbmuide ja eelliid jahkásaš šaddan ja laskan eananšattuid vuimmiin. Dát doaimma buktá ođđa teorehtalaš vuoddu ja doahpagaidd, obanassii ođđa giela, mainna lahkoniit bohccuide ja boazodollui (Paine 1994; Heikkilä 2006). Áigumuš lea geahččat boazodoalu ealáhussan, muhto dasa gullevaš dagolaš árvoštallan dagaha badjesámi ealáhuslági rievdat dakka geahččanvuogi hápmái (Jentoft 1998: 88). Dakka dainna váivviin dat juo buktet vuogádaga hálddašeami jurddahanvuogi ja bidjet dan ovdalii ovdalaš gaskavuodálaš guoddevašvuoda dehe dadistaga doaimmadettiin árvoštallama jurddahanvuogi. Dieinna vuosttaš vugiin atnet dievas modeallaid (nugo eanemus bastevaš bohtosiid modeallaid) loguid deaivilvuoda eaktun dan sadjai go duoinna manit vugiin mihttešii sulaid ja muddešii dađi mielde go dastánaga ođđa dieđut gártet (Hornborg 1996; Scott 2006; Berkes – Berkes 2008).

Siidda deaivvadeapmi eiseválddalaš hálddašemiin ja dutkamiin lea obalohkái dahkan gažaldagaid mat gusket vuodalaš jurddahanvugiid erohusaide. Dat leat dakkár gažaldagat mat leat váldon ovdan dieđateorehtalaš nákkáhallamis nai, ja dainna lágiin lea maid nugo politihkalaš ekologijja bokte ovddiduvvon kritihkka oarjemáilmmi dieđáárbevieruid vuostá. Oasit dán kritihkas leat dakkárat mat gusket namuhuvvon dillái go siiddat doaimmaideasetguin ja jurddahanvugiideasetguin deaivvadit dutkamiin. Dás sáhtá omd. geassit ovdan Latour (2004: 9–52, 231–232) kritihka das go čujuha oarjemáilmmi diehtagiid modernistalaš jurddahanvugiideasetguin sirren olbmuiin ja dahkan olggobeallásažžan buot dan maid gohčodit *natuvrran*⁶. Dás lea viidáset áshuvvon dábálaš olbmuide garvvitkeahhtá moski kultuvrras *natuvrii*. Jurddahanvuohki lea čehpet hutkojuvvon navdit dutkiid áidna olmmožin geat besset dohko nuppebeallái viežžat dieđuid mat ovddastit *natuvrra* albmaduoda. Nu lea dutkiide dehe ekspearthaide, alldeset dieđuid háhkama ja duodaštusa vugiid bokte, addon visot váldi hálddustaset atnit doallevaš dieđuid, ja eará olbmot leat massán válddi olihit albmaduoda doppe olgun. Álgoviđe geaidnu beassat eret dákkár dilis lea vuosttaldit dákkár jurddahanvuogi guovttejuogu ja hilgut *natuvrra*. Sámi siidda dáfus dat ráva ii mávsse earágo ahte ii galgga váldit atnui dákkár guovttejuogu. Vuosttaš

6 Mun merken dien loatnasátnin go sámegeilas ii leat alldis doaba mas lea seamma sisdoallu (sátni *luondu* adno siiddastaladettiin eará mearkkašumiin), seamma ládje go sámegeilas ii leat alldis leamaš doaba *kultuvra*.

buoretvuohta das lea ahte ii oba čuovvol ge dákkáraš doalvvuheaddji ja dávjá jer-rojuvvon gažaldagaid nugo: Galgá go boazodoalu bealuštit dainna go lea ealáhus vai dainna go lea dehálaš kulturguoddi sápmelaččaide? Vástáduš dása lea ahte dát lea eallinláhki valljodatváriidisguin, máhtuidisguin, vieruidisguin ja visot daiguin mat dasa gullet. Ii dat leat juogo duot dehe dot.

Dás sáhtá jurddahit ahte dutkan ja dutkanvuđđosaš almmolaš hálddašeapmi lea sirreme bohcco badjeolbmoss ja dasto čoaggime iežas beallái dieđuid. Daid vuodul de áiggošii bagadallat, váikkuhit ja hábmet boazodoalu doaimmaheami vuodđojurdagiid ja -vugiid. Dattege sáhtá jearrat, leago bohcco sirren badjeolbmoss oba vejolašge? Leago rievttat dadjat ahte dutkan buktá ovdan baicca *rangifer tarandus*⁷ eallin mainna badjeolmmoš galgá bargat, muhto mii seammás ii gula sutnje dehe lea sirrejuvvon eret sus? Dás jurddahan nugo mat biologalaš dutkama mii čujuha goddái, goddiluvvon bohccui, bohccui ja gesáhii šládjan, muhto maiddái boazodoalodutkama mii geahččá bohcco aivve eallišládjan, ja maid álkit beassá dahkat gohčodusaiguin nugo mat *reinsdyr* ja *reindeer*. Boazu datte fas lea sirremeahttun badjeolbmoss, goitge jus sámi jurddahanvuohki galgá leat vuodđun. Dákkár sirremeahttunvuoda sáhtá maid oaidnit Latour (2004) vástádušas oarjemáilmmi jurddagovvii mii sirre servvodaga (masa gullet aivve olbmot) ja olggobeali máilmmi (masa gullet buot mat eai leat olbmot). Su nuppelágán čilgehusas máilmmi ollu iešguđetlágánat bohtet ovdan oktiigullevažžan, namalassii olbmuid ja earáid searvevuohčan⁸. Ovdan boahtimiin lea diet searvevuohča muhtunlágán árvalus mii lea buorebut dehe heajubut celkon dehe artikulerejuvvon, muhto liikká lea dát árvalus álo goitge oktiigullevažvuohča dehe searvevuohča: «... viso dieid árvalusaid fárus leat reaiddut mat sáhttet lagadit dakka alldeset dadjamašaid, muhto daid fárus leat maid alldeset giellavánit, eahpádušat das man oskkáldasat dehe jáhkehahttit leat alldeset dađistaga ovddasteamit»⁹ (Latour 2004: 166). Siidaságain čilgejuvvo bohcco ja sápmelačča oktavuohča ná: Badjeolmmoš hupmá boazoságaid, ii aktonassii iežas hutkamiin ja ráhkademiin, muhto maiddái bohcco oahpaheami váikkuhemiin. Dasa de sáhtán lasihit: Boazu boahá ovdan fárrolaga siidda olbmuiguin, ii goassege loahpalaš mearrádussan dehe diehtun das mii dat oktiibuot lea, muhto dađistaga árvalussan siidda dahkevaš

7 *Rangifer tarandus* lea gesáha, bohcco, gotti latiinna namma.

8 Association of humans and non-humans (Latour 2004: 70).

9 Artihkalčállii jorgalan sámegeallii dán: «... each of these propositions is accompanied by instruments capable of transposing what it says, but also by its own speech impediment, its uncertainties about the faithfulness of the representation» (Latour 2004: 166).

doaimmaid bokte. Dás dieđusge sáhtáši jurddahit praktihkalaš dutkama nai, reaid-
duiguin ja vugiiguin maid dat geavaha, veadjit ain eambo oahpásnuvvat bohccui ja
nu lasihit dieđu loarráset árvalusa oliheami várás. Dát dutkan datte de gal ferte diktit
mannat buot áigumušaid doalahit ja geavahit *natuvrra* jurdaga (Latour 2004: 25).
Boazu ja badjeolmmoš leaba álo fárrolaga, goappešagat siidda osolaččat.

Siidda joatkevašvuođa vuodut

Leat go vuosttažettiin olbmuid ja dihto valljodatváriid dássádallamat siidda
joatkevašvuođa eaktun? Nugo ovddabealde namuhuvvon, de leat diekkár rehke-
nastimat šaddan vuodđun ekonomalaš ja ekologalaš modeallaide goitge dasa movt
galggašii dáhkidit boazodoalu ealáhussan. Dát leat fas vuodđun plánarahčamušaide
mat eaktudit vuogádaga, mas leat standardiserejuvvon birgenlágít ja elliid objektivi-
seren agro-pastorala (dehe eanandoalloguođoheadji) industriija vuogi mielde.
Diet eavttut lea guhkin eret árbevirolaš guođuhedjiin ja bivdiin earret eará das
go sis leat olbmuid gaskavuodát ja olbmuid ja elliid gaskavuodát sullasaččat vassis
áššiid dáfus, dehe dat eai leat áibbas sierralágánat (Ingold 2006: 75). Nuba diekkár
vuogádatdássádallamat sáhttet leat minsttarin muddet vassis meari olbmuide diet-
nasa vassis ekonomalaš ja ekologalaš rehkettihtá eavttuid vuodul. Diet olbmot dat-
tege eai dárbbat dahkat eaige daga siidda dainna. Siidda ii sáhte gádjut olggobealde
ráhkaduvvon ja rehkenastojuvvon modeallaiguin, go siidda ii sáhte gádjut alddis
eret. Nuppi dáfus dieđus fas sáhtá lohkat: Go duohta bearrá, de goitge leat olbmo
ovddemus dárbbut hui konkrehtalaš áššit mat gáibidit fuomášumi. Nu viidáset orru
govttolaš suitit olbmuide vuodđodárbašiid dáhádusa. Dasto de maid orrot olbmuid
ja dihto valljodatváriid dássádallamat ovddemus áššit siidda joatkevašvuhtii, go olb-
muid haga ii joatkahuva siida. Ferten mieđihit iežan maid álgobáliid navdán bad-
jeolbmuid dájádiliin, nugo sierra báikki ceggedettiin dehe eará siidii sirddidettiin,
árvoštallan dien mállet dássádallama. Dien navdimii dieđusge lea váikkuhan dat
go otná dilis leat diekkár gažaldagat gártan boazodoalu váldogažaldahkan almmolaš
ságastallamis mediain. Dattege badjeolbmuid muihtalusain eai boađe ovdan diekkár
modeallalágán árvoštallamat iežaset siidagullevašvuođa gártama ja sajáiduvvama
birra. Olbmot baicca njuolgut váldet vuhtii birraseaset mánggabealatvuođa ja iežaset
árjjaid, eaige bargga liigebargguid ráhkadit modeallaid alcceseaset oahpisteaddjin
(Ingold 2006: 164). Benjaminsen (2009) lea davvi Afrihká ovdamearkkain čujuhan

movt dat gohčoduvvon *vátnaváriid skuvlla*¹⁰ dutkit áigequovdilin leat dahkan gažaldagaid mat gullet valljodagaid juoksumii ja ribademiide. Dien skuvlla dutkama fas lea politihkalaš ekologijja moaitán. Earret eará lea daddjon ahte vátnaváriid jurddavuohki lea geavahuvvon geafes guovlluid váttisvuodaid birra, dahkan nugo guođuheddiid (dehe pastoralisttaid) ráđeheapmin ja valljodagaid bilideaddjin, ja adnon ággan čuorvut olggobeali ekspearnttaid boahitit čoavdit váttisvuodaid. Diet sulastahte dan go oktasaš valljodagaid dieđalaš ja politihkalaš ságastallama vuodul ovddiduvvui ballu ahte boazosápmelaččat bilistit guohtoneatnamiid ja danne eiseválddit fertejit mannat gaskii (geahča ovddabealde čilgehusa oktan čujuhusaiguin). Diet leat gažaldagat ja vástádusmálet mat eai dáidde loahpahuvvon oalát, muhto sáhttet čuožžilit otná dilis nai.

Áiggiid čađa lea leamaš nu ahte dilit leat dađistaga rievddadan. Goitge jahkodagat leat čađat dahkan iešguđet valljodatváriid rievddadeami. Maiddái boazoealut leat muhtun jagiid mannan sakka manás. Badjeolbmuid muittus leat rievddademiid vásihusat áimmuin. Iežaset siiddaásuidduvvama ja siiddastallama muitalusain lea álo dattege fas máhtolašvuohta duogáš čilgehussan. Máhttu, dehe sáhtta dadjat máhttovuođu, lea dego čuočča gođđosis, nugo leat dat earáge vuodut. Vuoddu lea dat mii joatkahuvvá buolvvas bulvii (Bull – Oskal – Sara 2001: 322–324). Siiddaid joatkevašvuođa nie dahket siidavuoddu (mii joatká guđege siidda duovdatlašvuođa), vuoddoolbmot (mat jotket siidaguimmešvuođa) ja máhttovuođu (mii joatká máhtolašvuođa), dehe njuolggabut visot dieid oktiigulleašvuohta siiddastallama bokte.

Máhttovuođu

Máhttovuođu, mii maid sáhtta daddjot árbevirolaš máhttun, lea iešalddis dakkár man birra siidasáгат álo leat leamaš. Dán áiggi lea diet bealli olbmuid eallinlágis, erenoamážit álgoálbmogiid oktavuodas, šaddan sáhkavuodđun máilmmiviidosas dieđalaš ja politihkalaš ságastallamis. Siidaságaid máhttosáhka ná lea gártan oassin viidát ságas, ja dien oktavuoda dilis dás lagabut guorahalan muhtun oasáža boazosiiddaid máhttovuođu gažaldagain.

Máhttovuođu lea dieđalaš ságastallama oktavuodain čilgejuvvon nugo mat dakkárin masa gullet gártan dieđut, čehppodagat, bargovuogit ja obanassii duogáš

---

10 *Knapphetsskolen* (Benjaminsen 2009: 154).

jurddahanvuogit (kosmologijja) mat viidáset fievrreduvvot buolvvaid servvoštallamiin ja ovttasbargguin (buohtastahte Berkes 2008: 7), ja guđege buolvvat dainna vuoduin heivehit ja háhket alcceseaset máhtuid birget dan dilis mii sidjiide gártá. Rievtti mielde lea máhttu dušše okta mángga sániin maid lean válljen, go dat čujuha nákcii ollašuttit doaimma mii dal leažžá. Go leat siidaságain anus nu ollu sánit mat čujuhit dáid beliid, de lea dat mearkan dasa man stuora beroštupmi lea čadnon ollu lávkkiiide «ollesoahppan» olbmo rádjái. Dás namuhan vearbahámis nugo mat: dieh- tit, oahpásnuvvat, oahppahuvvat, hárvánit, máhttit, dovddiidit, dovdat. Dán oahp- pamii leat sámi vierus oanehis ja seammás sakka gáibideaddji rávvagat:

- Gula, oainne ja dárkko máid boarráseapput muitalit ja movt dat barget.
- Ieš mihte, árvoštala, vávje ja fuobmá.

Dát lea bargevaš ja mannevaš vuohki oahppat ja ipmirdit, mas lea eaktun ahte máhttu gártá oktasažžan dannego buot osolaččat barget ja gulahallet fárrrolaga doaimmai- neaset. Sámeielas muđui ii leat sáhka dušše ipmirdeamis ja áddemis, muhto fiht- temis ja dádjadeamis nai. Das lea maid dadjanvuohki nugo ahte olmmoš galggašii dádjadit jurddahit. Jurdda dehe lagat iskan ja guorahallan nu ii leat dárbbus ovdalis dehe bajábealde dádjadeami. Mat de dahket dádjadeami? Sátni ieš geažida gozuid ja ávvira. Dieid neavvagiid vuodul sáhttit miehtat dutkiide geat leat cealkán ahte oahppan ii leat dieđuid addin, muhto baicca ávvira atnima oahpaheapmi (Gibson 1979: 254; Ingold 2006: 167).¹¹ Nu sáhtta maid lohkat sániid ja doahpágiid ovdal leat gozuid bajideaddjin go gárvves vuohkin čilget máid mearkkašit ja movt bargat. Dasa lassin leat doahpagat rahpasat odđa dieđuide oaidnimiin, gullamiin ja dovddii- demiin, maiguin guđege doahpaga sisdoallu doalahuvvo ja muddejuvvo. Ipmárdus dasto hábmejuvvo ja doalahuvvo giela vehkiin, go giella dahká sániid ja doahpágiid (Berkes – Berkes 2009: 8). Siidda doaimmaid dákkár čilgehusa mielde ii oahpa ja ipmirdišgoađe dušše muitalusaiguin ja jearahallamiin, muhto dasa fertejit maid sánit ja doahpagat oazžut sisdoalu vásihemiin, oahpásnuvvamiin ja dovddiidemiin.

Dán čilgehussii siidadili oahppama ja máhttovuodu goziheami birra, áiggun dás vel lasihit ovttá fuomášumi Latour (2004: 194) vuodul: Siidda oktavuhtii gul- let dieđus maid gielahis ovttadagat dehe leahkimat (eksisteanssat). Diet dehe oasit

---

¹¹ *Learning is not a transmission of information, but an 'education of attention'* (Gibson 1979: 254; Ingold 2006: 167).

diein sáhttet olgguštuvvot muitaleami dehe čilgejumi ovddasteamis. Mihttedettiin ja mearridettiin maid vuhtiiváldit, guođđit mii álo juoidá olggobeallái ja ovdalii bidjat eará. Álo livččii vel juoga vuhtii váldit. Dalle lea vejolaš ahte diet olggobeallásaččat bohtet ruovttoluotta gáibidit oasiset ja sajiset. Čoavddusin diesa lea *oahppama gávvan*¹², mas eai leat eará dáhkádusat go oahppama buorrevohta, mii eaktuda ahte mii diktit diekkár olggobeallásaččaid muosehuhttit iežamet ja geardovaččat árvoštallat iežamet oahppama buorrevođa. Dát máksá maid dan ahte jus mat siida manaha čurbošemi dehe eahpelihkostuvvama vuoigatvuođa, de sáhtta maid massit muosehuvvama ja dárkuma dáidduid ja nu maid máhttohálddašemi, máhttoovdáneami ja iešstivrejumi návccaid. Siiddaid máhttovuođus leat nuppi dáfus dieđut ja máhtut mat adnojit áimmuin buolvvas bulvii, ja nuppi dáfus fas ávžžuhus juohkehažžii divdna ieš mihttet, fuomášit, vávjit ja árvoštallat. Dákkár máhttovuođu geažil lea juohke buolva bearran iešbirgejumi ja iešstivrejumi, maid ii ábut manahit gosage jus galgá siida joatkahuvvat.

Siidda duogáš jurddahanvuogi ovdamearka

Boazu lea leamaš siidda oassi ja osolaš guhkit áiggi vuollái. Gielladutkamiin lea sátni *boazu* gurrojuvvon gohčoduvvon proto-fínno-permalaš giellaáigái, ja nu sáhtta daddjot leat ankke sullii 5500 jagi boaris (Sammallahti 1998: 120–121). Sápmelaččaid muitalanvirruu gullá maid muitalus movt goddi lea Áhčešeani árbi ja boazu gis Njávšešeani árbi (gč. Qvigstad 1927–1929 II: 228–229, 326–329). Áhčešeatni irrudii bohccuidis goddin irradeaktillis meannudanvugiinis, ja Njávšešeatni boazuiduvai go litnásit giedahalai bohccuidis. Muitalus ii čilge dan, maid ovddabealde namuhuvvon girjji muitalusbajilčála geažida, ahte boazu lei álggos, ja das šadde gottit. Dat baicca čilge dan ahte boazu sáhtta šaddat goddin dehe goddiluvvat, muhto goddi ii sáhte šaddat boazun (dat lea geavvan masa ii leat sámegeielas sátni, go dat ii geava). Goddi ii leat lodjudahhti boazun, čilgejit maid dološ áiggi muitalusat mat ain leat muittus siidaságain. Boazu datte sáhtta goddiluvvat jus dás ii doalahuvvo vissislágán okta-vuohta bohcco ja sápmelačča gaskka.

Gottit ja bohccot leat fysiologalaččat ovttalágán eallit ja dat mii sirre dieid lea dat mii gohčoduvvo alldeset *luondun*. Ovttalágán fysiologalaš eallivuodas leat suorgásan luonddut mat mángga dáfus leat goabbatlágánat, vaikko eará dáfus fas leat

---

12 *Learning curve* (Latour 2004: 194).

ovttalágánat. Leat maid gártan muhtun hápmeeerohusat maid sápmelaččat hárvánan oaidnimiin leat máhttán mihttet ja eret. Goabbatlágán luondu ja hápmi leat gártan vásihuvvon gaskavuodas olbmui. Siidadilis adno ja ipmirduvvo sátni *luondu* álo leame juogaman luondu, ja dat boahtá ovdan gaskavuodaid bokte, nugo olbmo ja bohcco, bohcco ja bohcco, dálkki ja bohcco, eatnamiid ja bohcco ja nu ain. Boazu ja bohcco luondu lea nie soabadus siiddastalli sápmelaččain. Makkár soabadus dat dasto lea? Nugo ovdalis namuhuvvon, de ákkastallá Ingold (2006: 72–75) ahte pastoralisttain dehe árbevirolaš guođuheddjiin, nugo mat badjeolbmui, sulastit olbmuid iežaset gaskavuodát ja olbmuid ja elliid gaskavuodát vassis áššiid dáfus. Nugo elliid ja olbmuid gaskavuodát, nu maid olbmuid gaskavuodát. Son oaivvilda ahte árbevirolaš guođuheddjiid dáfus leat diet bajit mearridan- ja gohččunválddi hámis¹³, vuolit ferte jeagadit vaikko vel vuostemielain nai. Nu galggašii de badjeolmmoš váldán bohcco ollásit iežas stivrenválddi vuollái, ja seammalágán jurddamálliin leat sus muhtun olbmot gohčostahkan. Boazodoalu dološ vuodđomuitalus datte árvala ahte gaskavuohka lea soabadus. Nu de galggaše siidda olbmuid gaskavuodát nai vuodđuduvvon soahpamiin. Dáikko sáhttá čujuhit dasa ahte Paine (1970) lea dutkamiinnis nannen siidaguimmežiid ovttadássásašvuoda leame guovddáš áššin johttisápmelaččaid siiddain. Son cealká ahte siidaguimmežiid gaskkas leat soahpanvuodđosaš gaskavuodát (Paine 1970: 56)¹⁴. Dainna eavttuin ahte olbmo ja olbmo gaskavuohka speadjalastá olbmo ja bohcco gaskavuoda, nanne diet olbmo ja bohcco gaskavuoda soabadussan. Dása leat maid doarjjan sámi muitalusat sápmelačča ja su lagas elliid gaskavuodaid birra. Leat gis eará eallit, maid sápmelaš fas lea bivdán. Sin ja sápmelačča gaskavuodaid birra leat eará muitalusat ja neavvagat, nugo mahkáš guovžža ja gumppe birra. Dieid beliid, maid lean guoskkahan eará čállosiin (Sara 2003 ja 2009), in áiggo juste dás guorahallat, muhto dat nai gullet siidda duogáš jurddahanvuohká.

Go dološ siiddat, main ledje dušše čoranare bohccot ja ollu ávkki ožžo gottis, rivde eallosiidan, de ferteje maid rievdat siiddaid eananjuogut. Gažaldat lea, gii dat rievda-dii daid, ledje go dat olbmot mat ovdagihtii hutke juoguid maidda heivehe bohccuid johtáladdama? Siida de livččii aktonassii olbmo ásahus, ja olmmoš livččii ásahettiin ovdagihtii govahallan dehe modealla ráhkadan das makkár boazoeallu lea ja movt olmmoš dan stivre. Diet lea čilgehusvuohki mii ii heive jurdagii ahte sápmelaš ferte soabadallat bohccuin. Soabadallama čilgehusa mielde ferte leat iešalddis siida nai

13 Ingoldas *domination*.

14 Paines *contractual relations*.

olbmo ja bohcco soabadus. Dáinna lágiin ferte siidavuodđu dehe siidda sajít, báikkít, johtolagat ja orohagat gártan siidda lahttun dađistaga go olbmot ohppe mat boazoealut leat, bohccot eallun ohppe eatnamiid ja olbmot fas bohccuid bokte ohppe eatnamiid. Siida dasto eatnamiiddisguin sáhtta adnot bohcco, eatnamiid ja sápmelačča soabadussan. Eahpitkeahhtá lea boazu seammago olmmoš dakkár mii oahppá eatnamiid ja dáhttu jagis jahkái jorggihit oahpes eatnamiidda guđege áiggi. Diet lea muitaluvvon ovdal siidda vuodđočilgehussan (Solem 1970 (1933): 190–191), ja dat doalahuvvo ain odne siidda olbmuid ságain ja čilgehussain. Siiddain ipmirduvvojít bohccot heaggan guhtege, ja eallun fárrolavuodaineaset. Nu siidasáгат dievvasepmosit ovddastit bohcco boazun. Dat galget siidda olis oazžut heggii ja eallit fárrolaga buot lágiideaset mielde movt bohccot lea eallán iežaset duovdagiin. Go dan besset, de doalahit bohccot luonddusteaset ja geahpedit boazovázzi barggu. Bohcco oaivilat šaddet oahppásat ja ipmirdahttit boazovázzi. Nuppi dáfus bohccot ohppet dan movt boazovázzi buktá oaiviliiddis ovdan. Dát oktiibuot dahká siiddastallama lihkestuvvat eanas áiggi, siidda olbmuid, bohccuid ja eatnamiid gaskavuodaid dáfus.

Siidasoabadallamat datte eai leat dušše siidda siskkáldas lahtuid gaskka, muhto maiddá siiddaid gaskka. Lea leamaš juo siidda boares vierru soahpat ja doalahit siiddaid gaskasaš eanarájiid (Vorren 1989). Dat leat leamaš gaskavuodát maiguin leat gozihan siidadoalu čorgatvuoda. Dán áiggi, ankke eiseválddiid distriktastivrenvuogi boazodoalu digaštallamis Finnmárkkus, lea leamaš sáhka das gii ovddasta siidda siidagaskasaš áššiin. Muhtun badjeolbmot leat ákkastallamiin, eambbogat fas dahkevaččat, doalahan dan ahte lea boazu mii ovddasta siidda. Badjeolmmoš ferte dušše čuovvut bohcco. Earát fas leat dasa vástidan ahte ii sáhte bohccuide hoigat ovddasvástádusa ja siva das go siidda siskkáldas soahpamušat ja čorga siidadoallu ii leat lihkestuvvan. Alddeset čilgenmálle sáhtta dadjat leame mihtteme eatnamiid guoddevašvuoda dađistaga gaskavuodaiguin ja dan sáhtta oanehaččat dáinna lágiin refereret:¹⁵ Siiddastallama eahpelihkestuvvama dehe *siiddalmasvuoda* váldodovdomearokat leat duivilat ja boazonággásat. Boazu lea dakkár mii dáhttu čuvvudit oahpes bohccuid ja oahpes biellojienaid, muhto *duivil* liikká lea ovddemus ja eanemus olbmo váttisvuolta. Olbmot dáhttot iežaset mearokat bohccuid leat čoahkis iežaset hálddus, ja iežaset sieiva beroštumiid dihte galggaše siiddaset ovddastit siidagaskasaš čorgatvuoda gulahallamis. *Boazonákkis* gis ovddemusat čuoheá boh-

15 Badjeolbmuid ságain ja čilgemiin lea eambo mitalusa ja vissis diliid čujuhusa málle, muhto dás lean diekkár ságaid oanidan oanehis čilgenmállii.

cuide, go dat hedjonit guhkebuš áiggi boazonággásis. Boazu váldá ovddasvástádusa ja ieš vástida boazonággása nugo mat miesehisvuodain ja ealu maŋás mannamiin. Anáš dal olmmoš dien maiddá iežas váttisvuohtan dehe ii, de bohcco hedjoneamis boahá rádji gokko olbmo gaskavuolta bohccuin šaddagoahá rihkkovažžan bohcco ahtanuššamii (dehe boares muitalusaid olbmo ja bohcco soahpamii). Olbmo ovddasvástádus dás vuolgá das go dahká sága bohcco birra dehe hupmá bohcco ovddas nuppi siidda giellahálddašeadji ovddasteddjiiguin. Siiddaid gaskasaš guhallamat leat oassin ehtalaš gažaldagaid árvoštallamiin ja siiddaid gaskasaš soabadusat eai juoge dušše sierra eananviidodagaid, muhto maiddá ehtalaš gažaldagaid čoavddehahti ovddasvástádussan guđege siidii iežaset siskkáldas soabadusain. Nu čorgejuvvo bohccuideaset álššaid mihttema ja boazonággása ášši guđege siidda iežas sierra áššin, iige biđejuvvo «boazodoalu» áššin nugo siidaváilevaš ságasteamis lea dahkkon.

Sáhkabinnáža birastahttin

Dát sáhka lea dal dahkan njáikkaid ja cakkahatmohkiid, muhtomin lean ferten dušše rasttidit luottaidda mat dolvot olggos fieskkis, muhto jáhkán goitge ahte eanas sáhka lea giedas. Duohtavuodas lea nu ahte siidda olbmui ii leat dat buoredilli beassat dušše ovttá ravdda gohkket. Siidavuogádaga čohkkemis leat áššit mat olgolet máilmmis leat biđejuvvon iešguđet fágasurggiide, mat geavahit duogáš jurddahanvugiideaset ja vuodđodoahpágiiddiset giedahaladettiin deaivvadeamiid siiddaiguin. Nuppebealde fas almmolaš ja maiddá dieđalaš ságastallamis, álkidit govaset, biddjo boazodoallu dehe vel boazodoalloaláhus čujuhussan iešguđetlágán áššiide ja gažaldagaide. Dat lea mahkáš ráddjejuvvon ja ovttastuvvon sierra servvodoatoassin vissis mállat áššiid vuodul. Dákkár sáhkavugiiguin lea bahá láhppit siiddaid ceggema ja dan movt dat galggašii doaimmahuvvot dakka siiddaid iežaset gažaldagaid ja vuoruhemiid vuodul.

Dás lea goitge boahán áigi birastahttit dán sága. Oaláš ášši dán ságas lea bargu fastain ásahtit siidda joatkevaččat iešstivrejeaddjin. Dasa lea álbmotrievtti ovdáneapmi doarjjan ja dan dáidá ain fertet geavahit veahkkin čilget ja nannet siidda iešstivrejumi. Norgga bealde lea siida ja siidda iešstivrejupmi prinsihpalaččat dohkkehuvvon lágas, muhto iešalddis dat ii dáhkít siidda. Dás duohko šaddá sáhka das movt siida ja siidda iešstivrejupmi dahkevaččat ollašuvvá. Guđege vuoru olmmoš ferte ieš mihttet, árvoštallat, vávjit ja fuobmát áššiid gozihettiinis. Dás lean anjke árvalan njeallje

vuodđodoahpaga sáhkavdan¹⁶, maid anán govttolažžan árvalit iešguđet diehto-geainnuid guorramiin ja časkkahallamiin.

Vuosttaš ravda lea masa lean gávnahan gohčodusa *duovdatlašvuohta*. Čorget dan ravdda lea čilget guđege siidda siidavuođu, masa ovddemusat gullá čilget siiddaid gaskasaš rájiid, muhto masa sáhtá maid gullat čilget eará valljodatvárre- ja eananvuoigatvuođaid Finnmárkkulága olis. Dát lea dakkár ášši mii lea gesson ovdan juo 1990-jagiid, ja badjeolbmot leat dan rájes bájuhan dán ovddemus vuoru hoahppoáššin, muhto unnán konkrehtalaš lea dáhpáhuvvan dán nuppelot jagis. Ášši lea badjeolbmuid mielas dehálaš, go birrajagi eatnamiid hálddašeapmi dahká dehálaččamus eavttu siidda iešstivrejumi lihkostuvvami. Jus siida eahpelihkostuvvá, ja dat ii dáhpáhuva iežas duovdatlašvuođa meriid ja vejolašvuođaid eavttuin, de dat ii leat siidda eahpelihkostuvvan. Olggos guvlui dat goitge sáhtá gehččot siidda ja siidavuogádaga eahpelihkostuvvamin, ja luvvet lága duogáš sakka stivrejeddji gaskaomiid. Diet lea siiddaid ballu otná dilis.

Nubbi ravda lea maid gohčodan *siidaguimmešvuohta*. Go siidavuođđu ii leat čielggas, de diehtelasat ii leat siidaguimmežiid vuodđu ge čielggas. Siidaguimmežat leat dán dilis darvában dakkár *status quo* dillái, mii lea rievtti mielde boares boazodoallolága vuđđosaš distrikta- ja doalloovttadatminsttar. Eahpečielga duovdatlašvuohta hehte siidda čielggosnaga árvoštallat báikevuođuid ja iešguđet olbmuid osolašvuođa, ja das maid movt sáhtáii siida lasihit iežas birgenvuođu searvedoaimmaiguin ja siidda olbmuid gártaduvvon máhtuiguin ja návccaiguin.

Goalmmát ravda lea *máhtolašvuohta*. Dás vuos lea máhttovuođu, dehe árbevirolaš máhtuid, áimmahuššama ja anu vuhtii váldámuš. Dása gullá vuos dahkevaččat máhttit ollašuttit siidda doaimmaid ja áigumušaid. Nuppebealde dás leat fas duogáš jurddaeavttut dehe jurddahanvuogit mat leat lagaduvvon midjiide muitalusaideamet bokte. Máhttogažaldagat badjánit earálágán jurddaeavttuid deaivvadeami olis, nugo daid mat almmolaš hálddašeami fárus leat ášševuođđun mearrádu-saide mat váikkuhit siiddaid. Gažaldat dás lea vuos siskkáldas: Jáhkkit go mii duodas máhttovuđdoseamet lávžeboalu dahkamis Áhčešeani lávžegihppui. Jus dan dahkat, de lea das álgu doaimmahit ja bealuštit iešstivrejumi. Dat ii mávsse dan ahte siidda diedut, máhtut ja dovdamat leat aivve ávdát ja láitemeahttumat, muhto baicca dan

16 Sáni *sáhkavda* lean ráhkadan *ravdda* ipmárdusain mii boahtá ovdan sánis *ealloravda*, man lahka guođoheaddji lea goalnjadettiin ja man sáhtá caggat nai, muhto son ii guođohettiin goassege mana ealu sisa.

ahte siiddain lea vuoigatvuohta dađistaga oahppamiin geahččalit buorebut deaivat ja ieža dárkut iežaset oahppama buorre vuoda. Dien vuoigatvuođa ollái gullá maid rabasvuohta váldit atnui dutkanbohtosiid siidda iežas eavttuid mielde.

Njealját ravda lea *siiddastallan*, mii lea maid njunušravda. Siiddastallamis bohtá siida ovdan olbmo, bohcco ja eatnamiid soabadussan. Dat lea dakkár soabadus mii fertte dađistaga ođastuvvot, maiddái dađistaga siidagaskasaš gulahallamiiguin. Siiddastallan lea maid duogážin dasa go lean čállán dán artihkkala nugo lean dahkan. Boares siidaságaid oahppa muitala eaktun, nugo maid dahket vassis dieđakritihkalaš lahkonanvuogit, namalassii ahte sáhkasearvvi olbmot, geaidda siiddastallan gullá, galget juo álgu rájes dohkkehuvvon ja buoremus dáhtu mielde vuhtii váldon sága servvolažžan ja iešmearrideaddjin vuorustaset.

Gáldut

Dutkanmateriála

Dutki materiála mii lea čálalaš ja njálmmálaš gálduin čohkkejuvvon, jorgaluvvon sámegillii ja almmuhuvvon lohkamuššan Sámi allaskuvllas:

Sara, Mikkel Nils 2003: *Gumpe, sápmelaš ja boazu*. SA-raporta/SH-rapport nr. 3. Sámi allaskuvla.

————— 2006a: *Guovdageainnu boazodoalu siiddastallan áiggiid čada*. SA-raporta/SH-rapport nr. 1, Sámi allaskuvla.

————— 2006b: *Nissena jearahallamat Suomabealde*. SA-raporta/SH-rapport nr. 2, Sámi allaskuvla.

Dutki materiála mii lea čálalaš ja njálmmálaš gálduin ja vásihusvuđđosaš čálástahkan čohkkejuvvon, muhto ii leat almmuhuvvon.

Girjjálašvuohta

AGRAWAL, ARUN 2002: Indigenous knowledge and the politics of classification. – *International Social Science Journal* 173, September 2002 «Indigenous knowledge», s. 287–297. Blackwell Publishing/UNESCO.

BARSH, RUSSEL LAWRENCE 1999: How Do You Patent a Landscape? The Perils of Dichotomizing Cultural and Intellectual Property. – *International Journal of Cultural Property* Vol 8, No. 1, s. 14–47.

- BATESON, GREGORY – BATESON, MARY CATHERINE 1988: *Angels Fear: Towards an Epistemology of the Sacred*. Toronto: Bantam Books.
- BENJAMINSEN, TOR. A. 2009: Klima og konflikter i Sahel – eller politikk og vitenskap ved klimaets nullpunkt. – *Internasjonal politikk* [årgang 67], nr. 2, s. 151–172. Oslo: Universitetsforlaget – NUPI.
- BERKES, FIKRET 2008: *Sacred Ecology*. New York – London: Routledge.
- BERKES, FIKRET – BERKES, MINA K. 2009: Ecological Complexity, Fuzzy Logic and Holism In Indigenous Knowledge. – *Futures* Volume 41, Issue 1, February 2009, s. 6–12.
- BJØRKLUND, IVAR – BRANTENBERG, TERJE 1981: *Samisk reindrift – norske inngrep. Om Altaelva, reindrift og samisk kultur*. Tromsø: Universitetsforlaget.
- BJØRKLUND, IVAR (doaim.) 1999: *Norsk ressursforvaltning og samiske rettighetsforhold. Om statlig styring, allmenningens tragedie og lokale sedvaner i Sápmi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- BRANTENBERG, TERJE 1999: Samisk sedvane og norsk rett. – Ivar Bjørklund (doaim.), *Norsk ressursforvaltning og samiske rettighetsforhold. Om statlig styring, allmenningens tragedie og lokale sedvaner i Sápmi* s. 158–181. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- BROX, OTTAR 1989: *Kan bygdenæringene bli lønnsomme*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- BULL, KIRSTI STRØM – OSKAL, NILS – SARA, MIKKEL NILS 2001: *Reindriften i Finnmark. Retthistorie 1852–1960*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- BULL, KIRSTI STRØM 2005: *Reinbyer i Finnmark på begynnelsen av 1900-tallet: dokumenter fra Riksarkivet*. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- CHARMAZ, KATHY 2006: *Constructing Grounded Theory. A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: SAGE Publications.
- FLØTTEN, INGRID RØSTAD – RAVNA, ØYVIND – PÄIVIÖ, NILS JOHAN 2002: *Utredning om reinbeiterettigheter. Vinterbeiteområdene i Vest-Finnmark*. Alta: Reindriftsforvaltningen.
- FORBES ET AL. 2006 = FORBES, BRUCE C. – BÖLTER, MANFRED – MÜLLER-WILLE, LUDGER – HUKKINEN, JANNE – MÜLLER, FELIX – GUNSLAY, NICOLAS – KONSTANTINOV, YULIAN (doaim.) 2006: *Reindeer Management in Northernmost Europe*. Ecological Studies, Vol. 184. Berlin – Heidelberg: Springer-Verlag.
- GIBSON, JAMES. J. 1979: *The ecological approach to visual perception*. Boston: Houghton Mifflin.
- HEIKKILÄ, LYDIA 2006: Comparison of Indigenous and Scientific Perceptions of Reindeer Management. – B. C. Forbes, M. Bölter, L. Müller-Wille, J. Hukkinen, F. Müller, N. Gunslay, Y. Konstantinov (doaim.): *Reindeer Management in Northernmost Europe*, 73–93. Ecological Studies, Vol. 184. Berlin – Heidelberg: Springer-Verlag.

- HENRIKSEN, JOHN B. (doaim.) 2008: *Samisk selvbestemmelse – innhold og gjennomføring*. Gáldu čála: Tidsskrift for urfolks rettigheter 2/2008. Guovdageaidnu: Gáldu.
- HOLAND, ØYSTEIN 2003: *Reindrift – samisk næring i brytning mellom tradisjon og produksjon*. Oslo: GAN Forlag.
- HORNBORG, ALF 1996: Ecology as Semiotics: Outlines of a Contextualist Paradigm for Human Ecology. – Philippe Descola – Gísli Pálsson (doaim.), *Nature and Society: Anthropological Perspectives* s. 45–62. London: Routledge.
- HÆTTA, LARS – BÆR, ANDERS 1958: *Muitalusat*. Oslo: Universitetsforlaget.
- HÆTTA, JOHAN INGVALD – SARA, OLE K. – RUSHFELDT, IVAR 1994: *Reindriften i Finnmark. Lovgivning og distriktsinndeling. Forslag til ny distriktsinndeling i Finnmark*. Alta: Reindriftsadministrasjonen.
- HÆTTA, JOHAN INGVALD – BALTO, INGOLF – IMS, ANDERS AARTHUN – KOSMO, ANSGAR 2003: *Evttohus – Ođđa orohatrájit Buolbmágis ja Kárášjogas*. Alta: Boazodoallohállddahus.
- HÆTTA, JOHAN INGVALD – BALTO, INGOLF – IMS, ANDERS AARTHUN – KOSMO, ANSGAR 2004: *Evttohus ođđa orohatrájiid birra Kárášjoga oarjjabealde*. Alta: Boazodoallohállddahus.
- ILO-KONVENŠUVDNA 2003: *Giehtagirji: ILO-konvenšuvdna nr 169 – eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái (1989)*. Guovdageaidnu: Gáldu. [Álgopublikašuvnda]: *ILO Convention on Indigenous and Tribal Peoples 1989 (No. 169): A Manual*. Geneva: International Labour Office..
- INGOLD, TIM 2006: *The Perception of the Environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. London – New York: Routledge.
- JEBENS, OTTO 1993: Om bruk og rettsopfatning i Finnmark under historisk synsvinkel. – NOU 1993:34 *Rett til forvaltning av land og vann i Finnmarks* s. 382–399. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- JENTOFT, SVEIN 1998: *Almenningens komedie. Medforvaltning i fiskeri og reindrift*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- JOKS ET AL. 2006 = JOKS, SOLVEIG – MAGGA, OLE HENRIK – MATHIESEN, SVEIN D. – HENRIKSEN, ISAK MATHIS 2006: *Reintallet i Vest-Finnmark. Forskningsbasert vurdering av prosessen rundt fastsettelse av høyeste reintall i Vest-Finnmark*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- KALSTAD, JOHAN KLEMET HÆTTA 1997: *Reindriftpolitikk og samisk kultur – en uløselig konflikt? En studie av reindriftilpasninger og moderne reindriftpolitikk*. [Doavttergrádbargu]. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- KALSTAD, JOHAN KLEMET HÆTTA 1998: Pastoralism and Management of Commons Land in Saami Districts. – Svein Jentoft (doaim.): *Commons in Cold Climate*. Paris, New York: Unesco Parthenon.

- KESKITALO, ALF ISAK 1994 (1976): *Research as an Inter-Ethnic Relation*. Dieđut 7/1994 – Arctic Centre Reports 11. Guovdageaidnu – Rovaniemi: Sámi Instituhtta – Arctic Centre, University of Lapland. [Vuosttaš gearddi almmuhuvvon: *Acta Borealia* B. Humanoria 1976 No. 13, s. 15–42. Tromsø: Tromsø Museum.]
- KOSMO, ANSGAR 1991: Hvorfor har vi for mange rein? – *Reindriftnytt* 2, s. 24–26.
- KUOKKANEN, RAUNA 2009: *Boaris dego eana – eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- LATOUR, BRUNO 2004: *Politics of Nature. How to bring the sciences into democracy*. London: Harvard University Press.
- LILE, HADI K. 2008: *ON olmmošvuoigatvuođat ja álgoálbmotvuoigatvuođat. Oahpis-teapmi erenoamážit sámi vuoigatvuođaide*. Gáldu čála 1/2008. Guovdageaidnu: Gáldu.
- LILIENSKIOLD, HANS 1942 (1698): *Finnmark omkring 1700*. Vol. II. Speculum Boreale. Nord-norske samlinger. Oslo: Etnografisk Museum.
- MANKER, ERNST 1953: *The Nomadism of Swedish Mountain Lapps*. Acta Lapponica VII. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- NERGÅRD, JENS IVAR 2006: *Den levende erfaring. En studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- NICKUL, KALLE 1948: *The Skolt Lapp Community Suenjelsijd during the year 1938*. Acta Lapponica V. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- 1977: Skoltsitans arkiv. – K. Bergsland (doaim.), *Samenes og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst. Foredrag og diskusjoner på symposium avholdt 7.-9. november 1973*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- NOU 2001:35: *Forslag til endringer i reindriftsloven*. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- NOU 2007:13 BIND A: *Den nye sameretten*. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- OSKAL, NILS 1995: *Det rette, det gode og reinlykken*. [Doavttergrádabargu]. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- PAINE, ROBERT 1964: Herding and Husbandry: Two Basic Distinctions in the Analysis of Reindeer Management. – *Folk* 6 (1): 83–88. København: København.
- 1970: Lappish Decisions, Partnerships, Information Management and Sanctions. A Nomadic Pastoral Adaptation. – *Ethnology* vol IX s. 52–67.
- 1992: Social Construction of the ‘Tragedy of the Commons’ and Saami Reindeer Pastoralism. – *Acta Borealia* 1992:2 s. 3–20.
- 1994: *Herds of the Tundra*. Washington: Smithsonian Institution Press.

- PEDERSEN, STEINAR 1994: Bruken av land og vann i Finnmark inntil første verdenskrig. – NOU 1994:21 *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- PEHRSON, ROBERT N. 1964: *The Bilateral Network of Social Relations in Könkämä Lapp District*. Oslo: Universitetsforlaget.
- PIRAK, ANTA 1993 (1937): *Jáhhte sáme viessom*. Kristiansund N: Th. Blaasværs Forlag.
- QVIGSTAD, JUST 1927–1929: *Lappiske eventyr og sagn I, II, III, IV*. Oslo: Institutt for sammenlignende kulturforskning.
- RAVNA, ØYVIND 2008: *Rettsutgreiing og bruksordning i reindriftsområder. En undersøkelse med henblikk på bruk av jordskiftelovgivningens virkemidler*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- RISETH, JAN ÅGE 2009: *Modernization and pasture degradation. A comparative study of two Sámi reindeer pasture regions in Norway 1960–1990*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- SARA, MIKKEL NILS 2001: *Boazu lea biekká buorri*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- 2009: Siida and Traditional Sámi Reindeer Herding Knowledge. – *The Northern Review* 30, s. 153–178. Canada: Yukon College.
- SCHNITLER, PETER 1929: Grenseeksaminasjonsprotokoller. – J. Qvigstad – K. B. Wiklund (doaim.), *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller*. Bind I, II, III. Kjeldeskriftfondet. Oslo: Grøndahl & Sønns Boktrykkeri.
- SCOTT, COLIN 2006: Spirit and Practical Knowledge in the Person of the Bear among Wemindji Cree Hunters. – *Etnos* 71: 1, s. 51–66. Stockholm: Museum of Ethnography.
- SKJENNEBERG, SVEN – SLAGSVOLD, LARS 1968: *Reindriften og dens naturgrunnlag*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- SKUM, NILS. N. 1955: *Valla renar*. Acta Lapponica 10. Uppsala: Nordiska Museet.
- SMITH, PETER LORENZ 1938: *Kautokeino og Kautokeinolappene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SOLEM, ERIK 1970 (1933): *Lappiske rettsstudier*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- STAUNES, DORTHE 2007: Subversive analysestrategier – eller Governmentality i kjole, fjerboa og sari. – Jette Kofoed – Dorte Staunes (doaim.), *14 fortellinger om magt, modstand og mennerskers tilblivelse* s. 252–268. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

- STENSETH, NILS CHRISTIAN – TRANDEM, NINA – KRISTIANSEN, GØRIL (doaim.) 1991: *Forvaltning av våre fellesressurser: Finnmarksvidda og Barentshaveti et lokalt perspekti*. Oslo: Ad Notam.
- TANNER, VÄINÖ 1929: *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området*. Fennia 49, 4. Helsingfors.
- TEGENGREN, HELMER 1952: *En utdöd lappkultur i Kemi Lappmark. Studier i Nordfinlands kolonisationshistoria*. Acta Academiae Aboensis 19:4. Åbo.
- 1977: Samernas i Kemi Lappmark rätt till bäverfänge. – K. Bergsland (doaim.), *Samenes og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst. Foredrag og diskusjoner på symposium avholdt 7.-9 november 1973* s. 34–55. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- TURI, JOHAN 1987 (1910): *Muitalus sámiiid birra*. Johkamohkki: Sámi Girjiti.
- TYLER ET AL. 2006 = TYLER, N.J.C. – TURI, J.M. – SUNDSET, M.A. – BULL, K. STRØM – SARA, M.N. – REINERT, E. – OSKAL, N. – NELLEMAN, C. – MCCARTHY, J.J. – MATHIESEN, S.D. – MARTELLO, M.L. – MAGGA, O.H. – HOVELSRUD, G.K. – HANSEN-BAUER, I. – EIRA, N.I. – EIRA, I.M.G. – CORELL R.W. 2006: Saami reindeer husbandry under climate change: testing a generalised framework for vulnerability studies on the sub-Arctic social-ecological system. – *Global Environmental change* 17, Issue 2, May 2007 s. 191–206.
- VORREN, ØRNULV 1962: *Finnmarkssamenes nomadisme I og II*. Oslo: Universitetsforlaget.
- 1978a: Siida-områder på «Sør-Fieldit» under veidekulturens siste fase. – *Kultur på karrig jord. Festskrift til Asbjørn Nesheim* s. 259–274. Oslo: Norsk Folkemuseum.
- 1978b: Bosetning og ressursutnytting. – NOU 1978:18A: *Finnmarksvidda. Natur-kultur* s. 144–181. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- 1989: Veidekulturens arealfordeling, siidagrenser og ressursutnytting i Samelands nordøstlige strøk. – B. Aarseth (doaim.), *Grenser i Sameland*. Oslo: Norsk Folkemuseum.
- WHITAKER, IAN 1955: *Social relations in a nomadic Lappish community*. Oslo: Norsk Folkemuseum.

How is the *siida* going to continue?

The *siida* (plural: *siiddat*) is of both ancient and contemporary interest. *Siiddat* were and remain local Sami communities, which thanks to written sources, we know met and negotiated with trades people and representatives of neighbouring and southern powers centuries ago. The *siida* even predates these written sources. Nowadays *siiddat* primarily organize the day-to-day practices of reindeer herding and *siiddat* have undergone major changes primarily due to the growing influence from outside.

The main features of this institutions continuity are the existence of *siida* territories, the membership of Sami families in the *siida* through generations, the membership also of their animals, and traditional Sami knowledge. Reindeer, or rather in Sami, *boazu*, has at all times been a member of the *siida*. Reindeer constituted a minor part of the *siida* in earlier times, but have been growing in importance over the last three or four centuries. The relations between reindeer as *boazu* and the Sami reindeer herder is used as an example to demonstrate elements of the traditional knowledge of reindeer herding Sami and their worldview. The reindeer herding Sami way of thinking stands for a day-to-day relation to questions of sustainability and ethics, which I term 'a *siida* way of thinking', as opposed to the economic and ecological modelling encountered in official and administrative thinking and direction.

A focus needs to be placed on a clarification of *siida* land rights, moreover on a protection and realization of the *siida* right to self-determination in internal affairs, thereby acknowledging the importance and relevance of traditional Sami knowledge. This is decisive for the continuation of the Sami *siida* system.

MIKKEL NILS SARA

mikkel-nils.sara@samiskhs.no

Sámi University College

Nuorttanaste – vuoinjalaš bláđđi vai sámi servvodatguoddi?

KATRI SOMBY
Sámi allaskuvla

Ulbmil dáinna artihkkaliin lea čalmmustahttit Nuorttanaste áigečállaga doaimma sámi servvodatguoddin ja digaštallat makkár servvodatdoaimma das leamaš iežas áigodagas. Nuorttanaste lea 112 jagi dán jagi (2010), ja lea boarráseamos sámegeiel áigečála mii ain ilbmá ja nu lea áigá láddan áigi dan historjjá čuvget. Nuorttanaste lea eanemus dovddus kristtalaš ja vuoinjalaš sisdoalu dihtii, muhto dán artihkkalis čállojuvvo dan máilmmálaš bealis maid.

Nuorttanaste lea oahpis ollusiidda go dájvja namuhuvvo leksikálalaš čilgejumiin sámi kultuvrra birra. Liikká lea iešalddis dieđalaš dutkan bláđi birra leamaš oalle unnán. Váikko viiddis ja miellagiddevaš sisdoallu dagašii dán lunddolaš dutkangaskaopmin, de lea várra váldosivva das ahte ii leat čállon eambo dan birra go eatnašat geat leat dutkan sámi historjjá eai leat máhttán sámegeiela. Ii leat dušše logastit dahje jorgalahttit, go lea ollu materiála mas dás lea sáhka jus áigu ollásit dutkat dan. Sámegeielmáhttu lea masá eaktun birget lohkat visot. Gaskamearálaš jahkegeardi lei 96 siiddu gitta 1990-loguid rádjái, ja nu leat dán rádjái almmuhuvvon 8500–9000 siiddu sámegeillii (earret 1934–36 go bođii maiddái dárogillii).

Muhtin dutkit leat geavahan Nuorttanaste gáldun gávdnat dieđuid sámi 1900-logu historjjá birra, erenoamážit sii geat leat dutkan sámi etnopolitihka (omd. Eriksen 1975; Jernsletten 1986; Borgen 1997). Muđui lea Nuorttanaste namuhuvvon artihkkaliin ja dutkanbargguin sámi mediahistorjjá birra (Varsi 1982; Solbakk 2000; Somby 2009). Dutkit leat maiddái deattuhan Nuorttanaste gielalaš mearkkašumi ja dehálašvuoda das ahte gávdnui gulahallangaskaoapmi sápmelaččaide (Varsi 1982; Solbakk 2000).

Arne Johansen Ijäs (2005) almmuhii ovtta artihkkala Nuorttanaste birra, mas son geavahii preassahistorjjálaš metoda analyseret osiid Nuorttanaste máilmmálaš sisdoalus. Dát artihkal lea earret mu masterbarggu (Somby 2008) áidna dutkanbargu mii lea dáhkkon Nuorttanaste birra.

Kristtalaš vai máilmmálaš?

Nuorttanaste vuodđuduvvui 1898:s, ja vuodđudeaddji lei Evangelalaš Lutheralaš Friddjagirku (*Den Evangelisk Lutherske Frikirke*). Vuosttaš váldodoaimmaheaddji lei Gustav F. Lund, ja ná čilgii son bláđi ulbmila bajilčállaga «Rakis lökkik» vuolde vuosttaš nummaris, borgemánus 1898:s:

Davja læm mon jurdašam atte livče buorre ja avkalaš, jos okta ucca kristalaš blađaš olgosaddjuvušii samegillii, ja mon læm maidai soames have darolažai gasgast dam jurddak ouddandoalan, go læm jottam ja sardnedam Kristus evangelium. Dal læ Ibmeli gito dan boddó boattam, atte dam barggo satam alggit.(...) Nuftgo oaidnebetet læ dam blade namma Nuorttanaste; go danen læm navdam, de læ mu jurdda læmaš atte dat ucca blađaš Ibmel arbmo ja væke bokte galgaši šaddat okta naste audugusvuoda gæidno muttom væhaš čuvgget sameædnam manga sevdnjis vuonain ja loavkkoin.

Dás lei čielggas ahte Nuorttanaste galggai leat kristtalaš ja vuoinjalaš čálus. Muhto ii lean mannan go jahki ovdalgo váldodoaimmaheaddji Lund lei ožžon reivviid lohkkiin gos sii bukte iežaset oaiviliid sisdollui. Sii eai lean áibbas duđavaččat sisdoaluin, ja ná čilge Lund miessemánus 1899:s lohkkiid reakšuvnnaid:

Damrajat go «Nuorttanaste» olgusboattegođi, læk ollo brævak boattam mudnji blade birra. Muttomak likojik bladai hui burist, ærak fast æi ollinge liko dasa. Manditi si æi liko? Damditi go dast sin mielast ilo ollo læ religjona. Okta daina čalla: «Don galgak poletika bigjat bladdasak, nu don oazok ollo doalliid» Nubbe čalla: «manne don nuft sægotak maielmalaš dappatusaid ja kristalašvuoda ovta ja sæmma bladdai. Muttom goalmad fast čalla: «mist læ juo nuft ollo Ibmel? sane ostujum, atte mi æp darpaš šat «Nuorttanastes» dam oastet. Don galgak buktet æmbbo mainasid.»

Dát guokte sitáhta Nuorttanaste vuosttaš váldodoaimmaheaddji čállosiin čájehit makkár čuolbma sus lei sisdoalu hábmema ektui. Dát čuolbma lei buot manjit váldodoaimmaheddjiin maid. Goasttádus lei miššuvdnaorganisašuvdna, ja lohkit ges ledje sápmelaččat geain (stuora oasis 1900-logus) ii lean eará čálalaš media go aiddo Nuorttanaste. Dát sitáhtat maid leat vuolggasadjin mu masterbarggu

váldodutkangažaldahkii Nuorttanaste historjjá birra, namalassii ahte leago Nuorttanaste leamaš vuoinjalaš bláđđi vai sámi servvodatguoddi (Somby 2008).

Ferten deattuhit ahte áigečállagis lea vejolaš leat sámi servvodatguoddi ja dušše čállit vuoinjalaš áššiid birra. Kristtalaš kulturárbi lea stuora oassi sámi servvodagas maid, ja ollusiidda dehálaš oassin sin sámi duogážiis. Muhto dan maid mun oaivvildan servvodatguoddi doaimmas lea čadnon dasa mii mediadutkamis gohčoduvvo media servvodatdoaimman. Media doibmii gullá buktit sorjákeahces ođđasiid nu ahte olbmot sáhttet čuovvut dáhpáhusaid, leat friddja digaštallanforum, buktit dehálaš dieđuid álbmogii ja váruhit ahte buot bealit ožžot sáni saji ja buktit oaiviliid dehálaš servvodatáššiid ektui (NOU 1996: 12). Dás ferte dieđusge váldit vuhtii ahte Nuorttanaste almmuhuvvogođii áibbas eará mediaáigodagas go otná, muhto álgu mediaid servvodatdoaimmas lei Norggas vuolggahuvvon juo 1814:s go Danmárku–Norgga uniovdna loahpahuvvui ja Norgga uniovdna Ruotain vuodđduvuvui (Bastiansen – Dahl 2003: 139).

Nuorttanaste vuosttaš váldodoaimmaheaddji Gustav F. Lund álggahii goittot vieru čállit sihke servvodatáššiid ja kristtalašvuoda birra iežas bláđis. Muhto vuoinjalaš oassi lei álo sisdoalu vuosttamuzžan, ja de bohte eará sárgat mannelis, dakkár bajilčállaggiid vuolde go «veahá mastge», ja «Gukken ja lakka» man vuollái gulle olgoriikkaođđasat omd. Ruošša ja Japána soahti 1904–1905, Boarsoahti Máttá-Afrihkás ja maiddái gonagaslaš sárgat. Lohkkiidreivvet ledje «sisasáddejuvvon brævak» dahje «Girji».

Rudalaččat lei Nuorttanaste suddjejuvvon go lei miššuvdnaorganisašuvdna mii oamastii dan. Dat dagahii ahte lei sakka eanet oadjebas ekonomalaš dilis go eará sámi almmuhusat ja áviissat gitta otná preassadoarjjaáiggiid rádjái, ja lei maiddái oadjebat dilli go sámi áviissas *Sagai Muittalægje* (1904–1911) go dat almmuhuvvogođii. (Eriksen 1975.) Dehálaš eaktun dasa ahte lei vejolaš olggosaddit *Sagai Muittalægje* lei go Nuorttanaste váldodoaimmaheaddji Lund prentii áviissa Nuorttanaste prentehusas sakka hálbbit haddái go eará prentehusat livčče gáibidan (Solbakk 1986). *Sagai Muittalægje* áviissa vuosttaš nummar lei mielddusin buot Nuorttanaste lohkkiide, nu ahte *Sagai Muittalægje* ii dárbbasan rahčat gávdnat sámi doliid. Ovttasbargu gaskal Nuorttanaste ja *Sagai Muittalægje* bisttii gitta dassái go *Sagai Muittalægje* heaittihuvvui 1911:s (Jernsletten 1986). Go *Sagai Muittalægje* heaittihuvvui 1911:s, de ožžo sii geat ledje máksán áviissa ovddas 1912:s baicce Nuorttanaste dan sadjái. Dás oaidná ahte Nuorttanaste ruhtafápmu ja vuolggasadi geavahuvvui ovddidit juoga mii lei

ávkin olles sámi servvodahkii. Eará doaimma mii Nuorttanastes lei ahte dat lei prentehus. Dat prentii maiddái vuoiŋŋalaš lávllagirjjiid, earret eará *Turtelduvva* masa H. O. Heika (Henrik Olsen Heika) lei maid čállán sálmmaid.

Buoremus ovdamearka das ahte ii lean álo álki guoddit sihke servvodatguoddi doaimma ja vuoiŋŋalaš beali lei ge Nuorttanaste váldodoaimmaheaddji H. O. Heika áigodagas. Son lea gohčoduvvon sápmelaččaid gaskkas «Min redaktevra» ja lei váldodoaimmaheaddjin 1916 rájes gitta dassáži go jámii 1948:s (Guttormsen 1948). Su cealkagat dáruiduhttima garraseamos áiggiid go Nuorttanaste lei áidna almmuhus mii ilmmat sámegeallii, govvejit bures dan váttis doaimma go galgá duhtadit sihke lohkkiiid ja goastádusa. Go Nuorttanaste lei olahán 725 lohkki 1921:s muitalii son reivves lohkkiiide man bajilčála lei «Min bláđde ja áednegiella», mo son oinnii iežas ovddasvástádusa:

Dat illodatta min sagga ja maidai min rakis samid, go si guovddo dam vuoiŋŋalašvástádus dároidduttembargo læk čájetam ja bijam dávvaset bæive ouddi atte áednegiella i galganuht halbet luittjuvvot ige guđđujuvvut dam vašalažai halddoi. Ja ige loikas mielain diktet dam jamasgivesduvvut bahamænolažat dego daggar rakkanus mast i læk olos værtta. Dam ovttá bælest læ dat čielgos ašše buokaidi atte Nuorttanaste i læk sattemen fabmoebiggat dam garrasemus vuostalastenbargo dároidduttem vuostai. I fal. (...)

Harvet mi sattepp njiivkadet min blađest áednegiella bæloštusa harrai. Spaltta-sagje mendoi uccan ja blađde vuostamusa bajasrakadussan vuoiŋŋalažat. Goit aibas javotaga mi æp sate gal læt, dat i læk soabalaš min vaimo ja vara dovdoiguim ige min soga æcalašvuodain dam áednegili, mi læ okta daina čabbasemus ja čuoŋjalemus gielain áednam alde, maid Ibmel læ sivdnedam. (Nuorttanaste cuoŋománu 15. b. 1921.)

Nuorttanaste váldodoaimmaheaddji H. O. Heika ii atnán Nuorttanaste heivvolaš gaskaoapmin dáruiduhttima vuostálastit, váikko livččii ge háliidan dan. Dáruiduhttináigodagas sáhtta čielgasit vuohhtit ahte váldodoaimmaheaddjit ledje servvodatberošteaddjit geat eai lean dušše vuoiŋŋalaš beali váldimin vuhtii. Seamás lea maid dehálaš muitit ahte kristtalašvuoda árvvut ledje dehálaččat maiddái dáruiduhttináigodagas vuostálastit vealaheaddji olmmošoainnu. Dan čájeha sihke váldodoaimmaheaddji H. O. Heika čáluš dás ovdalis, muhto maiddái eará čállosat

gos čáallo ahte Ipmila čalmmiin de lea buot olbmuin ja nu maid buot kultuvrrain ja gielain seamma ollu árvu.

Atte sabmelaš læ sæmma arvost Ibmelčalmest go dača ja ære olmusčærdak, dam ala im læk mon goassege æpedam imge aigo æpedet, jos vela mángga higjadussanek ain gurgguhuvvošedje sami ala. Mi jakket baica, atte made æmbo samek vuollaidævčotuvvojek, dađe æmbo aiggo dat buokvægalaš Ibmel ješ bæloštet ja varjalet sin. (Nuorttanaste njukčamánu 15. b. 1921.)

Kristtalašvuohta doaimmai goit dán áigodagas oalle muddui kultuvrra iešdovddu bisuheami buorrin jus Nuorttanaste servvodatdoaimma vel bidjá lassin vuoiñjalaš beallái. Ja vuoiñjalaš bealli deattuhuvvui dan muddui ahte bohte maiddái váidagat dan ektui, numo dát lohkkiiidčálus 1918:s:

Mi læp dabe doallam min ucca same našona blađaš ædnag jagid ja doallap ain. Min bladde læ masa mendo vuoiñjalaš ja bassai, vaiko vel læge miššonblædde. Dat sajettutta dam ucca blađaš daggar bittaiguim, maid juokke okta blađe lokkin oaidna basse bibalest ja ain æra basse olbmai čallagin (...) In mon damditi čale atte mon laitam min blađe mutto damditi vai mi gulašeimek sagaid dam vides mailmest. (Lohkkiiidčálus njukčamánu 30 b. 1918, vuolláičállon E. E. Dænodagast.)

Vástáduš maid H. O. Heika dalle čálii, lei juoga mii ain geardduhuvvui go lei sáhka Nuorttanaste sisdoalus ja doaimmahuslaš áigumušas:

Nuftgo dovodos, de læ «Nuorttanaste» dat okta aidno samegiela bladde mi dal olgusboatta, asatuvvum sami diti. Ja miššona, mi goasteda daihe bosta dam, læ mærradam alggorajest atte bladde galgga vuosta ja oudemusta sisdoallat kristalaš bittaid, dat galgga læt sadnedoalvo sami gaskast sin rakis ædnegilli. Ja dasto dađemielde go sagje læ buktet vebaš politikalaš sagaid, nuftgo dokkitatte bræva-saddagiid. Dat miššuna mærrerus dasagullai čuoččo ain fámos, ja blađe redigerejægje berre ješčelkkut divvot ječas dam lagedusa mielde.

Oskkáldasvuohta sihke lohkkiiide ja oamasteddjiide lei juoga man gaskka buot váldo-

doaimmaheaddjit fertejedje rahčat. Ii lean liikká nu ahte Nuorttanaste oamasteaddji, Evangelalaš Lutheralaš Friddjagirku, ii oaidnán ávkki das ahte norgga sápmelaččain lei áigeovuodilis čálus maid, ja ovdamearkka dihte geahččaledje moddii 1920-loguin viiddidit bláđi, muhto juohke háve lei ruhtadilli mii bissehii viiddideami. (Somby 2008.)

Servvodatdoaimma ektui háliidan buktit ovdán ovttá digaštallama mii govve sámi servvodaga hástalusaid dáruiduhttináigodagas. Lea miellagiddevaš lohkat makkár digaštallamat ledje dalle omd. go gáktegeavaheapmi nohkagođii. Lohkkiidreivves 1920:s čállá muhtin namutkeahtes olmmoš ođđa áiggi birra:

Darodutembarggo læ maidai bukta nubbastusa biktasi harrai. Oudeš samek gorru ječa biktasidesek (...)Mutto stuora oasse samek Sameædnamest læk hæittam ječasek guođđujuvvom ja gorrujuvvum biktasid adnemest. (...) Mofit læ dal obbanassi samin garovdamvuokke? Sameniedak coggek skuovaid julgidi ja vižžet krambuvrast vilggis krava, maid si lebbijek birra čævat. Si rakadek ječaidæsek bogsutakkan. Dačak mojtallek suollemasat ja bilkkedek. (Nuorttanaste skábmamánu 15. b. 1921.)

Viidásit čilge dát čálli mo son deaivá sámenuoraid geat eai fuola gávtti go leat dážaid gaskkas. Muhtin eará čállois maid dalá váldodoaimmaheaddji H. O. Heika čállá, de morašta son dan ođđa áiggi mii dahká ahte nuorat eai šat beroš dološ vieruin.

Æra lakai læ nuorab bæle gerdin maidai sami gaskast. Nuft farga go nuorak bessek ječasek julgi ala ja ožžuk buoreb birggimidle ællemst go sin vahne-mak ja vahnemi vahnemak đigadušše, de biste gukka ouddalgo gorggisvuođa vuoiŋa ja laitemvuotta algga sin baidnet. Si orruk massemen hægasek jos si galgašegje lavkket dam oudis same «ruoidna aimo» sisa; si ballek dast dego godde rottodavdast.

Mi læ sivvan dasa? Ja manditi læ nuft stuora luoddanæbme šaddam gaskal boares vahnemid ja sin manaid atte dat læ jure faste? (Nuorttanaste suoid-nemánu 15. b. 1923.)

Viidásit dán čállošis ávžžuha H. O. Heika sámi álbmoga suddjet iežas kulturárbi juohke láhkai, iige diktit dan duššat nu álkit. Dás oaidná ahte Nuorttanaste lei digaštallanforum sámi servvodaga ektui. 1923 rájes ja muhtin áigge ovddosguvlui lei nu gohčoduvvon «Sami nurkke» bajilčála bládis gos sámi guoskevaš áššit sáhte digaštallojuvvot ja oaidná ahte dat geavahuvvui maid.

Nuorttanaste čálligoahtá dárogillii

Okta rievdadus mii ii lean nu buresboahhtin sámi lohkkiiide lei go Nuorttanaste almmuhišgođii maiddá dárogillii 1934 rájes. Nuorttanaste doliidlohku lei njiedjan, ja váldodoaimmaheadji H. O. Heika sivahalai dáruiduhttima leat váikkuhan sáme-gielmáhttui (H. O. Heika reive Friddjagirku Finnmárkkumiššuvnna komiteai suoidnemánu 14. b. 1933). Friddjagirku lei hui mielas almmuhit bládi maiddá dárogillii. Miššuvdnamátkkiin Sámis ledje vásihan ahte bláđđi rabai ollu uvssaid evangeliserema ektui, ja bládis lei de guokte jagi dakkár juogus ahte vuos ledje kristtalaš sáгат dáro- dahje sámegillii, ja ođđasat nuppi gillii.

Rievdadus dagai ahte Nuorttanaste almmuhuvvui vurrolagaid vuoinjalaš ja máilmmálaš sisdoaluin, ja vurrolagaid dárogillii ja sámegillii goabbat sisdoalun. Muhto H. O. Heika váruhii ahte álo ledje ođđasat ja áigeguovdilis sáгат sámegillii. Son ii bealuštan ollásit dárogillii čállima, ja ánuhii Nuorttanaste sámegielat lohkkiiid leat gierdavaččat, go dát ortnet ii duhtadan, ii dážaid iige sápmelaččaid (Nuorttanaste guovvamánu 15. b. 1934). Dárogieala almmuheapmi ii buktán olu ođđa lohkkiiid, ja loahpahuvvui dan sivas. Dološ lohkkiiid heite doallamis bládi, ja muhtimat sis ledje doallan dan álggu rájes, váidalii váldodoaimmaheadji H. O. Heika.

Go lei heajos ruhtadilli mii lei dagahan ahte bláđđi bođii dárogillii, de álge 1936 rájes ruhtačoaggimat Nuorttanastai, gos almmuhuvvui namma sus gii lei skenken ruđa.

Sápmelaččat álge eambbo ruđalaččat doarjut Nuorttanaste. Maiddá áhahuvvui nieiddaidsearvi mii čohkkii ruđaid Nuorttanastai, «Idit illo», Lávnonjárggas Deanus 1942:s. Manjit váldodoaimmaheadji, Anders Guttormsen geahččalii maid almmuhit dušše dárogillii 1950:s, muhto vuollánii hui jođánit, dainna ákkain ahte ii lean riehta rivvet áidna sámegielálaldaga mii lei daidda geat dušše máhte dan giela.

Ođđa áiggit

Nuppi máilmmisoadi manjá álge smávit rievdadusat norggabeale Sámis. Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) vuodđuduvvui 1947:s, ja šattai nu vuosttaš sámi organisašuvdna mii vuodđuduvvui mánggalot jahkái. Norsk Rikskringkasting (NRK) álggahii sámegiel radiosáddagiid 1946:s, ja Norga ja Ruotta almmuheigga oktasaš davvisámi čállinvuogi (Bergsland–Ruong-čállinvuohki) man Nuorttanaste geavahišgođii 1948 rájes, ja ođđa áppes almmuhuvvui davvisámegillii 1951:s.¹ Nuorttanaste čuovui visot dáid dáhpáhusaid ja mitalii daid birra ángirit. Anders Guttormsen guhte lei váldodoaimmaheaddji áigodagas 1948–1960, lei okta njunnošiin Sámi Sær’vi, Samisk Selskap searvis (mii dál lea Oslo Sámi Searvi), seammás go lei Nuorttanaste váldodoaimmaheaddji.

Sámegiel radiosáddagat ledje hui bivnuhat sápmelaččaid gaskkas, ja 1950:s álggahii Nuorttanaste vuolláičállinákšuvnna vai NRK dávjjit sáddešii sámegiel sáddagiid. Dalle ledje guktii vahkkui sámegiel sáddagat, ja Nuorttanaste evttohii ahte livčče galgan baicce njealje gearde vahkkui. Buot kommišunearat geat čohkkejedje dolliid Nuorttanastai biddjojedje čohkket vuolláičállagiid, ja sii nagodedje čohkket 600–700 vuolláičállaga. Dalá NRK-hoavda Fostervoll ii lean nu mielas viiddidit sáddagiid go sápmelaččat galge su mielas oahppat dárogieala. (Hætta 2003.) Nuorttanaste áigumuš ii olahan gosage, muhto čájeha goit ahte Nuorttanaste geahččalii doaibmat sámi servvodatguoddin ja geahččalii buoredit sámegiela ja sámi dili dán áigodagas.

Nuorttanaste ii boahtán šat seamma jámma olggos dáid jagiid go lei dahkan ovdalis áiggiid. 1951:s bohte dušše 7 nummara, ja nie jotkkii moadde jagi gitta 1954 rádjai. Dalle bodii diehtu ahte gaskaboddosaččat heaitá Nuorttanaste almmuhuvvomis. Gaskalduhttin galggai bistit dušše ovttá jagi, muhto Guttormsen ii sáhtán lohpidit ollásit ahte Nuorttanaste fas ilbmagohtá.

Nuorttanaste bisáneapmi dagai ahte Samisk råd i Finnmark (Finnmárkku fylkkamánne sámeráđđi) man jodiheaddji lei Per Fokstad, ásahii 1955:s lávdegotti mii galggai geahččat sámi mediadili, ja sii deattuhedje dehálašvuoda ahte Norgga sápmelaččain galgai leat iežas áviisa.

Ruota sámiin lea iežaset áviisa, «Samefolkets egen tidning» ja Suomas gis bohtá «Sápmelaš» olggos. Norgga áidna áviisa sápmelaččaid várás Nuor’tanas’ti heit-

¹ Eanet čállinvuogi rievdadusaid birra geahča Somby (2008), erenoamážit kap 4.2, 4.5, 5.1 ja 5.3.

tii diibmá. Norggas, gosa gullet 2/3 oassi sápmelaččain, ii leat makkárge áviisa sápmelaččaide.²

Dat áviisa mii vuodđuduvvui go Nuorttanaste ii šat ilbman, lei *Sáгат* áviisa. Álggus lei jurdda ahte Nuorttanaste galggai leat oassi dan odđa áviissas. Šiehtadallamat gaskal Friddjagirku ja sámi áviisalávdegotti jovde dan muddui ahte ledje soahpan. Váttisvuohta bodii go Friddjagirku jahkečoahkkin mii fertii dohkkehit Nuorttanaste heaittiheami dollui easkka borgemánus 1956:s, ja stáhtadoarjja fertii geavahuvvot ovdal dan áiggi. Nu álggii sámi áviisalávdegoddi baicce šiehtadallat ovttastahttima NBR áviissain «Reindriftsbladet» ja dat šiehtadallamat ollašuvve. Ásahuvvui oasusearvi, ja ossosat fálluojuvvojedje sámi ásausaide ja olbmuide. Nu lei álgu *Sáгат* áviissas, ja vuosttaš nummar bodii (eanaš sámegillii) 1957 odđajagimánu. Lea danin vejolaš ákkastallat ahte lei Nuorttanaste gaskkalduhttin mii dagai ahte *Sáгат* áviisa ásaahuvvui. Nuorttanaste ilbmagođii fas, ja das lei dušše jagi boddu mii lei almmuhuvvon, liikká lei dat doarvái dasa ahte *Sáгат* vuodđuduvvui.

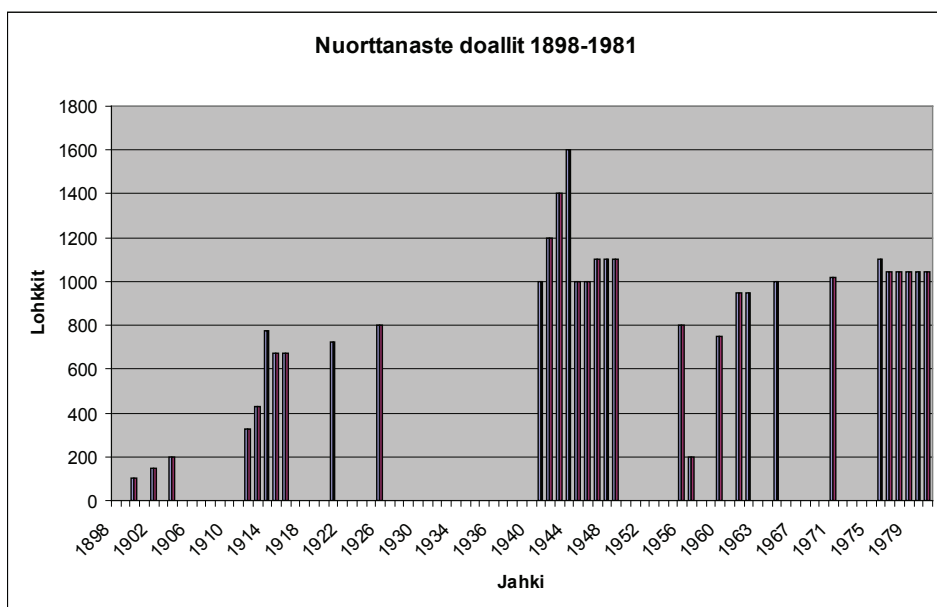
Nuorttanaste váldodoaimmaheaddji John Ole Nilsen šattai «sáitealmmái» čállinvuogi riidduid áššiin, maid mun in áiggo dan dán háve guoskkahit, earretgo namuhit ahte Nuorttanaste 1960:s hilggui Bergsland–Ruong-čállinvuogi ja máhcai fas Friis-čállinvuohkái maid ain belohakkii geavaha.

Sáгат lei 1960-logu áigodags šaddan eanaš dárogielat áviisan. 1974:s oste Norgga Bargiidbellodaga olbmot eanetlogu *Sáгат*-áviissa ossosiin, ja bidje eret dalá *Sáгат*-áviissa váldodoaimmaheaddji Odd Mathis Hætta. *Sáгат* lei guhkit áigge cuiggodan Bargiidbellodaga ja Norgga eiseválddiid. Váikko sámelihkadusa ovddasteaddjit ledje gulastan ahte dál lei plána bidjat eret Hætta váldodoaimmaheaddji virggis, de eai nagodan čohkket seamma ollu ossosiid go nubbi bealli, ja Hætta šattai guodđit virggis beavvi ala. Dát dáhpáhus digaštallojuvvui hui sakka Finnmárkku áviissain, ja olbmot čálle maid lohkkiiidreivviid Nuorttanastai. Váldodoaimmaheaddji John Ole Nilsen čálii ahte lohkkiiidreivvet ledje boahtán, muhto ii prenten daid, dainna ákkain ahte Nuorttanaste ii seagut dán ášši (Nuorttanaste cuoŋománu 30. b. 1974). Dát ášši čájuhii ahte Nuorttanaste ii háliidan seaguhit politihkkii, ja dan čájuhii maid boahhte báhkka ášši mii buollái, nammalassii Álaheaju-stuimmit. Dan illá sáhtta vuohttit

2 Artihkalčálli jorgalus dárogielas sámegillii. Čálus mas ii leat dáhton lea Samisk råd i Finnmark (Finnmárkku fylkkamánne sámeráđdi) vuorkkás, muhto ferte leat 1955:s čállon go juo Nuorttanaste lei jagi ovdal heaittihuvvon dan mielde.

Nuorttanaste logadettiin. John Ole Nilsen doalahii čavga suittiid ahte politihkalaš sisdoallu ii galgga dihttot Nuorttanastes. Dušše moadde čállaga govvidit daid riidduid mat ledje sámii servvodagas dalle daid jagiid go Álaheaju-ášši lei báhkkaseamos ášši ii dušše Sámis, muhto oppa Norggas. Nuorttanaste sisdoallu lei eanaš kristtalaš ja vuoiŋnalaš áššiid birra buot dieid jagiid. Go *Sámi Áigi* áviisa áshuvvui 1979:s, de lei Nuorttanaste vuosttamužžan sávvat dasa bures boahtima. Nuorttanaste ii háliidan dan doaimma maid Sámi Áigi galggai váldit badjelassas.

Nuorttanaste lohkkat

Govus 1: Nuorttanaste doliidlohku (Somby 2008).

Jus guorahallá mo Nuorttanaste lohkkat leat juhkkon geográfalaččat, de eai leat makkárga čoggojuvvon logut mas sáhtašii atnit ávkki. Logut maid lean čohkken leat eanaš almmuhuvvon Nuorttanastes. (Somby 2008.) Doliidlohku lei beanta unni álggus, 7 jagi maŋŋá vuodđudeami, 1906:s ledje dušše 200 doalli, ovdalگو lohku dađistaga lassánii. Álggus ledje eanemus lohkkat mearra- ja riddoguvvluin, erenoamážit Porsáŋgguvuonas ja Deanuvuonas, muhto ledje maid ollu lohkkat

kit Sis-Finnmárkkus. Álgojagiid ledje eanemus doallit dalá Deanu gielddas. 1915:s čállojuvvo ahte leat eanemus doallit Guovdageainnus ja Mázes, 80 doalli (Nuorttanaste suoidnemánu 30. b. 1915).

Álgo moaddelot jagi čájeha giellageavaheapmi nana gullelašvuoda riddo- ja vuotnaguovlluide. «Sámieatnama vuonat ja rittut» lei doaba mii dájvja geavahuvvui Nuorttanastes. Sámieana lei doaba mas ledje moadde mearkkašumi maid. Dábálaččat lei dat dalá Finnmarku, muhto muhtumin lei sáhka Nuorta ja Oarje Sámieatnamis. Dalle lei Finnmarkku ja Romssa fylkkain sáhka. Dađistaga go dáruiduhttin váikkuhii riddoguovlluid giela, de oaidná maid ahte seamma guovlluin vátnot lohkkat. Nu manjit go 1951:s ledje birrasiid 70 proseantta lohkkiiin riddo- ja vuotnaguovlluin. Muhto 1970-loguid rájes oaidná lohkkiiid leat Sis-Finnmárkkus, omd. lohkkiiidreivviid bokte.

Lohkkiiid geográfalaš juohkáseami dáfus oaidná dáruiduhttinminstara giella-geavaheami ektui. Riddoguovlluin gos ledje eanemus sámegeihállit ovddit čuohtejagi álggus, geahppána dađistaga lohkkiiidlohku, ja Sis-Finnmarku šaddá dađistaga sáme-geiela váldoguovlun go eará sajiin nohkagoahká giellageavaheapmi. Dáruiduhttima sáhtá maid Nuorttanaste lohkkiiid juhkáseami bokte dokumenteret ja čilget.

Jus geahččá Nuorttanaste doliidlogu govvosa (govus 1), de oaidná stuora lassáneami lohkkiiid logus nuppi máilmmisoađi áigge. Dalle ledje eanemusat 1600 lohkki bláđis, ja dakkár logut eai leamaš ovdal, eaige manjá. Sivvan lassáneapmái lei go sullii bealli Norgga áviissain heaittihuvvojede Duiskka okkupašuvnna stivrra vuolde. Nu šattai hirbmat sáhkagoiku ja doliidlohku lassánii dađi mielde, váikko Nuorttanaste soađiáigge lei hui unnán áigeguovdil ođasáviisan, numo eanaš Norgga áviissat. Jáhkkmis duppastui doliidlohku nuppi máilmmisoađi áigge, váikko eai gávdno logut mat čájehit man ollu ledje doallit ovdal soađi. Lassáneapmi maid duodašta dan maid Nuorttanaste váldodoaimmaheadjit ieža álo navde; potenciála ii váilon sámi álbmoga gaskkas. Doliidlohku lei unni go ii lean beroštupmi doallat bláđi. Nuorttanaste oážžugodii stáhtadoarjaga 1967 rájes. Váikko álgojagiid ii lean olus ruhta, de dat goit veahkehii ruđalaš dili dan muddui ahte doliidlohku bisuhuvvui.

Hui miellagiddevaš bealli Nuorttanaste ektui leat olgoriikka doallit maid birra mitaluvvo muhtomin. 1850-logu rájes álge sápmelaččat maid olgoriikii fárret, guhkit dahje oanehat áigái. Eanemus dovddus lea várra Manitoba-ekspedišuvdna Alaskai 1898:s (gč. omd. Vorren 1990). Nuorttanastes sáhtá gitta 1950-loguid rádjai lohkat dearvvuodađid maid sii geat leat olgoriikii fárren ain leat čálistan, dábálaččat

dušše diehtu ahte sii ellet dearvan. Muhtumat geat fárrejedje olgoriikii dolle Nuorttanaste, dat lei sin gaskaoapmi gulahallat ruovttuguovlluin.

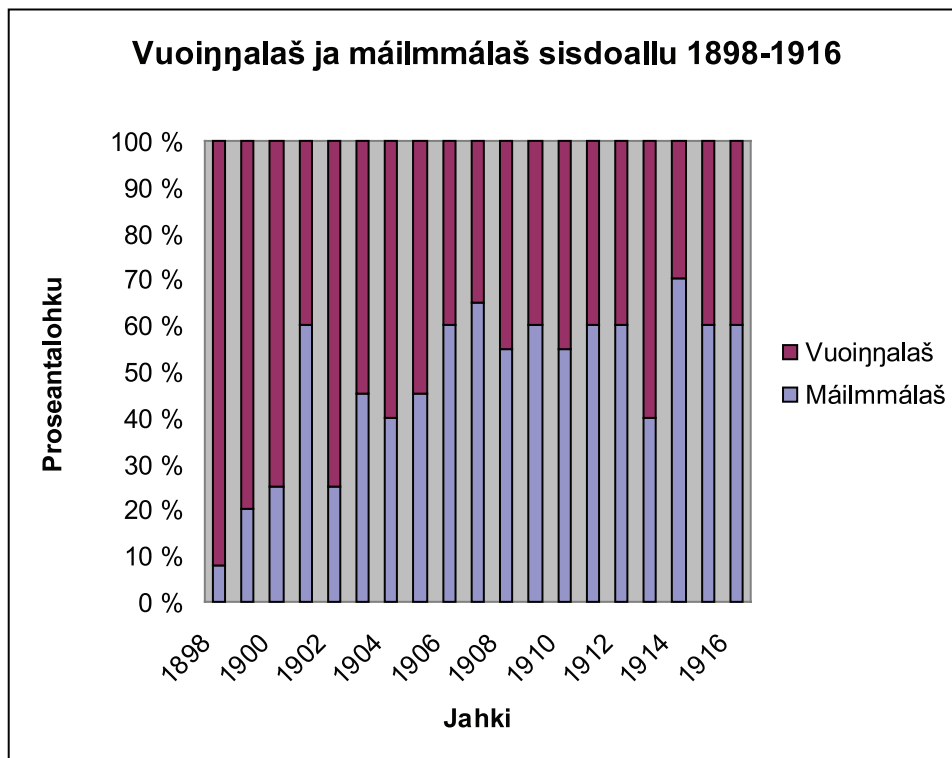
1912:s namuhuvvo ahte doallit leat Amerihkás, Alaskas, Ungáras, Ruoššas, Suomas ja Ruotas. Mitaluvvo maid ahte eatnašat geat dollet bláđi Amerihkás leat johtán dohko Guovdageainnus. 1950 juovlanummaris cealká Nuorttanaste juovladearvvuođaid olgoriikka dolliide Kanadas, Alaskas, Suomas ja Ruotas. 1955:s ledje maid doallit seamma riikkain, ja vel dása lassin Japánas ja Englánddas.

Eai leat dieđut geat dát doallit ledje, earret dieđusge ahte leat sápmelaččat geat leat fárren olgoriikii, de soitet leat maidái muhtin dutkit daid gaskkas? Ii leat mihkkege mu dutkanmateriálas mii mitalivččii maidege eará go ahte dát olgoriikka doallit leat sápmelaččat eará riikkain. Suoma ja Ruota doallit goit leat sápmelaččat, ja kristtalaččat mitaluvvo dávjá Nuorttanastes.

Eanemus čalbmáičuohcci vátna lohkkiiid ektui lea 1959 jahki, goas ledje dušše 200 doalli. Nuorttanaste oaivvildii ahte lei massán nu ollu lohkkiiid go čálligohte Bergsland–Ruong-čállinvuogi mielde, ja nu buollái riidu čállinvuogi birra mii bistá masá otná beaivái ge. Sámegiela ortografiija ektui lea Nuorttanaste historjá hui erenoamáš. Dat fáddá ánsšása sierra artihkkala, go dan ii leat dušše oanehaččat čilget.

Kristtalaš ja ii-kristtalaš sisdoalu juogus

Vuohki gávnnaht mo Nuorttanaste sisdoallu leamaš juhkkuojuvvon, lei mu bealis geahččat makkár juogus lea gaskal máilmmálaš ja kristtalaš sisdoalu. Go juohke jahkelogus lean guokte nummara guorahallan, de lean gávnnaht makkár juogus lei čállagiin mat prentejuvvojedje. Juogus gaskal vuoinjalaš ja máilmmálaš sisdoalu lea vuodđogeadgi Nuorttanaste sisdoalus. Oaidnin dihte man ollu deattu juohke váldo- doaimmaheaddji lea bidjan guđege sisdollui, de lean mihtidan man ollu vuoinjalaš ja máilmmálaš sisdoallu Nuorttanastes lea leamaš juohke jagi.

Govus 2: Vuoiŋnalaš ja máilmmálaš sisdoallu 1898–1916 (Somby 2008).

Govus 2 čájeha Nuorttanaste vuoiŋnalaš ja máilmmálaš sisdoalu vuosttas 18 jagi. Dán áigodagas (1898–1916) ledje guokte váldodoaimmaheaddji, Gustav F. Lund ja Ole A. Andersen. Govvosis oaidná ahte Nuorttanastes lei álgojagiid unnán máilmmálaš sisdoallu, vuosttas jahkegearddi lei dušše 8 % máilmmálaš sisdoallu, muhto dat lassánii fargga ja 1916:s lei Nuorttanastes 60 % máilmmálaš sisdoallu.

Go oppalaččat geahččá Nuorttanaste vuoiŋnalaš ja máilmmálaš sisdoalu áigodagas 1898 rájes gitta 1916 rádjái, de lei dán áigodagas gaskamearalaččat 57 proseantta vuoiŋnalaš sisdoallu ja 43 proseantta máilmmálaš sisdoallu (eambbo dán fáttá birra gč. Somby 2008). Eanemus áigeuovdilis áigodat leat jagit vuodđudeami rájes 1898:s gitta 1932 rádjai gos juogus lea 52 proseantta kristtalaš sisdoallu ja 48 proseantta máilmmálaš sisdoallu. Oanehaččat daddjon de lei Nuorttanastes hui áigeuovdilis sisdoallu vuosttas 30 jagi, ja dađistaga šattai eambbo ja eambbo kristtalaš sisdoallu ja unnit ja unnit ođđasat, digaštallamat ja áigeuovdilis sáгат.

H. O. Heika váldodoaimmaheaddjiáigodagas, geas lei váldodoaimmaheaddji-doaibma guhkimus áigodaga 1916–1948, lei gis Nuorttanastes 58 proseantta kristtalaš sisdoallu. Anders Guttormsen váldodoaimmaheaddjiáigodaga (1948–1960) lei sullii seamma proseantajuogus, 57 proseantta kristtalaš ja 43 proseantta máilmmálaš sisdoallu.

Váldodoaimmaheaddji John Ole Nilsena áigodagas (1960–1992) lei Nuorttanastes eanaš kristtalaš sisdoallu. Su váldodoaimmaheaddjiáigodagas lei 65 proseantta vuoiŋŋalaš sisdoallu, ja dasa lassin eai lean áigequovdilis sáгат dat mat eai lean ođđasat. Su oainnu mielde ii heiven seaguhit kristtalašvuoda ja politihka, ja nu son ii čállán Nuorttanastes olus maidege sámpolitihkalaš áššiid birra. Eanemus čalbmáičuohecci lea dát Álaheaju/Guovdageainnu eanu dulvadeami riidduid áigge, go illá sáhtá vuohttit dán báhkka ášši go lohka Nuorttanaste. Muhto dalle lea dehálaš muitit dan ahte maiddái eanaš oassi lohkkiin ledje boares olbmot, ja sihkkarit váikkuhii dát maid váldodoaimmaheaddji. Maiddái lei dalle áibbas eará mediaáigi ja eai várra gallis dorvvastan Nuorttanastai ođđasiid ja áigequovdilis ságaid dihte. Áigečála mii dušše almmuhuvvui juohke nuppi vahku ii sáhtán mange láhkai gilvalit ođđáigásaš ođasmediain.

Loahpalaš mearkašumit

Dán artihkkalis lean geahččalan oanehaččat čállit Nuorttanaste servvodatdoaimma birra. Mu guorahallan čájeha ahte Nuorttanaste doaibma sámi servvodagas leamaš sakka viiddit go dušše buktit vuoiŋŋalaš ságaid lohkkiide. Nuorttanastes leamaš servvodatdoaibma sihke kultuvrra, politihka ja giela ektui.

Maŋŋá go gergen masterbarggu čállimis, de lean deaivan eallilan olbmuid geain leat liegga muittut Nuorttanaste birra. Moattis muittašit ahte sii leat oahppan lohkat Nuorttanaste bokte. Dat lea dakkár doaibma mii eahpitkeahhtá leamaš dehálaš dan guhkes dáruiduhttináigodagas gos lei viehka unnán čálalaš fáladat sápmelaččaide iežaset gillii. Lea ollu álkit oahppat lohkat ja čállit go ádde giela mas lea sáhka.

Sámi media ja historjjá dutkamis sáhtá lohkat máidnosiid eanas beare Sagai Muittalægje dehálašvuoda birra, váikko dat almmuhuvvui dušše gávccii jagi mannan čuohtejagi, dan ektui go Nuorttanaste almmuhuvvui juohke áidna jagi, guktii mánus ja lei áidna sámeiel bláđđi eanas áigodagaid mannan čuohtejagis.

Im sate mendo ollo sajettutet min aidno samegiel suodnjara. Mist læ dat samebladde «Nuorttanaste», dego okta čalbme; jos vela damge massa, de lea sævdnjadasas ja hæjos dilest. (Nuorttanaste geassemánu 30. b. 1919, Kolvik sámesearvvi ovdaolmmoš Klemet Pedersen.)

Dat sápmelaš guhte elii ovdamearkka dihte 1939:s, ii lean lohkan Sagai Muittalægje 27 jahkái (jus oppage lei oaidnán dan), ja ain lei 17 jagi dassái go Ságat ávii-sa vuodđuduvvui. Sin áiggis lei Nuorttanaste iežas váilevašvuodain, áidna fáladat. Maŋŋá go NRK samegiel radiosáddagat álge 1946:s, de lei goit nubbi media mii maid buvtii ságaid olbmuide samegillii.

Áiggun dás vel loahpas evttohit ahte livččii vejolaš maiddái eará fágain go dušše historjjá fágas ávkkástallat Nuorttanaste gáldoriggogadagain sámi servvodaga ja gie-la ektui. Samegielas sáhtašii ovdamearkka dihte dutkat giellahistorjjá, giellageava-heami, čállingiela rievdadeami ja geavaheami. Oskkoldatdiehtagis sáhtašii geahččat kristtalašvuoda mearkkašumi sámiide. Servvodatdiehttit maid sáhttet geavahit Nuorttanaste gáldun servvodaga guottuid ja oainnuid ektui, jus leaš beroštupmi historjjálaččat geahččat áššiid.

Nuorttanaste deháleamos doaibmá sámi servvodaga ektui leamaš čállingiela doalaheaddjin. Ja leige čállingiella mii bullehii ášši mainna dat lea eanemus dovddus, namalassii čállinvuogi riidu, váikko dán artihkkalis in leat dan guoskkehan, de doaiv-vun nuppi artihkkala čállit dan birra.

Nuorttanaste ii leat otná servvodagas seamma dehálaš go leamaš ovddit áiggiid, muhto dan mearkkašupmi olbmuide dahká ahte Nuorttanaste mu mielas ánsšása nannosat saji sámi historjjás go mii dán rádjai lea addon dasa.

Govven: John Ole Nilsen
Vuorká: Várjjat Sámi Musea³

Gáldut

Dutkanmateriála

Nuorttanaste 1898–2009, mikrofilmmas já bábirhámis.

John Ole Nilsen vuorká, Várjjat Sámi Musea, Unjárga.

Evangelalaš Lutheralaš Friddjagirku (*Den Evangelisk Lutherske Frikirke*) vuorká gitta 1950 rádjái, Riksarkivet, Oslo.

Evangelalaš Lutheralaš Friddjagirku vuorká 1950 rájes, Evangelalaš Lutheralaš Friddjagirku váldokantuvra, Oslo.

---

3 Sámi dieđalaš áigečállaga doaimmahusgoddi bivdá lohkkiid váldit doaimmahusgoddái oktavuoda, jus muhtin dovdá dán govvas govvejuvvon nisssonolbmo.

Girjjálašvuohta

- BASTIANSEN, HENRIK G. – DAHL, HANS FREDRIK 2003: *Norsk mediehistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- BERGSLAND, KNUT 1952: Hvordan den nyeste samiske rettskrivingen ble til. – Asbjørn Nesheim (doaim.), *Sameliv, Sæmi-ællin* s. 14–28. Samisk selskaps årbok 1950–52. Oslo: Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd.
- BORGEN, PEDER 1997: *Samenes første landsmøte*. Trondheim: Tapir.
- DAHL, HANS FREDRIK 2004: *Historisk metode i mediefaget*. Oslo: Damm.
- EIDHEIM, HARALD 2000: Ein nasjon veks fram: Sápmi. – Harald Eidheim – Dikka Storm (doaim.), *En nasjon blir til* s. 3–8. Ottar nr. 232. Tromsø: Tromsø Museum.
- ERIKSEN, KNUT EINAR – NIEMI, EINAR 1982: *Den finske fare*. Oslo: Universitetsforlaget.
- ERIKSEN, LEIF 1975: *Isak Saba. Stortingsmannen*. Hovedoppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo.
- GUTTORMSEN, ANDERS 1948: *I lys av Østenstjernen*. Oslo: Norsk Luthers Forlag A/S.
- 2000: ČSV – ja mii daina oaivilduvvu. – Harald Eidheim – Dikka Storm (doaim.), *En nasjon blir til* s. 24–26. Ottar nr. 232. Tromsø: Tromsø Museum.
- HÆTTA, ODD MATHIS 2003: *Dá lea Sámi Radio. NRK sámegiel sáddagat 1946–1980 / NRKs samiske sendinger 1946–1980*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- IJÄS, ARNE JOHANSEN 2005: Nuorttanaste – kristelig månedsblad og samisk nyhetssavis. – 1905 – *Nu gjælder det at holde kjæft* s. 83–97. Pressehistoriske skrifter nr. 5. Oslo: Norsk pressehistorisk forening.
- LUND, GUNNAR 1994: *Kjelkepresten Gustav F. Lund – Mannen som startet verdens eldste samiske blad Nuorttanaste*. Oslo: Traktatforlaget.
- MAGGA, OLE HENRIK 1994: Hvordan den nyeste nordsamiske rettskrivingen ble til. – *Festskrift til Ørnulv Vorren* s. 269–282. Tromsø Museums skrifter nr. 25. Tromsø: Tromsø Museum.
- 2000: Samebevegelsen og det samiske språket. – Harald Eidheim – Dikka Storm (doaim.), *En nasjon blir til* s. 39–48. Ottar nr. 232. Tromsø: Tromsø Museum.
- NOU 1996:12. Medieombud. – <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/NOU-er/1996/NOU-1996-12/4/1.html?id=340783> (20.9.2010).
- Nuorttanaste*. 2010. – www.nuorttanaste.no (20.9.2010).
- NÆRØ, JONATHAN (doaim.) 1967: *Finnmarksmisjonen 75 år*. Ålesund: Frikirkens Finnmarksmisjon.

- OTTOSEN, RUNE – RØSSLAND, LARS ARVE – ØSTBYE, HELGE 2002: *Norsk pressehistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SOLBAKK, JOHN TRYGVE 2000: Massemedier – samiske medier og samisk i mediene. – Tuomas Magga – Endre Mørch (doaim.), *Samiska i ett nytt årtusende* s. 53–68. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet.
- SOLBAKK, JOHN TRYGVE – SOLBAKK, AAGE (doaim.) 1999: *Dasgo eallin gáibida min soahtái, ja mii boahitit – mii boahitit dallán! 1919–1999 Norgga beale sámiid vuosttaš riikkasearvvi 80-jagi ávvun*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- SOMBY, KATRI 2008: «Harvet mii satteþ njivkadet min blæðest ædnegiela bæloštusa harrai». *Nuorttanaste 1898–1981: Kristent misjonsblad eller samisk samfunnsaktør?* Hovedfagsoppgave i historie. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- 2009: Sámi media and the development of the Sámi society. – Vendula Hingarová – Alexandra Hubáčková – Michal Kovař (doaim.), *Sámové, jazyk, literatura a společnost* s. 315–333. Praha: Pavel Mervart.
- VARSJ, MAGNE OVE 1983: *Samisk yrings- og pressefrihet under den norske støvel*. Hovedoppgave i journalistikk. Oslo: Norsk journalisthøgskole.
- VORREN, ØRNULF 1990: *Samer, rein og gull i Alaska*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Nuorttanaste: Christian magazine or a builder of Sami society?

This article is about the Sami magazine Nuorttanaste (English: the eastern star), established in 1898 in Finnmark, Norway. The year 2010 will mark its 112th edition, making the magazine the oldest still-published magazine in Sami history. The magazine has been published twice a month throughout most of its history, including during Second World War. Nuorttanaste was founded by the Norwegian Lutheran Evangelic Free Church in 1898, its main purpose being to spread the Lutheran Christian message to the indigenous Sami people living in Norway in their native tongue. It soon began to also publish letters from readers, in addition to publishing regular news and other non-religious content. Its editors were mostly Sami themselves, who had to choose between pleasing their Norwegian Christian owners who wanted mainly religious content in the magazine, and the Sami public that demanded news and current affairs as well.

For most of the 20th century it was the only publication in the Northern Sami language, and it has thus been extremely important for the literacy of the Sami people, especially to people who did not understand Norwegian. One of the conclusions of this article is that Nuorttanaste was vital for the development of understanding of the written Sami language. Children learned to write and read with it, and its function as bringer of information was extremely important. It was highly popular, and especially significant for the maintaining of the Sami language and culture in Norway in the first half of the 20th century.

KATRI SOMBY

katri.somby@samiskhs.no

Sámi University College

